

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KARABAĞ SAVAŞI SONRASI AZERBAYCAN'DA GÖÇMENLERE
YÖNELİK UYGULANAN SOSYAL POLİTİKALAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Halil İbrahim EĞRİFESLİOĞLU

Enstitü Anabilim Dalı: ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
Enstitü Bilim Dalı: SOSYAL POLİTİKA

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ersin KAVİ

MAYIS 2019

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KARABAĞ SAVAŞI SONRASI AZERBAYCAN'DA GÖÇMENLERE
YÖNELİK UYGULANAN SOSYAL POLİTİKALAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Halil İbrahim EĞRİFESLİOĞLU (157205010)

Enstitü Anabilim Dalı: ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
Enstitü Bilim Dalı: SOSYAL POLİTİKA

Bu tez 11/06/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Adı SOYADI	Kanaati			İmza
Jüri Başkanı <i>(Danışman)</i>	Prof. Dr. Ersin KAVİ	☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Elif YÜKSEL OKTAY	☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. İbrahim SUBAŞI	☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU
BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan'da Göçmenlere Yönelik Uygulanan Sosyal Politikalar

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 106 sayfalık kısmına ilişkin aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve 22/05/2019 tarihinde aşağıda ismi yazılı araştırma görevlisi tarafından şahsıma iletilen İnhenticate intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı %27'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

Kaynakça hariç,

Alıntılar dâhil,

5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı SOYADI : Halil İbrahim Eğrifeslioğlu
Öğrenci Numarası : 157205010
Ana Bilim Dalı : Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Programı : Sosyal Politika
Türü : () Proje (*) Yüksek Lisans Tezi () Doktora Tezi

Taramayı Yapan Arş. Gör.
(Adı Soyadı, İmzası, Tarih)

Danışman
(Adı Soyadı, İmzası, Tarih)

ÖNSÖZ

Türk Dünyası'nın bağımsız kardeş devletleri olan Türkiye ve Azerbaycan Cumhuriyetleri'nin kuruluşunda, dış güçlerin yoğun taarruzu sonucu ülke sınırıyla millet sınırı ayrı düşmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışının ardından ortada kalan Türk, Müslüman ahali Anadolu'ya sığınmış, bir kısmı da sınırlar dışında yurt edinmiştir. Rusya ve İran arasında sıkışan Azerbaycan yarı hissesini İran'a kaptırmıştır. 21. Yüzyıla girerken bağımsızlığını kazanmaya çalışan Azerbaycan'ın, Sovyetlere karşı verdiği mücadelede ülkenin beşte biri Ermeniler tarafından işgal edilmiştir. Hem Türkiye'de hem Azerbaycan'da Türk, Müslüman ahalinin yeni kurulan cumhuriyetler dışında kalması; göç-göçmen, mülteci, mübadele, iltica, sığınmacı gibi kavramları ve bu kavramların beraberinde getirdiği sorunları ülkenin önde gelen meselesi haline getirmiştir.

Her iki ülkeye karşı gerçekleşen bu göçmen akınlarını, kandaşlar ve dindaşlar oluşturduğundan yapılan ve yapılacak çalışmalar klasik mülteci yaklaşımlarından farklılık arz etmektedir. İki ülkeye de gerçekleştirilen yoğun göç ve bunun getirdiği sorumluluk benzer olduğundan çalışmalar da benzerlik teşkil etmektedir ve yapılacak çalışmalarda ortak bir aklın oluşması her iki ülke içinde olumlu sonuçlar doğuracaktır.

Çalışmanın başında diğer tüm meselelerde olduğu gibi sorunun sadece bir savaşa indirgenemeyeceği, bunun arkasında uzun yıllar süren sorunlar olduğu vurgulanmış, Karabağ Savaşı ardından yaşanan yıkıma değinilmiş, sonrasında gelişen Azerbaycan Devleti'nin yıllar içerisinde yapmış olduğu çalışmalar sunulmuştur.

Bu çalışmamda bana başta çeviriler ve düzenlemede büyük desteği olan aileme, eşim; Merve Eğrifeslioğlu'na, Azerbaycan Türk Dünyası İletişim Fakültesi ve Yalova Üniversitesi hocalarıma, Emniyet Teşkilatı'ndaki değerli meslektaşlarıma teşekkürlerimi borç bilir, iki ülkenin şehitlerini rahmetle anarken; çalışmamın Türk Milleti için hayırlara vesile olmasını dilerim.

Halil İbrahim EĞRİFESLİOĞLU

22/04/2019

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
TABLolar LİSTESİ	vi
GRAFİKLER LİSTESİ.....	vii
RESİMLER LİSTESİ.....	viii
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	ix
ÖZET	x
SUMMARY	xi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KARABAĞ SAVAŞI.....	3
1.1. Karabağ Savaşı Öncesi Durum	3
1.2. Karabağ Savaşı'nın Sebepleri	4
1.3. Karabağ Savaşı'nın Çıkışı.....	6
1.3.1. Hocalı Katliamı	8
1.3.2. Ermenilerin İşlemiş Oldukları İnsan Hakları İhlalleri ve Gerçekleştirdikleri Terör Eylemleri(1989-1994).....	9
1.4. Karabağ Savaşı'nın Dünya Kamuoyundaki Yankıları.....	13
1.4.1. Karabağ Savaşı'nın Bölgesel Etkileri	13
1.4.2. Birleşmiş Milletler 'in Dağlık Karabağ Sorununa Karşı Genel Tutumu	14
1.4.3. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve Dağlık Karabağ Sorunu	15
1.4.4. Prag Süreci	18
1.4.5. Madrid İlkeleri ve Yenilenmiş Madrid İlkeleri.....	20
1.4.6. Avrupa Birliği ve Dağlık Karabağ Sorunu	22
1.4.7. İslam İşbirliği Teşkilatı ve Dağlık Karabağ Sorunu	22
BÖLÜM 2: AZERBAJCAN'DA KARABAĞ SAVAŞI SONRASI DURUM VE GÖÇMENLERİN SORUNLARI	24
2.1. Karabağ Savaşı Sonrası Durum	24
2.1.1. Azerbaycan'da Siyasi Durum ve Karabağ Savaşı'nın Etkileri.....	25
2.1.2. Azerbaycan'da Hukuki Durum ve Karabağ Savaşı'nın Etkileri.....	29
2.1.3. Azerbaycan'da Ekonomik Durum ve Karabağ Savaşı'nın Etkileri	31
2.2. Karabağ Savaşı Sonrası Göçmenlerin Sorunları.....	35
2.2.1. Yerleşim Sorunları	36
2.2.2. Eğitim Sorunları.....	42
2.2.3. Sağlık Sorunları	43
2.2.4. Güvenlik Sorunları.....	45
2.2.5. Sosyal Sorunlar	45
BÖLÜM 3: AZERBAJCAN'DA GÖÇMENLERE YÖNELİK UYGULANAN SOSYAL POLİTİKALAR.....	50
3.1. Yerleşim ve Konut Alanındaki Çalışmalar	54

3.1.1. Dünya ve Türkiye’den Örneklerle Sosyal Politika Yönünden Yerleşim ve Konut Sorunu	54
3.1.2. Azerbaycan Hükümeti’nin Karabağ Savaşı Sonrası Uygulamış Olduğu Yerleşim ve Konut Politikaları İle Bu Politikaların Gerçekleştirilmesinde Kullanılan Fonlar	59
3.1.2.1. Azerbaycan Hükümeti’nin Uygulamış Olduğu Yerleşim ve Konut Politikaları	59
3.1.2.2. Yerleşim ve Konut Politikalarının Hayata Geçirilmesi İçin Kullanılan Fonlar	72
3.2. Eğitim ve Öğretim Alanındaki Çalışmalar	78
3.3. Sağlık Alanındaki Çalışmalar	81
3.4. Güvenlik Alanındaki Çalışmalar	82
3.5. Uluslararası Alandaki Çalışmalar	86
3.5.1. Dağlık Karabağ Sorununun Çözümü ve Uluslararası Kamuoyuna Ulaştırılması Alanında Gerçekleştirilen Etkinlikler	89
3.6. Sosyal Çalışmalar	91
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	96
KAYNAKÇA.....	103
ÖZGEÇMİŞ.....	107

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AGİT-K	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı-Konferansı
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
DKÖB-C	: Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi-Cumhuriyeti
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
İİC	: İnan İslam Cumhuriyeti
İKT-İİT	: İslam Konferansı Teşkilatı- İslam İşbirliği Teşkilatı
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MKSİF	: Azərbaycan Respublikası'nın Məcəburi Köçkünlerin Sosial İnkişaf Fondu (Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Mecburi Göçmelerinin Sosyal Kalkınma Fonu)
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
RF	: Rusya Federasyonu
SCB	: Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TÜİB	: Türkiye ve Azerbaycan İşadamları ve Sanayiciler Birliği
YKÖB	: Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi
Vb.	: ve benzeri
Vd.	: ve diğer

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. 2014 Yılı İtibariyle Azerbaycan-Ermenistan'a Ait Bazı Verilerin Karşılaştırılması	33
Tablo 2. Azerbaycan- Ermenistan İçindeki Göçmen Nüfus	35
Tablo 3. İşgal Sonucunda Yerinden Olan Azerbaycan Vatandaşlarının Sayısı	37
Tablo 4. Ülke Çapında Göçmenlerin Sağlık Durumu	44
Tablo 5. Geçici Barınma Merkezleri Dışında Kalan Suriyeliler	58
Tablo 6. Eğitim Kurumlarında Eğitim Gören Toplam Öğrenci Sayısı: 2000-2018.....	78

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Azerbaycanlı Mültecilerin Yerleşim Durumu	39
Grafik 2. Kaçkın ve Mecburi Göçmenlerin Sosyal Problemlerinin Çözümü Maksadı ile 1992-2011 Yılları Arası Yapılan Harcamalar	74

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. 1828 Türkmençay Antlaşması'yla İkiye Bölünen Azerbaycan.....	3
Resim 2. İşgal Edilen Dağlık Karabağ ve 7 Vilayet.....	7
Resim 3. Ermenistan Cumhuriyeti'nin Askeri İşgalinin Sonuçları	38
Resim 4. Yeni Kurulmuş Kasaba ve Yerleşim Yerlerinin Olduğu Vilayetler	77
Resim 5. "ANAMA" Tarafından Patlayıcı Maddeler ve Mühimmatlardan Temizlenmiş Araziler	85

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1. Hocalı Soykırım Anıtı-Azerbaycan	9
Fotoğraf 2. 20 Yanvar (Ocak) Adlı Tren İstasyonunda(Metrobüs) Gerçekleştirilen Patlama	12
Fotoğraf 3. Ebulfeyz Elçibey ve Haydar Aliyev.....	26
Fotoğraf 4. T.C. Dışişleri Bakanlığı'ndan 'Hocalı Katliamı' açıklaması: Azerbaycan Hocalı İçin Adalet Arıyor	27
Fotoğraf 5. Mültecilerle Oluşan Kentleşme Sorunu	34
Fotoğraf 6. Berde, İmişli ve Saatli Vilayetleri Arazisinde Demiryolu Üzerindeki Yük Vagonları: Mayıs 2005	50
Fotoğraf 7. Berde Vilayetinde Türk Kızılay'ı Tarafından Kurulmuş Çadır Kent; Mayıs 2005.....	52
Fotoğraf 8. Sabirabad Vilayeti Arazisinde Kurulmuş Kalekayın Çadır Kenti; Mayıs 2005	53
Fotoğraf 9. İsrail Beytullahim'deki Yahudi yerleşim birimini genişletiyor!	56
Fotoğraf 10. Bilesuvar Bölgesinde Yapılan Sağlık ve Eğitim Kurumları	80
Fotoğraf 11. Avrasya Uluslararası Kalkınma Birliği Adlı Yerli İnsani Teşkilatı Tarafından Hayata Geçirilen Yardım Faaliyeti	80
Fotoğraf 12. ANAMA'nın Çalışmaları.....	85

Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan'da Göçmenlere Yönelik Uygulanan Sosyal Politikalar	
Tezin Yazarı: H. İbrahim EĞRİFESLİOĞLU	Danışman: Prof. Dr. Ersin KAVİ
Kabul Tarihi: 11.06.2019	Sayfa Sayısı: xi (ön kısım) + 106 (tez)
Anabilim Dalı: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bilim Dalı: Sosyal Politika	
<p>Ülkemiz Türkiye ve çevresinde 21.yüzyıla girerken gerçekleşen ve günümüze değin süren işgaller artarak devam etmiş, bu işgallerin getirdiği kargaşa hem ülkemizi hem Türk-İslam Dünyası'nı hem de diğer ülkeleri etkilemiştir. Arap Baharı ile başlayan olay ve gösteriler Güney Akdeniz'den gelen dalgayı ülkemiz kıyılarına getirmiştir. Bununla birlikte Suriye'de oluşan kargaşa; ülkemize doğru büyük göç hareketlerine sebep olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti bir yandan bu göçe sebep olan unsurlarla askeri yönden mücadele ederken diğer yandan geliştirdiği sosyal politikalar ile meselenin çözümüne ilişkin çalışmalar yürütmektedir.</p> <p>Bu bağlamda kardeş Azerbaycan Cumhuriyeti'ni düşündüğümüzde Azerbaycan Devleti benzer bir sorunla ülkesinin kuruluş zamanında muhatap olmuş ve baş etmek zorunda kalmıştır. Azerbaycan-Ermenistan Savaşı sonrasında Azerbaycan ülkesi işgal edilmiş ve bir milyonu aşkın Azerbaycan Türk'ü doğduğu topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır. Tezin ilk bölümünde Türkiye Cumhuriyeti ile benzer birçok sorunu ve uygulaması bulunan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bu sorunlar ile nasıl karşılaştığı, sorunun öncesinde neler yaşadığı, sorunun ortaya çıkmasına sebep olan nedenler ile dünya kamuoyunun meseleye yaklaşımı incelenmiştir. İkinci bölümde ise Karabağ Savaşı'nın Azerbaycan iç politikasında nasıl aksaklığa neden olduğu, ekonomisine nasıl etki ettiği, göçmenlerin yaşadıkları sorunlar ele alınmıştır. Son bölümde Karabağ Savaşı'ndan bu yana göçmenlerin barınma ve konut ihtiyacı başta olmak üzere; eğitim, sağlık, güvenlik alanlarında yapılmış çalışmalar ile uluslararası teşkilatların rollerine değinilmiştir.</p> <p>SSCB'nin dağılmasından sonra Azerbaycan Cumhuriyeti, bağımsızlığı uğrunda pek çok şehit vermiştir. Verdiği mücadele ile günden güne güçlenen ordusu ve kararlı dış politikasıyla Azerbaycan; işgal edilmiş topraklarını özgürleştirerek, topraklarında hâkim olmayı, hakkı olan bu topraklara halkının tekrar dönebilmesini sağlamak için çalışmaktadır. Diğer yandan Karabağ bölgesi emperyal devletlerin etki alanı altında kalarak bugüne değin istikrarsızlık alanı haline getirilmeye çalışılmıştır. Dünya kamuoyu yaşanan işgal ve katliamı engelleyemediği gibi bugün dahi meseleye karşı duyarsız bir tutum sergilemektedir. İnsanlık vicdanı açısından günümüz dünyasının devletlerinin çok büyük bir tezadı vardır ki; tüm belge ve dokümanları ile yakın tarihimizde gerçekleşen bu elim vakaya karşı dünya kamuoyu tepkisiz kalmaktadır. Belge ve bilgiden eksik olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin Anadolu'da verdiği mücadele esnasında Türk milletini arkasından vurması sebebiyle tehcire maruz kalan Ermenileri katliam iddiasıyla koşulsuz desteklemektedirler. Bu sebeple Karabağ, dünya kamuoyunun ve emperyal devletlerin insafına bırakılamayacak kadar önemlidir.</p>	
Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Türkiye, Karabağ, Terör, Sosyal Politika, Mecburi Göçkün, Göçmen	

Yalova University Institute of Social Sciences Master Thesis Summary

Thesis Title: Social Policies for Migrants After the Karabakh War in Azerbaijan	
Thesis Author: H. İbrahim EĞRİFESLİOĞLU	Advisor: Prof. Dr. Ersin KAVİ
Date of Acceptance: 11.06.2019	Total Number of Pages: xi (pre text) + 106 (main body)
Department: Labor Economics and Industrial Relations	Field of Study: Social Politic
<p>The occupations that happened and still continuing when entering to 21st century, our country Turkey and its around has been effected with there chaos, Turkish-Islam World as well. These shows and happens which started with Arab Spring brought the waves from South Mediterreanean to our country. This chaos happened in Syria, caused a huge migration to Turkey, our country. Rebuplic of Turkey works on the social and political methods to struggle the reasons of migration also from point of security&military.</p> <p>In this sense, when we think Azerbaijan State also had some struggles and deal with it when their establishment. After the war of Azerbaijan-Armenia, Azerbaijan occupied and over a million Azerbaijan Turks had to aband their country. The first part of dissertation explains the similarity, conditions, problems as our country Turkey, how Azerbaijan State struggle against these, before this chaos and occuring reasons also researching world surveys. On the second part of dissertation explains the troubles of reasons that caused this chaos after Karabag War in Azerbaijan states' domestic policy how effect their economy, migrants' problems, education- health-security workings and foreing relation roles.</p> <p>After dividing SSCB, Rebuplic of Azerbaijan falled many martieries for the independent Azerbaijan a country that struggled against this chaos with its army getting stronger day by day, determined foreing policy, working for its public to provide their an independent land that already their right. On the other hand, Karabag region has been effected under emperial states, brought as inconsistent region until today. World Survey did not block anything and even today has no sense against this situation such as Bosna. Humanity of conscience there is an oppositeness, today's world states even all the documents still got no sense but lack of information they supporting Armenians against the Turkish people, during struggle Anatolian, Turkish people betrayed Armenians even there is not information and they named this as Massacre. For this reason, Karabag is so important to not leave it the mercy of these emparial states and surveys.</p>	
Keywords: Azerbaijan, Turkey, Karabakh, Terror, Social Policy, IDP (Internally Displaced People), Migrant	

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana, Osmanlı toprakları içerisinde yaşamını sürdüren ve devletin parçalanmasının ardından yakın coğrafya sınırları içerisinde kalan Türk ve Müslüman ahali ırksal ve dinsel baskılara maruz kalarak, Anadolu toprakları içerisine sığınmıştır ve sığınmaya devam etmektedir. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda birbirini savunamayan Türk ve İslam Dünyası kendi coğrafyasında hem esir hem de sürgün edilmektedir. Bağımsızlığını kazanan ve koruyan Türkiye Cumhuriyeti'ne; Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu ve Orta Asya'dan göçler gerçekleşmektedir. 100. yılına yaklaşan Türkiye Cumhuriyeti, yıkılan Osmanlı toprakları içerisinde kalan Suriye'de gerçekleşen baskı ve zulümden başlayarak iç savaşa dönüşen gelişmeler sonucunda yoğun göç dalgası ile karşılaşmaktadır. Osmanlı toprakları içerisinde yer alan Irak ve Şam kaybedildikten bu yana ahali abut olamamış; bir taraftan yerel diktatörlerin zulümüne maruz kalan halk, diğer taraftan uluslararası emperyalist güçlerin işgaline maruz kalmıştır. Bunun sonucunda göç etmek zorunda kalan halklar, Türkiye Cumhuriyeti'ni sancak olarak görüp Türkiye topraklarına göç gerçekleştirmişlerdir.

21. Yüzyıla girerken bir başka Türk Cumhuriyeti olan Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazanmış ve bu bağımsızlık mücadelesinde ülke toprakları işgal edilerek Türk ahali göçe zorlanmıştır. Irak, Şam ve Azerbaycan; zengin yeraltı kaynaklarına sahip Türk ve Müslüman barındıran topraklardır. Maruz kalınan bu zulüm ve sonrasında gerçekleşen göçlerin en önemli iki sebebi de budur. Hem Türkiye hem de Azerbaycan Cumhuriyeti gerçekleşen bu göçlere karşı politikalar üretmektedir. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bu yana göç alırken "Göç İdaresi" maalesef 2013 gibi yakın bir tarihte kurulmuştur. Günümüzde mevcut hükümet oluşan bu göç dalgasına karşı birçok politika geliştirmektedir. Gerçekleştirilecek politikaların oluşturulması için bölge ve dünyada benzer örneklerin varlığı önem taşımaktadır. Bu noktada Azerbaycan'ın işgali ve Karabağ Savaşı sonrası oluşan göçe karşı Azerbaycan Devleti'nin yapmış olduğu çalışmaları incelemek faydalı olacaktır. Geniş çaplı göç hareketlerini düşündüğümüzde en önemli mesele; göçle gelen insanların durum normale döndüğünde veya yeni şartlara göre durum iyileştiğinde gönüllü geri dönüşleri mümkün olacak mıdır? Azerbaycan'daki işgal düşünüldüğünde kendi ülkesinde göçmen duruma düşen insanlar 25 yıldır farklı yerlerde yaşamakta, aile kurmakta, iş sahibi olmaktadır. Geldiği yerlere kıyasla daha iyi konumlara sahip olan göçmenlerin, işgal edilen yerler azat edildikten sonra; mevcut refah düzeyini bırakarak, gönüllü geri dönüş yapmaları pek de mümkün gözükmemektedir. Yaşam alanlarından tecrit edilen göçmenlerin dünyaya gelen çocukları, işgal altında olan topraklarıyla maddi bir temasları olmadığı için manevi bir bağ da kuramamaktadır. Bu sürecin uzaması, bu bağın daha da körelmesine sebebiyet vermektedir. Çünkü oraya gidememekte, orayı görememekte, orada yaşayamamaktadır. Bu da bize göstermektedir ki geri dönüş; işgalin uzaması, geri dönüş için uygun koşulların oluşturulamaması yüzünden bireysel ve zamanla toplumsal hafıza kaybolmakta, gerçekliğini yitirerek hayalî bir ülkü olarak kalmaktadır. Eğer ki Türkiye Cumhuriyeti işgal ve zulüm olan yerlerde insanların yaşaması için uygun koşulları oluşturamaz ise; göçmenler ve göçmenlerinden doğan yeni nesil vatandaşlar; elde edecekleri refah ve kurdukları düzeni terk etmeyecek, işgal ve düzensizliğin uzaması sonucu bu bilinçlerini dahi yitirebilecektir. Eğer ki göçmenlerin

dönüşü için uygun koşullar sağlanamıyor ise bu durumda ülke içerisine yerleşen göçmenlere yeni yerleşim yerleri kurulmalı, hukuki durumları netleştirilmelidir. Hem Türkiye hem de Azerbaycan bir yandan işgal ve zulmü engelleyerek, düzen tesis etmeye çalışmakta diğer yandan göçmenlerin mevcut durumlarını iyileştirmeye çalışmaktadır. Azerbaycan'daki işgal ve göçmenlik kavramı ile tanışması Türkiye'ye kıyasla öncedir ve bu bağlamda Azerbaycan'ın çalışmaları öncelik arz etmektedir. Süreci incelediğimizde göçen insanlar, asgari yaşam imkânlarına sahip olmadığından barınma, beslenme gibi ihtiyaçlar önceliklidir. Bu sebeple göçmenler geçici barınma alanlarında barındırılmakta ve beslenme gibi öncelikli ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmaktadır. Göçmenlerin geri dönmeleri için uygun koşulların oluşmaması durumunda yeni kalıcı yerler yapılmakta, eğitimleri için çalışmalar gerçekleştirilmekte, hukuki durumlarını netleştirilmektedir ve bunlar devlete çok büyük maddi külfetler yüklemektedir. Yeni kurulan Azerbaycan Devleti ise hem kendi maddi imkânsızlıkları hem de işgal ve göçle gelen maddi külfetler altında kalmaktadır. Gelişen Azerbaycan günümüze değin bir taraftan kendi ekonomik düzeyini arttırırken diğer taraftan göçmenlere yönelik politikalarını arttırmış ve geliştirmiştir. Diğer bir mesele ise göçmenler ile ülke vatandaşları arasındaki uyumdur. Göçmenler yeni bir hayata adım atmanın zorlukları ile yüz yüze gelirken ülke vatandaşları ise yeni göçmenler ile yaşama mecburiyetine alışmalı ve iki grup birbirine uyum sağlayarak yaşamak mecburiyetinde kalmaktadır. Aksi bir durumda ise kargaşa oluşur ve iki tarafında altından kalkamayacağı durumlar meydana gelebilir. Bunun kargaşaya dönüşmemesinin en büyük aracı ise yapılacak olan sosyal politika çalışmalarıdır. Eğer ki süreç kontrol altına alınmaya çalışılır ve sosyal politika çalışmaları gerçekleştirilirse sonuç refaha doğru yükselebilecek aksi takdirde süreç kendi haline bırakılır ise oluşacak sorunlar bir noktadan sonra kördüğüm olarak geri dönüşürmesi zor durumlara hatta kargaşaya sebep olabilir.

BÖLÜM 1: KARABAĞ SAVAŞI

1.1. Karabağ Savaşı Öncesi Durum

Karabağ kelimesi günümüzde Rusça ‘‘Dağlık’’ anlamına gelen ‘‘Nagorna’’ kelimesiyle birlikte kullanılmaktadır. Karabağ Savaşı; sadece Dağlık Karabağ’da değil Azerbaycan’ın tamamında etkili olmuştur ve Kafkasya’nın tamamını etkileyen bir kırılma noktasıdır. Savaş sebepleri ve meşruiyeti incelendiğinde tamamen suç teşkil etmektedir. Lakin savaşın gerçekleşmesinden günümüze değin dünya bu vahşeti görmezden gelmektedir.

Azerbaycan birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Dağlık Karabağ’a yerleşen ilk kavimlerin, Türk oldukları iddia edilen İskit/Sakalar olduğu bilinmektedir. M.Ö. kurulan Manna Devleti’nden başlayarak Urartular, Hazarlar, Sabirler, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Selçuklular bölgede hüküm sürmüşlerdir. Selçukluların ardından Azerbaycan atabeylerinin hâkimiyetine geçen Karabağ, Moğol istilasının ardından İlhanlı Devleti’nin en önemli karargâh merkezi olmuştur (Özyılmaz, 2013: 194-195).

Resim 1. 1828 Türkmençay Antlaşması’yla İkiye Bölünen Azerbaycan

Kaynak: <http://davam.az/3097-gney-azrbaycan-xbrlri.html>

Azerbaycan; Batı Asya ile Doğu Avrupa’nın kesişme noktası, Türkiye ile Türk Dünyası’nın kilit taşı, Türk Dünyası’nın göz bebeği petrol zengini kadim Türk ülkesi, Güney Kafkasya’nın en geniş ve nüfuzlu ülkesi, Rus ve İran ülkeleri arasında Ermenistan tarafından işgal edilmiş ülkedir. Azerbaycan; 1828’de Rusya ve İran arasında imzalanan Türkmençay Antlaşması ile ikiye ayrılmıştır. Kuzey Azerbaycan bugün ki Azerbaycan Devleti sınırları oluştururken, Güney Azerbaycan İran işgaliyle İran’a katılmıştır. Türk Dünyası içerisinde yaşayan Ermeni topluluğu Türkiye toprakları içinde gerçekleştirdiği katliamlarla emellerine ulaşamamış ancak aldığı destek ile kardeş Azerbaycan devletine karşı düzenlediği katliamlarla toprak koparmayı başarmıştır.

Karabağ Savaşı; Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği’nin çökmesi ile ortaya çıkmışsa da Birinci Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki Ermenilerin faaliyetleri ve

tehcirle yakından ilgilidir. Ayrıca Mehmet Emin Resulzade ve Müsavat önderliğinde Birinci Dünya Savaşı sonrası Kafkas İslam Ordusu desteğiyle kurulan, 1920 yılında Sovyet Rusya tarafından yıkılan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetiyle de yakından ilgilidir.

Nuri ve Halil Paşalar¹ önderliğinde kurulan Kafkas İslam Ordusu yardımı ile Mehmet Emin Resulzade 'nin öncülüğünde kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyet'i Bolşevikler tarafından işgal edilmiştir. Türkmençay Antlaşması'ndan sonra Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan coğrafyası ve insanı bölünmeye çalışılmış özellikle J. Stalin döneminde Tüm Türk Dünyası ile birlikte Azerbaycan'da bundan nasibini almıştır. Bu dönem içerisinde Türkiye'den bölgeye kaçan Ermeni teröristleri faaliyetlerine burada devam etmiştir. Karabağ'daki eserler incelendiğinde bölgenin kadim Türk beldesi olduğu ortaya çıkmaktadır.

1.2. Karabağ Savaşı'nın Sebepleri

Karabağ ve çevresinde oluşan durumun ana kaynağı; Sovyet Rusya ve Politbüro'nun demografik ve siyasi yönlendirmeleriyle Ermeni diaspora faaliyetleridir. Dağlık Karabağ SSCB döneminde resmi olarak Azerbaycan'a bağlı özerk bir bölgeydi. Dağlık Karabağ stratejik olarak hem Ermenistan hem de Azerbaycan'ı kontrol altında tutabilecek bir konuma sahipti. Türkler bölgenin yerleşik ve kadim halkıydı. Bölgede emelleri olan hem Ruslar hem de Ermeniler bu durumdan rahatsızdı. Sovyetler Birliği döneminde bilinçli olarak bölgenin demografisini değiştirmeye yönelik nüfus politikaları izlenmişti (Gürbüz, 2008: 118).

Ermenilerin Hristiyan olması sebebiyle Ruslar, Azerbaycanlı Müslüman Türkler yerine bölgede Ermenilerin var olmasını istemişlerdir. Dini kimlik dolayısıyla Ermenileri her zaman daha iyi bir müttefik olarak tercih etmişlerdir. Rusların politikalarında, bu tercih bugün de geçerliliğini sürdürmektedir. Rusya özellikle Kafkasya'daki Müslümanlara karşı sürekli bir sürgün politikası izlemiştir. Kırım, Çeçenistan-Dağıstan, Ahıska'yı ele geçirerek Kafkasya'da ilerleyen Ruslar, işgal ettiği Karabağ ve çevresine de İran ve Anadolu'da yaşayan Ermenileri yerleştirmişlerdir. Ermeni nüfusun artması ve bölgeye yerleşmeleri için destek sağlıyordu (Aras, 2008).

1947 yılında SSCB Ermenistan'ının aldığı karar, SSCB Bakanlar Kurulu tarafından da kabul edilerek Azerbaycan halkının Kür-Aras Ovası'na göç ettirilmesini içeriyordu. Bu kararname ile Azerbaycan Türkleri kendi topraklarından sürülmeye başlandı. Göç ettirilen ailelerin yerine Ermeniler yerleştiriliyordu. 1960'lı yıllara gelindiğinde ise bu politikaların amacı doğrultusunda bölgeye yerleştirilen Ermeniler Nahcivan ve Karabağ'da hak iddia etmeye başladılar (Mustafayev, 2001: 25).

Bu politikalar İran'ın da işine gelmiştir; hem kendi nüfusu içerisindeki Ermenileri azaltmış hem de Türklerin olduğu bölgelerde Ermenilerle sorun yaşamalarından faydalanmayı

¹ Nuri ve Halil Paşa: Halil (Kut) Paşa (1882- 1957) Enver Paşa'nın ondan iki yaş büyük amcası. "Kut'ül Amare Kahramanı" olarak bilinir (<http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=4670>).

Nuri Paşa: Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın öz kardeşi, Atatürk'ün silah arkadaşı, Kafkas İslam Ordusu Komutanı, Bakü Fatihisi (<https://www.muhandisbeyinler.net/nuri-killigil-pasa-kimdir/>)

ummuştur. “1820-30’lu yıllarda İran ve Türkiye’den 150.000 Ermeni aileyi Azerbaycan’a göç ettiren Ruslar, bu nüfusu Erivan’a yerleştirmiştir” (Bozkuş, 2016: 5).

20. Yüzyıla doğru Sovyetler Birliği büyük ama hantal bir yapı haline gelmiştir. Sovyetler Birliği ekonomik olarak; Birliğin topraklarında inşa ettiği yüksek üretim kapasitesine sahip dev fabrikalar ile hem Sovyet Ordusu’nu beslerken hem de bu büyük ülkenin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Ağır sanayi makinaları; teknolojinin gerisinde kalmaya başlamış, Siyasi yolsuzluklar ve ABD ile girişilen Soğuk Savaş ülke ekonomisini alt üst etmiştir. İktidara gelen Mihail Gorbaçov ise dağılmaya yüz tutmuş bu yapıda reformlar gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Bu sebeple “perestroyka” (yeniden yapılanma) ve “glasnost” (açıklık) politikalarını yürürlüğe koymuştur. Bu politikayla reformlar gerçekleştirerek SSCB’nin dağılmasını engellemeye çalışmıştır. M. Gorbaçov Kafkasya’da Ermenilerden yana politikalar izlemiştir. Ermenilerin Azerbaycanlıları Karabağ ve diğer yerlerden sürmeye başlamasıyla Bakü’de gerçekleşen protestolara karşı Sovyet tanklarının Bakü’ye girerek yüzlerce sivil insanı katletmesi bizzat Gorbaçov’un onayı ile gerçekleşmiştir. Bölgede Ermenilerin eline geçen ağır askeri malzeme ve mühimmatlar da bu dönemde Ermenilerin eline geçmiştir. Gorbaçov’un ekonomi başdanışmanı Aganbekyan’ın 1987 yılının Kasım ayında “Dağlık Karabağ Ermenilerindir ve bu topraklar Ermenistan’a ilhak edilmelidir.” şeklindeki açıklamalarından sonra, bölgede yaşayan Ermeniler Ermenistan’a bağlanma adına gösterilerde bulunmaya ve Azerbaycan Türklerine yönelik şiddet eylemlerine başvurmaya başlamıştır (Akman, 2005: 61).

1905-1906 yılları kanlı Azerbaycan olaylarını en iyi şekilde anlatan M. Said Ordubadi’nin “Kanlı Yıllar” eseridir. Yazar, hadiselere canlı şahit olmasının yanında, dönemin basınında çıkan haberlerden, Rus subaylarının protokol bilgilerinden ve mağdurların gönderdikleri mektuplardan faydalanarak yazdığı kitabında, bu olayların dört başlama nedeninin olduğunu kaydetmektedir. Bu nedenler şunlardır:

1. Ermeni Taşnaksutyun Cemiyeti’nin faaliyetleri; Azerbaycan’ın çeşitli bölgelerinde 400-den fazla kanlı olayın çıkarılmasında doğrudan iştirak etmeleri;
2. Çar Rusya’sının Ermenileri desteklemesi ve devlet memurlarının Ermeni silahlı çetelerinin yaptıklarına göz yummaları;
3. Azerbaycanlıların cahilliği, yani her türlü siyasi oyun ve kışkırtmalara inanmaları;
4. Ermenilerin bölgede bağımsız Ermeni devleti kurmak istemeleri ve bu konuda dış ülkelere (Rusya, İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri) destek almalarıdır (Yılmaz, 1991: 36-41).

SSCB, çökerken tam ve kontrolsüz bir yıkılış yaşamamıştır: SSCB, bir başka ülkenin doğrudan müdahalesi ile değil kendi ilanı ile kendini fesh etmiştir. Bunu yaparken Bağımsız Devletler Topluluğu adı altında oluşturduğu mekanizma ile yeni kurulan devletleri hiçte bağımsız bırakmamıştır. Sovyetler içerisinde yer alan her iki devlete karşı Rus devlet idaresinin her zaman kayırması söz konusu olmuştur. SSCB yöneticileri Azerbaycan’ın Türk ve Müslüman olmasından ötürü tüm Kafkasya’da olduğu gibi her zaman ve olayda ezici karşıt bir politika uygulamışlardır. SSCB’nin çöküşü öncesi ve sonrasında Azerbaycan Türkleri ve Devleti daha çok Ermeni teröristleri eliyle cezalandırılmıştır; özellikle 1989-1994 tarihleri arasında yoğun terör ve katliamlara maruz kalmışlardır. Sonuç olarak yapılan katliamlar ve gerçekleştirilen terör olayları, Dağlık Karabağ ve Azerbaycan’ın işgalinden, işgal de Azerbaycan’nın bağımsızlığından ayrı görülemez. SSCB yıkıldıktan sonra bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan, bağımsızlığını

ilan eden devletler içinde en çok katliama maruz kalmış ve şehit vermiş ülkedir. Rusya Federasyonu'nun yeni kurulan Türk ülkesini rahat bırakmayacağı , cezalandırmak için Ermenileri kullandığı ve kapalı kapılar ardında yapılan pazarlıklarla Dağlık Karabağ ve diğer bölgelerin Ermenistan'a verildiği ortadadır. Bunu Karabağ için savaş veren Azerbaycan Ordusu'nun cephe bölgesinde ele geçirdiği Rus askerleri ve mühimmatlarından anlamaktayız. Ermeni teröristleri de tıpkı Sırp'ların Bosna'da yaptığı katliam gibi Türkleri katletmek üzere şartlanmışlardır. Azerbaycan, Sovyetler'den beri askeri güç ve mühimmattan yoksun bırakılmıştır. Rusya Federasyonu ise Ermenistan'ı adeta bir cephanelik haline getirmiştir. Askeri eğitim , lojistik, mühimmat olarak Ermenistan'ı hazırlamıştır.

Rusya Federasyonu dağılmasına rağmen yeni kurulan ülkelerdeki hükümetleri hala elinde tutmaktaydı. Askeri ve istihbarat teşkilatları Rusya'nın elindeydi. Rusya bu yapıyı Ermeni kartıyla yönlendirmekteydi. Bunun en büyük kanıtı 20 Yanvar²"Kara Ocak" katliamıdır. Ruslar Karabağ'da Ermeni postuna bürünürken , Bakü'de de Ermeniler Rus postuna bürünmüşlerdir. Bu süreçte Azerbaycan, bir yandan içteki hainlerle mücadele ederken diğer yandan da ülkesinin işgaline karşı durmaya çalışmıştır.

1.3. Karabağ Savaşı'nın Çıkışı

Bölgeye Anadolu, Rusya ve İran'dan göç eden Ermeniler Sovyetler Birliği'nin dağılına doğru, almış olduğu desteklerle Azerbaycan topraklarını işgal için hazırlıklar gerçekleştirmekteydi. Bölgede yaşayan Azerbaycan Türkleri; bölgeye sonradan göç etmiş olmalarına rağmen Ermenilere karşı düşmanlık beslememişlerdir. Ermenistan'da ise özellikle Karabağ Ermenileri, Ermenistan genelinde hâkim konumlarda bulunmuşlardır.

19. ve 20. Yüzyıllar arasında Azerbaycan Türkleri hem Rusya hem de İran tarafından yoğun işgallere uğramıştır. 20. ve 21. Yüzyıllar arasında ise bölgeye göç ettirilen Ermenilerin yoğun terör ve katliamına maruz kalmışlardır. SSCB dağılırken Rusların da hem siyasi hem askeri desteğiyle Ermeniler, Azerbaycan topraklarının %20'sini işgal etmiştir. Bu işgalin varlığı; Birleşmiş Milletler Topluluğu ve diğer birçok kuruluş tarafından kabul edilmiş ve kınanmıştır. İşgalin sonucunda on binlerce Azerbaycanlı öldürülmüş, bir milyondan fazla insan göçmen ve mülteci durumuna düşmüştür. 1994 yılında Ermenilerle, Dağlık Karabağ ve 7 vilayetin işgal edilmesiyle sonuçlanan bir ateşkes antlaşması imzalanmıştır. Ateşkes sonrasında Ermenistan; işgal ettiği yerlere uluslararası meşruiyet kazandırmak, işlemiş olduğu savaş suçlarından kurtulmak, işgal ettiği topraklarda maddi ve manevi tahribat gerçekleştirmek üzerine politikalar geliştirmiştir (Caferli, 2012: 27).

Ermenistan, işgal ettiği Azerbaycan topraklarını bırakmamak için bugün de haksız mücadelesini sürdürmektedir. Ermenistan'ın sürekli Osmanlı İmparatorluğu'nu ve Türkiye Cumhuriyeti'ni suçlayıcı tavırlarla; Ermeni Tehciri üzerinden suiistimallerde bulunması, gerçekleştirdiği haksızlıkları ve insan hakları ihlallerini örtme çabasıdır. Fakat bugünkü Azerbaycan dünkü Azerbaycan değildir. Azerbaycan hem iktisadi hem de askeri olarak kapasitesini arttırmıştır. Azerbaycan geçen bu süre içerisinde askeri gücünü Ermenistan'ın çok üstüne çıkarmayı başarmıştır. Gerçekleşen müzakerelerde elle tutulur bir sonuç bugüne

² 20 Yanvar: 20 Ocak 1990 yılında Kızılordu'nun Bakü'de gerçekleştirdiği katliam

kadar çıkmamıştır. Ermenistan tarafı Azerbaycan Devleti'ni ve Dünya kamuoyunu oyalayarak mevcut durumu korumaya çalışmaktadır. Bu sebeple diplomatik yollardan çözüm bulamayan Azerbaycan, askeri yolla çözüm seçeneklerini her zaman gündemde tutmaktadır.

Resim 2. İşgal Edilen Dağlık Karabağ ve 7 Vilayet

Kaynak: <http://www.milliyet.com.tr/-karabag-in-kaynaklari-dunya-2325589/>

20 Şubat 1988’de Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi’nde Müslüman temsilcilerin katılmadığı oturumda “Karabağ’da yaşayan Ermenilerin arzularının dikkate alınması” ve “Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi’nin Azerbaycan’dan alınarak Ermenistan’a verilmesi” taleplerinde bulunmuşlardır. Bunun sonucunda Azerbaycan tarafından tepkiler gerçekleşmiştir. Ermeniler ise aslı olmayan durumlar dile getirerek, hamisi Rusya’dan aldığı destekle de bunları gündeme taşımakta ve propoganda yapmaktaydı. Miting düzenleyen Ermeniler’e karşı çıkan Ali ve Bahtiyar adlı kardeşlerin öldürülmesi ile Azerbaycanlılar ilk şehitlerini vermişlerdir (Valiyeva, sf:3).

Azerbaycan ülkesi işgal edilmiş, savaş sonucu bir milyonu aşkın insan göç etmek zorunda kalmıştır. Ermeniler sağlanan ateşkesleri ihlal ederek her geçen gün Azerbaycan topraklarını işgal etmiş, savaş Karabağ’ın etrafındaki bölgelere de sıçramaya başlamıştır. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi’nin kararlarına rağmen Ermeniler Kelbecer Bölgesi’ni 2 Nisan itibariyle işgal etmiş, bölgedeki Azeri nüfus mülteci konumuna düşmüştür. Ermenistan’ın işgal politikası bölgede ve uluslararası alanda yalnızlaşmasına sebep olmuştur. Ermenistan uluslararası suçlanma ve tecritten kurtulmak için yeni yollar geliştirmiştir. Bunlardan en önemlisi; Dağlık Karabağ ve işgal ederek kopardıkları toprakları, Ermenistan’dan ayrı bir devlet olarak gösterme çabaları olmuştur. Ermenilerin uluslararası destekçileri bu stratejinin dünya kamuoyunda kabul edilmesi için çaba göstermektedirler. Ermenilerin AGİK toplantılarına bu statüde katılmaları bu desteğin bir sonucudur (Yılmaz, 2014: 10).

1.3.1. Hocalı Katliamı

Hankendi, Dağlık Karabağ'ın başkenti konumundadır. Hocalı ise hem tarihi, kültürel hem de stratejik olarak önemli bir yere sahiptir. Karabağ'da bulunan tek havaalanı Hocalı'daydı. Bölge eskiden olduğu gibi Türklerin kadim yerleşim yerlerdendir. Ermeniler bu işgal sürecinde belki de dünyada en acımasız katliamlardan birini 26 Şubat 1992 günü Hocalı'da gerçekleştirmişlerdir.

“Normalde en şiddetli savaşlarda dahi savaş dışında tutulan, dokunulmayan bu kesime Ermeniler yaşlı, kadın ve çocuk demeden acımasız işkenceler yaparak katletmiştir. Bu katliamdan toplam 487 kişi ağır yaralı olarak kurtulmuştur. 1275 kişi ise rehin alınmış ve 150 kişi ise kaybolmuştur. Cesetler üzerinde yapılan incelemelerde cesetlerin birçoğunun yakıldığı, gözlerinin oyulduğu, kulakları, burunları ve kafaları ile vücutlarının çeşitli uzuvlarının kesildiği görülmüştür. Aynı vahşetten hamile kadınlar ve çocuklar bile nasibini almıştır.”
(<http://www.turansam.org/makale.php?id=1776>)

Bölgede yaşanan katliamın birçoğunun kanıt ve belgeleri mevcuttur. Görsel olarak kayıt altına alınanlar da vardır. Yaşanan bu vahşette genç, yaşlı ve çocuk gözetilmeksizin insanlığa karşı suçların birçoğu işlenmiştir. Masum insanlar kurşuna dizilmiş, derileri yüzülmüş, kafaları koparılmış, hamile kadınların karınları deşilmiş, insanlar diri diri yakılmıştır. Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğu'nda çıkardığı isyan girişimi sonrası, Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurmak için Türk ve Müslüman ahaliye karşı uyguladığı mezalim sonrası 1915 yılında uygulanan tehcir ile Anadolu'dan bugünkü Ermenistan içlerine yerleşmeler artmıştır. Ermenilerin faşizan eğitim ve propagandalarıyla yetiştirdikleri nesil adeta Karabağ'da bunun sözüm ona intikamını almışlardır. Nitekim Ermeni Taşnak terörist başı Monte Melkonyan bastıkları Türk köylerinde ‘Türklerden intikamımızı almaya geldik’ sloganlarıyla masum ahaliye karşı uyguladığı soykırım dünya kamuoyunun gözü önünde gerçekleşmiştir. Bugünkü Ermenistan Devleti'nin de kabul etmiş olduğu BM soykırım maddelerinin yaptırımı maalesef Ermenistan'a karşı uygulanmamaktadır. Fakat bizim bu uluslararası çifte standardı ne ilk ne de son görüşümüzdür. Özellikle, Türk ve Müslüman milleti söz konusu olduğu zaman dünya uygulanan vahşeti görmezden gelmektedir. Tıpkı Bosna, Kosova, Çeçenistan, Doğu Türkistan, Filistin'de olduğu gibi dünya gözünü yaşananlara kapatsa da gerçek kapatılamayacak kadar ortadadır.

Hocalı Katliamı ve Srebrenica Soykırımı, insanların ulusal ve dini kimliklerine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Sırlar, Müslüman Boşnakları katlederken, kendilerince Osmanlı devletinden öç alıyorlardı. Hocalı'da ise Ermeniler, masum insanları katlederken, Ermeni Soykırımı'nın öcünü aldıklarını düşünüyorlardı. Hatta Bosna'da duvarlarda “Svi Turci u Turksku (Bütün Türkler Türkiye'ye)”, “Bütün Türkleri Türkiye'ye göndereceğiz”, “Türkleri istemiyoruz” yazıları yazılmıştır. Hocalı ve Srebrenica'da insanlar aynı yöntemler kullanılarak vahşice katledilmiştir. Tüm dünyanın gözü önünde yapılan katliamlara Batı kamuoyu sessiz kalmıştır. Batı medyası Hocalı ve Srebrenica'da genel olarak kayıtsız bir tavır ortaya koymuştur (Güney, 2017: 209-211).

Kafkasya'da yaşanan bu savaşla Dağlık Karabağ ile Azerbaycan'ın 7 vilayeti işgal edilmiş ve bu bölgelerin etrafı risk altına girmiştir. Cephe hattında Ermenistan'ın ateşkesi bozma girişimleri devam etmektedir. Bu sebeplerle sınırlara yakın bölgelerdeki yerleşim alanları tehdit altında kalmaktadır. Savaş neticesinde Azerbaycan'ın yaklaşık beşte bir toprağı Ermeniler tarafından işgal edilmiştir. İşgal sonucu göç eden insanlar öz topraklarına dönmeyi beklemektelerdir. Günümüzde güçlenen Azerbaycan Devleti gerek askeri gerekse

diplomatik kanallardan mücadelesini sürdürmektedir. Azerbaycan halkı hem göçmenleri hem de yerel sakinleri ile bu sürecin tamamlanmasını sabırsızlıkla beklemektedir. Günümüzde gerek savaş gören kesim gerekse yeni Azerbaycan gençliği özlemle topraklarına kavuşacakları günü gözlemektedir.

Fotoğraf 1. Hocalı Soykırım Anıtı-Azerbaycan

Kaynak: <http://1905.az/wp-content/uploads/2014/04/Monument-Khojali.jpg>

1.3.2. Ermenilerin İşlemiş Oldukları İnsan Hakları İhlalleri ve Gerçekleştirdikleri Terör Eylemleri (1989-1994)

Ermeniler gerek devletlerini kurmadan önce Osmanlı İmparatorluğu içerisinde gerek devletlerini kurduktan sonra Karabağ'da gerçekleştirdikleri katliamları uluslararası destek olarak gerçekleştirmişlerdir. Bu destekçilerin başında bugünkü Rusya yani SSCB vardır. SSCB içerisinde yer alan KGB ve Rus derin devleti ile iş birliği içerisinde olan Ermeni Taşnak üyeleri ASALA³ terör örgütü eliyle Türk devlet adamı ve diplomatlarına uyguladığı saldırılar gibi Azerbaycan'da da çeşitli saldırılar düzenlemiştir. Özellikle, Bakü'de

³ ASALA: ASALA veya tam adı ile Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu, 1975 ve 1985 yılları arasında, Türkiye ve 16 farklı ülkede Türk ve diğer sivil, mülki ve diplomatik hedeflere karşı eylemlerde bulunmuş solcu ve aşırı milliyetçi silahlı örgüt (Durukoğlu ve Özdemir, 2015: 211-226).

gerçekleşen terör hadiselerini (metro patlatması, tren-feribot-otobüs saldırıları) Ermenilerin tek başına yapmadıklarını sonradan ele geçen belge ve yakalanan şahıslardan anlamaktayız. Bunun diğer bir önemli kanıtı ise SADVAL adında sonradan KGB tarafından kurulduğu anlaşılan örgüttür. Bununla birlikte İran'ın da Talış örgütlenmesi ve Lenkeran Hadiseleri gibi meselelerde de parmağı olduğu bilinmektedir.

Bakü'de 20 Ocak 1920'de, 20 Yanvar Katliamının bizzat Sovyet Ordusu tarafından gerçekleştirilmesi Karabağ'ın Ermenilere bırakılması için yapılmıştır. Bu katliam da SSCB tarafından uluslararası kamuoyunda gizlenmeye çalışılmıştır.

Ermenistan Devleti'nin ve Ermeni diasporasının maddi yardımı ile dünyanın farklı ülkelerinde faaliyet gösteren Ermeni terör örgütleri 1980'li yıllardan itibaren Azerbaycan'da peş peşe terör saldırıları gerçekleştirdiler. Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ ve çevresindeki yedi bölgenin işgali sırasında bölgede korku ve panik yaratmak amacıyla Ermenistan istihbarat organları askeri operasyonların yapıldığı arazilerden bir hayli uzakta, sivillerin yaşadığı yerleşim alanlarında terör saldırıları gerçekleştirmiş, yüzlerce insanın ölümüne neden olmuşlardır.

Bu terör eylemlerini şöyle sıralayabiliriz:

16 Eylül 1989 Yevlak İlçesinde 'Bakü-Tiflis' yolcu otobüsüne yapılan bombalı saldırı sonucu 5 kişi ölmüş, 27 kişi yaralanmıştır.

13 Şubat 1990 'Yevlak-Laçın' yolunun 105. kilometresinde Şuşa-Bakü seferini yapan otobüste bombanın patlaması sonucu 13 kişi ağır şekilde yaralanmıştır.

11 Temmuz 1990 Terter'den Kelbecer'e giden yolcu otobüsü ve sivil araçlardan oluşan araç konvoyuna yapılan bombalı saldırı sonucunda 14 kişi ölmüş, 35 kişi yaralanmıştır.

10 Ağustos 1990 Tiflis-Ağdam seferini yapan yolcu otobüsü patlatılmış, 20 kişi ölmüş, 30 kişi yaralanmıştır. Saldırıyı yapan A.Avenesyan ve M.Tatevosyan tutuklanmışlar. Aynı gün Hanlar şehri yakınlarında Şemkir-Gence otoyolunda 'LAZ' markalı 43-80 AQF plakalı otobüse yapılan bombalı saldırıda 17 kişi ölmüş, 26 kişi yaralanmıştır.

30 Kasım 1990 Hankendi hava alanı yakınlarında yolcu otobüsünün patlaması sonucu 2 kişi ölmüş, 11 kişi yaralanmıştır.

9 Ocak 1991 'Molodyoj Azerbaycana' Gazetesi muhabiri Salatın Askerova ve 3 askerin bulunduğu otomobile yapılan terör saldırısında 4 kişi hayatını kaybetmiştir. Terör örgütü üyeleri A.Mkrtçyan, K.Petrosyan, A.Mangasaryan ve K.Arustamyan adlı teröristler tutuklanmışlar.

30 Mayıs 1991 Rusya Federasyonu'na bağlı Dağıstan Cumhuriyeti Hasavyurd istasyonu yakınlarında 'Moskova-Bakü' yolcu trenine yapılan bombalı saldırıda 11 kişi ölmüş, 22 kişi yaralanmıştır.

19 Haziran 1991 'Yevlah-Laçın' otoyolunun 106.kilometresinde 5459 sayılı askeri birliğe ait 'UAZ-469' markalı otomobilin patlatılması sonucunda 1 kişi ölmüş, 1 kişi ağır yaralanmıştır.

31 Temmuz 1991 'Moskova-Bakü' seferini yapan yolcu trenine Dağıstan Cumhuriyeti, Temirtau istasyonu yakınlarında bombalı saldırı düzenlenmiş, 16 kişi ölmüş, 22 kişi yaralanmıştır.

2 Ağustos 1991 Hadrut İlçesi Dolanlar köyünde 'KAZ-53' markalı otomobilin patlatılması sonucu 4 kişi ölmüş, 8 kişi yaralanmıştır.

21 Ağustos 1991 Hadrut İlçesi Şadaht köyü yakınlarında 'KAVZ' markalı 70-30 AQO plakalı aracın patlatılması 2 kişi ölümüne, 10 kişi yaralanmasına yol açmıştır.

8 Eylül 1991 'Ağdam-Hocavend' yolcu otobüsüne açılan ateş sonucunda 4 kişi öldürülmüş, 17 kişi çeşitli yerlerinden yaralar almıştır. Bu terör eylemini, Haçaturyan Volodi, Yeremyan Saro, Çalyan Saşa, Arustamyan Armo tarafından yapıldığı kanıtlanmıştır.

Aynı gün 'Ağdam-Karadağlı' seferini yapan otobüse Ermeni teröristler tarafından ateş açılmış, 8 kişi ölmüş, 42 kişi çeşitli yaralar almıştır.

26 Eylül 1991 'Yevlak-Laçın' güzergâhıyla hareket eden 'VAZ-2106' markalı D 72-07 AQ plakalı otomobile yapılan bombalı saldırıda 2 kişi ölmüş, 14 kişi yaralanmıştır.

19 Ekim 1991 Ağdere İlçesinin Sırhavend köyü yakınlarında 'UAZ-469' markalı otomobilin patlatılması sonucu 2 kişi ölmüş, 1 kişi yaralanmıştır.

20 Kasım 1991 Hocavend ilçesi Karakend köyü yakınlarında 'Mi-8' Helikopterinin vurulması sonucunda Azerbaycan, Rusya ve Kazakistan yetkililerinden oluşan 19 kişi ve 3 mürettebat ölmüştür.

26 Aralık 1991 'Şuşa-Laçın' yolunun 4. kilometresinde 'Zil-130' ve 'Moskoviç' markalı arabaların patlatılması yüzünden 5 kişi ölmüş, 4 kişi yaralanmıştır.

08 Ocak 1992 Türkmenistan'dan 'Krasnovodsk-Bakü' seferini yapan feribota yapılan terör saldırısında 25 kişi ölmüş, 88 kişi yaralanmıştır.

28 Ocak 1992 'Ağdam-Şuşa' seferini yapan Mi-8 helikopteri Şuşa şehri yakınlarında teröristlerce vurulmuş, çoğu kadın ve çocuk olmak üzere 44 kişi ölmüştür.

1992 Ocak ayında Ermeni terör grupları Kerkicehan kasabasında 80 kişiyi, 1992 Şubat ayında Hocavend ilçesinde Karadağlı köyünde 77 kişiyi ve 26 Şubat 1992'de Hocalı'da 613 kişiyi katletmiş, 650 kişiyi yaralamışlar.

22 Mart 1992 Kazah ilçesi Ceferli köyünde "UAZ 469" markalı 60-25 AZU plakalı araç şehrinde patlatılmış, neticede 3 kişi ölmüş, 2 kişi yaralanmıştır.

28 Mart 1992 Cebrayıl ilçesi Dolanlar köyünde "Kamaz-5410" markalı 40-53 AQŞ plakalı araca yapılan bombalı saldırı sonucunda 2 kişi ölmüş, 1 kişi yaralanmıştır.

18 Nisan 1992 "Kazah-Ceferli" yolunun 10.kilometresinde "VAZ" markalı otomobile yapılan silahlı saldırıda 2 kişi ağır yaralanmıştır.

20 Mayıs 1992 Zengilan ilçesi Kazançı köyü yakınlarında "UAZ-469" markalı 80-33 AQD plakalı araca silahlı saldırı yapılmış, 2 kişi ölmüş, 2 kişi yaralanmıştır.

28 Şubat 1993 Rusya'nın Kuzey Kafkasya bölgesinde Kudermes istasyonu yakınlarında "Kislovodsk-Bakü" seferini yapan yolcu trenine yapılan bombalı saldırıda 11 kişi ölmüş, 18 kişi yaralanmıştır.

2 Haziran 1993 Bakü demiryolu istasyonunda yedek yolda bulunan yolcu treninin patlatılması sonucunda ölen veya yaralanan olmasa da, büyük maddi hasar oluşmuştur. Bombalı saldırıyı yapan Rusya vatandaşı İgor Hatkovski, Ermenistan Cumhuriyeti Milli Güvenlik İdaresi İstihbarat Şube Başkanı Albay Caan Ohanesyan tarafından yönlendirilerek casusluk ve terör amacıyla Azerbaycan'a gönderildiğini, büyük can kaybına yol açacak eylemlerin yapılması için emir aldığını itiraf etmiştir. Mahkeme soruşturmasında aynı grubun 1992-1994 yıllarında Rusya'dan Bakü'ye gelen yolcu trenlerinde peş peşe bombalı saldırılar yaptıkları kanıtlanmıştır.

22 Temmuz 1993 Terter ilçesinde yapılan bombalı saldırılar sonucunda 5 kişi ölmüş, 18 kişi yaralanmıştır.

Aynı gün Kazak şehrinin merkezinde yapılan bombalı saldırıda 5 kişi ölmüş, 6 kişi yaralanmıştır.

30 Ağustos 1993 Hadrut ilçesinde "ZiL" markalı aracın patlatılması sonucunda 2 kişi ölmüştür. Aynı olaydan bir kaç gün sonra içerisinde 12 kişinin bulunduğu "QAZ-66" markalı yolcu otobüsü ilçe çıkışında bombalı saldırıya uğramış, bunun sonucunda 4 kişi ölmüş, 8 kişi ağır yaralanmıştır.

1 Şubat 1994 Bakü tren garında "Kisiovodsk-Bakü" yolcu trenine yönelik terör eylemi yapılmış, 3 kişi ölmüş, 20 kişi yaralanmıştır.

18 Mart 1994 Hankendi şehri yakınlarında İran Hava Kuvvetlerine ait "Herkules" uçağı Ermeni teröristler tarafından vurulmuş, 34 diplomat ve aile üyeleri hayatlarını kaybetmişler.

19 Mart 1994 Bakü metrosunun "20 Yanvar" istasyonunda düzenlenen bombalı saldırı sonucunda 14 kişi ölmüş, 49 kişi yaralanmıştır. Mahkeme soruşturmasında terör eylemlerinin Ermenistan gizli servis organları önderliğinde bölücü "Sadval" Lezgi örgütü üyeleri tarafından yapıldığı kanıtlanmıştır.

Ayrıca "Sadval" bölücü örgüt militanlarının 1992 yılından itibaren pekçok kez Ermenistan'ı ziyaret ettiği, aynı ülkenin Milli Güvenlik Genel İdaresinin söz konusu örgütün yapılması, finansmanı ve silahlanması için önemli katkılarda bulunduğu tespit edilmiştir. 1992 yılının Nisan-Mayıs aylarında Lezgi asıllı 30 Azerbaycan vatandaşı Ermenistan'ın Nairi ilçesi Lusakert

kasabasında bulunan terör kampında özel eğitim gördüğü belirlenmiştir. Soruşturma sırasında saldırganların “20 Yanvar ” istasyonunun yanı sıra Bakü’de “Nizami” sinema salonu, Cumhurbaşkanlığı Sarayı ve Bakü Ampul Fabrikası’nda bombalı saldırılar yapmayı planladıkları saptanmıştır.

“20 Ocak” metro istasyonundaki bombalı saldırıyı yapmakla suçlanan ve Ermenistan’da özel terör eğitimi alan 30 Sadval’cı tutuklanmıştır.

13 Nisan 1994 “Moskova-Bakü” seferini yapana yolcu treni Dağıstan Cumhuriyetinin “Dagestanskiye Ognı” istasyonu yakınlarında bombalı saldırıya uğramış, 6 kişi ölmüş, 3 kişi yaralanmıştır.

Fotoğraf 2. 20 Yanvar (Ocak) Adlı Tren İstasyonunda(Metrobüs) Gerçekleştirilen Patlama

Kaynak: <http://1905.az/wp-content/uploads/2014/06/6.jpg>

3 Haziran 1994 Bakü metrosunun “28 May” ve “Gençlik” istasyonları arasında sefer yapan trene düzenlenen bombalı saldırısı sırasında 13 kişi ölmüş, 42 kişi çeşitli yerlerinden yaralar almışlar.

Terör saldırısı Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı, Dağlık Karabağ uğruna yapılan savaşlarda esir düşmüş (13 Ocak 1994) ve Ermenistan istihbarat organlarıyla gizli işbirliği içinde bulunan Azer Aslanov Salmanoğlu tarafından yapılmıştır.

Mahkeme soruşturmasında 14 Ocak 1994’te Ermeni bölücü ideologlarından biri, yazar Zori Balayan’ın savaş esiri, Lezgi asıllı Aslanov ile bir görüşme yaptığı ve azınlık durumunda bulunan bütün halkların Azerbaycanlılara karşı mücadelede ortak hareket etmeleri gerektiğini vurguladığı tespit edilmiştir. 9 Haziran1994’te Ermenistan istihbarat organının Artur adlı çalışanı, A.Aslanov’un Bakü’deki evine telefon açarak onun hayatta olduğunu ve özgür bırakılması için yakın akrabalarından birinin Erivan şehrine gelmesi gerektiğini bildirmiştir. 16 Temmuz 1994’te A.Aslanov’un annesi Tacibat Aslanova Erivan’a gitmiştir. Azer Aslanov’a annesinin hayatının tehlikede olduğu bildirilmiş ve bu tehditler altında kendisi “Ömer-75” kod adı altında Ermenistan gizli servis organlarıyla daimi işbirliğine başlamıştır. Azerbaycan’a her hangi sorun olmadan gitmesi için Azer Aslanov adına sahte belgeler hazırlanmış, patlayıcı maddeler tatlı, çikolata ve parfüm kutularına saklanmıştır.

A.Aslanov “Yerevan – Mineralniye Vodi – Bakü” güzergahıyla Azerbaycan’a gelerek, 3 Temmuz 1994’te Bakü metrosunun “28 May” ve “Gençlik” istasyonu arasında sefer yapan trene bombalı saldırı düzenlemiş ve yeniden Ermenistan’a geri dönmüştür. Bu süre zarfında Erivan’da esir tutulan annesi bundan sonra salıverilmiştir.

Mahkeme soruşturmalarında terör eylemi planının Ermenistan gizli servis organı çalışanları Albay Karen Bagdasaryan ve Yüzbaşı Seyran Sarkisyan tarafından hazırlandığı belirlenmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti Yüce Mahkeme birimleri tarafından yapılmış olan soruşturmalarda terör eylemlerinin Dağlık Karabağ’ın yasadışı yöneticileri ve Ermenistan Cumhuriyeti’nin istihbarat ve diğer devlet organlarının önderliğinde, maddi ve lojistik desteği ile yapıldığı tespit edilmiştir (<http://1905.az/tr/ermenilerin-azerbaycanda-yaptiklari-terror-eylemleri-1989-1994/>).

Bugün her Ocak ayının 20’sinde Azerbaycan ve Türkiye’de katliamın kurbanları anılmaktadır.

1.4. Karabağ Savaşı'nın Dünya Kamuoyundaki Yankıları

Karabağ Savaşı'nın sonuçları 21.yüzyıla girerken her safhasıyla kayıt altına alınmıştır. Yapılan katliama ve sonuçlarına dair her türlü video, fotoğraf, bilgi ve belgeye herkes internet üzerinden kolayca ulaşılabilir. Buna rağmen yaşanan dramı bölgesel aktörler coğrafyadaki çıkarları gereği hatta din kardeşi olursa bile (İran) görmezlikten gelebilmektedir. ABD'deki güçlü Ermeni teşkilatları bu katliamın üzerini örtmektedir. BM ve AB bölgede pasif rol oynamaktadır. Türk ve İslam coğrafyasının meseleyi dünya gündemine getirecek ve somut sonuçlar alabilecek gücü yoktur.

1.4.1. Karabağ Savaşı'nın Bölgesel Etkileri

1990'lı yıllar, Kafkasya bölgesinde biriken sorunların Sovyetlerin çöküşüyle sıcak çatışma ve savaşa dönüştüğü yıllardır. Bölgedeki tüm sorunların ve gerilimlerin merkezinde Sovyetler Birliği yer almaktadır. 1991 yılına SSCB bölgenin hamisi olarak sorunları birlik içerisinde bastırmaya çalışırken SSCB'nin dağılmasıyla Rusya Federasyonu sorunlara kendi lehine yaklaşım sergilemiştir. Rusya Federasyonu; Gürcistan'da, Çeçenistan'da, Azerbaycan'da bölgedeki tüm savaşlara dâhil olmuştur. Bölgede çatışan unsurları Rusya çıkarına göre sürekli desteklemiştir. Azerbaycan'daki durum Rusya için çok önemlidir. Kafkasya'da büyük ve bağımsız bir Türk Devleti'nin varlığı Rus bekası için en tehlikeli görülen konu olmuştur. Yaşanan savaş ve dramdan taraf olmanın ötesinde; Rusya Federasyonu, tüm bu savaşın ve dramın birinci derece failidir. RF'nin sadece silah desteği yoktu, bizzat kendi askeri birlikleriyle, özel kuvvetleriyle, tüm lojistik destek ve kurmay aklıyla savaşın içinde yer almıştır. Bu sebeple Ermeni Silahlı Kuvvetleri'nin eylemleri asla bağımsız ve yalnız değerlendirilemez. Savaş ve sonuçları Rusya lehine olduğundan Rusya durumun insani boyutuyla ilgili değildi, uluslararası ilişkilerde de diplomatik olarak meseleyi görmezden gelmiştir.

Azerbaycan resmi olarak, Hankendi'ndeki 366'ncı Rus Alayının saldırıya katıldığını açıklamıştır. Saldırıda en gelişmiş konvansiyonel silahlar kullanılmıştı. Bunlar değil bölgedeki yerel gruplarda, yeni oluşmaya başlayan Azerbaycan ve Ermenistan ordularında bile mevcut olmamıştır. Rus tarafı daha öncekilerde olduğu gibi yine de saldırılarla ilişkisi olmadığını açıklamıştır. Fakat ismi geçen alaydan firar eden 3 Rus askeri 3 Mart 1992'de düzenledikleri basın toplantısında, "beyinlerinin yıkıldığını ve Hristiyan Ermeniler yanında Müslüman Azerbaycanlılara karşı savaşmalarının istendiğini" itiraf etmiştir (Aslanlı, 2015: 61-62).

Bölgede diğer bir aktör olan İran ise; sanılanın aksine Ermeni Silahlı Kuvvetleri'ni destekleyici olmuştur, bu tutumunu günümüzde de devam ettirmektedir. Yüzeysel olarak bakıldığında Azerbaycan da İran da Müslüman birer ülkedir. Üstelik İran içerisinde azımsanamayacak bir Türk nüfusu da vardır. İran 1980'lerde Humeyni Devrimi'yle kendisine İran İslam Cumhuriyeti⁴ adını vermiştir; yani İslam üzerine kurulmuş ve İslamiyet'i savunan, İslamiyet'le yönetilen, Müslümanların hakkını savunan bir devlet olarak kendini dünya kamuoyuna sunmaktadır. Fakat maalesef ulusal çıkarlar İslamiyet'inde önüne geçmiştir, üstelik bu İslam Cumhuriyeti olarak ortaya çıkan bir devlet tarafından kanıtlanmaktadır. Zaten her ne kadar kendisine savaş ilan edilmiş olsa da İran İslam Devrimi'yle birlikte yine İslam'ın savunucusu ve uygulayıcı görünen bir Arap

⁴ İİC: 1979 Devrimi ile sürgündeki dini lider Ayetullah Humeyni önderliğinde, mollaların yönetime gelerek kurduğu, Şii mezhebi referanslı teokratik devlet (Mokhtarpour, 2012: 79).

Devleti olan Irak'la savaşa girişmiştir. Meselenin arka planında, tıpkı Rusya gibi İran da rasyonalist ve ulusal bir bakış açısıyla istikrarlı bir dış politika yürütmektedir. İran için günümüzde de en büyük beka sorunu; İİC içinde yaşayan Fars nüfusuna yakın oranda Türk nüfusunun olmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti penceresinden bölge hem devlet düzeyinde hem de vatandaş düzeyinde yeterince bilinmemektedir. Bu sebeple İİC'nin içinde yaşayan Türk nüfusa baskısı bilinmemektedir. Bu baskı insani değerlerin ve demokratik hakların ağır şekilde ihlal edildiği durumlara kadar ilerlemektedir. Bu baskılara karşı küçük çaplı ayaklanmalar ve gösterilere ağır şekilde müdahale edilmektedir. İİC katı bir Şii İslam görüşü ve totaliter yönetim üzerine kurulmuştur. Bölgede yaşayan Türk nüfusun İran Şii İslam'ı ve İranlılık düşüncesinden uzaklaşarak Turan düşüncesine yaklaşması İİC'nin en büyük korkusunu oluşturmaktadır. Fakat İİC'nin gerek milliyetçi gerek totaliter uygulamaları Türkleri, Turan düşüncesinden uzaklaştırmanın aksine bu ideaya yakınlaştırmaktadır. Bu bağlanma, İİC Azerbaycan'ın daha doğrusu Kuzey Azerbaycan'ın bağımsızlığını hoş karşılamamıştır. (Türkmençay Antlaşması ile Ruslar ve İranlılar tarafından ikiye bölünen Azerbaycan'ın Kuzeyi bağımsızlığını kazanırken bunun Güney Azerbaycan'a kötü örnek olacağı ve bağımsız bir Kuzey Azerbaycan'ın diğer parçası olan güneyine yönelik destekleri öngörülmektedir). İİC bu korkusunda haksız değildir. Çünkü bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, (Kuzey Azerbaycan) daha Ermenistan işgali ile boğuşurken bile Güney Azerbaycan'a yönelik milliyetçi ve Türkçü düşüncelerini dile getirmekten çekinmemiştir. Güçlü bir Azerbaycan Devleti'nin, bu söylemlerini devlet politikalarına dönüştürmeyeceği garanti edilemez. Tüm bu sebeplerden dolayı; İran, Ermeni işgaline sözde ve yüzeysel kınamalardan öteye geçmeyip, el altından Ermenilerle sürekli ilişkili olmaktadır.

90'lı yılların sonunda darbelerden ve ekonomik krizlerden çıkmış, bölgede bölgesel bir rol üstlenemeyen Türkiye Cumhuriyeti; SSCB'nin yıkılışı ardından bağımsızlığına kavuşmaya çalışan Türk Devletleri'ne duygusal anlamda yakınlık gösterirken, ilgi ve bilgisi yeterli düzeyde olmadığından ileri politik düzeyde destek sağlayamamıştır. İşgale karşı dünya kamuoyunda ve diplomatik alanda Türkiye Cumhuriyeti her zaman Azerbaycan'ın yanında olmuştur. Günümüze değin iki ülke tarafından geliştirilen ilişkiler önemli projelerle desteklenmektedir. İki ülkenin de artan gelir düzeyi ilişkileri daha yoğunlaştırmakta, uluslararası alanda ortak harekât edilmektedir. Karabağ Savaşı sonrası maddi ve manevi desteğini sürdüren Türkiye, Ermenistan'ın bu işgalini gayri meşru olarak kabul etmekte ve bunun uluslararası kamuoyunda, uluslararası kuruluşlarda gerekli yaptırımların sağlanması için Azerbaycan'a destek vermektedir.

1.4.2. Birleşmiş Milletler 'in Dağlık Karabağ Sorununa Karşı Genel Tutumu

Azerbaycan'ın uluslararası düzeyde tanınan ve kabul gören arazilerinin yüzde 20'si (Dağlık Karabağ ve çevresindeki 7 ilçe) Ermeniler tarafından işgal edilmiştir. Ermenistan, işgal ve saldırı politikalarına rağmen, BM Güvenlik Konseyi'nin yaptırım mekanizmalarından muaf kalmıştır. BM Güvenlik Konseyi Azerbaycan'ın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü, uluslararası sınırların dokunulmazlığını ve güç kullanımının engellenmesini onaylayan dört karar da kabul etmiştir. Bu kararlarda çatışmanın hemen durdurulması, Azerbaycan topraklarından tüm işgalci güçlerin, derhal, tam ve koşulsuz çıkarılması talep edilmiştir. BM

Genel Kurulu'nun tüm devletlerini bağlar nitelikteki kararları hala Ermenistan tarafından göz ardı edilmekte, fakat yine de bu devlet Güvenlik Konseyi'nin yaptırımlar mekanizmasına tabi tutulmamaktadır.

1.4.3. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve Dağlık Karabağ Sorunu

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (şimdi AGİT) 1992 yılından itibaren BM Antlaşması'nın 8.bölümünü esas alarak kendisinin bölgesel anlaşma esasında yaratılmış kuruluş olduğunu resmen ilan etmiştir. BM bunun doğrultusunda bölgesel münakaşaların çözümlenmesine aktif şekilde katılma statüsü elde etmiştir. Azerbaycan da bağımsız devlet olarak aynı yılın ocak ayından bu yana AGİK'in (AGİT'in) üyesidir.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), 1994 yılının 4-5 Aralık tarihlerinde Budapeşte Zirvesi sırasında görüşmeler forumundan daimi faaliyet gösteren örgüte dönüşmüştür. 1 Ocak 1995 yılından bu yana Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİT) adıyla anılmaya başlamıştır. Zirvede, aynı zamanda, Dağlık Karabağ sorununun çözümü meselesi de çoğunlukla AGİT'in sorumluluğuna bırakılmıştır.

Münakaşanın AGİT'in sorumluluğuna verilmesinin esas avantajı, BM'den farklı olarak bu örgüt kapsamında diğer bütün üyeler gibi Azerbaycan'ın da veto hakkına sahip olmasıdır. Bu hak Azerbaycan'a onun için uygun olmayan kararların kabul edilmesine engel olmak şansı kazandırmıştır. Fakat aynı hak Ermenistan için de geçerli olduğundan gereken tüm fırsatlarda Ermenistan bu hakkını kullanarak sorunun çözümlenmesine engel olabilmektedir. Bu durumda, AGİT'e kalan her iki tarafı memnun edebilecek çözüm yolları aramak ve sorunun çözümlenmesi hedefine ulaşabilmektir.

1996 yılının 2-3 Aralık tarihlerinde, AGİT'in Lizbon Zirve Toplantısı'nda kabul edilen ve münakaşanın sonlandırılmasının uluslararası-hukuki esasını oluşturan belge Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının adaletli bir şekilde ortadan kaldırılması için siyasi başarı niteliğindedir. Lizbon Toplantısı'nda, sorunun çözümü ile ilgili 3 esas ilkeye dayanan ve AGİT Dönem Başkanı, İsviçre'nin Dışişleri Bakanı Flavio Kotti'nin yaptığı bildiri Ermenistan hariç, dünyanın 53 devleti tarafından savunulmuş ve Lizbon Zirvesi'nin Nihai belgelerine ilave edilmiştir.

Bu bildiride aşağıdakiler ileri sürülüyordu:

- 1) Azerbaycan ve Ermenistan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğü;
- 2) Azerbaycan bünyesinde Dağlık Karabağ'a en yüksek kendini yönetim derecesi veren hukuki statü,
- 3) Dağlık Karabağ ve onun bütün ahalisinin güvenliği.

1997 yılının ikinci yarısından sonra Lizbon ilkelerini esas alarak Minsk Grubu Eş Başkanları, Dağlık Karabağ'ın çevresindeki işgal edilmiş ilçelerin Azerbaycan'a geri verilmesi ve Dağlık Karabağ'ın statüsünün belirlenmesi ile ilgili 3 öneri ileri sürmüşlerdir.

1997 yılının 18 Temmuz tarihinde ABD-Rusya-Fransa Üçlüsü "Paket Çözüm" (resmi ismi "Dağlık Karabağ Sorununun Çözümüne Kavuşturulmasına İlişkin Çok Boyutlu Sözleşme") ismiyle anılan ve sorunun çözümlenmesi için bütün önemli unsurları kendinde barındıran

bir anlaşma sürecini ileri sürmüştür. Anlaşmanın giriş kısmında tarafların BM Antlaşması'na, AGİT'in temel ilkelerine, uluslararası hukukun genel kurallarına bağlı kalmaları ve BM Güvenlik Konseyi'nin 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlarına uymalarının önemi belirtilmiştir. "Paket Çözüm" taslağının esas metninde aşağıdaki faktörler ileri sürülmüştür:

- 1) Karabağ Ermeni Silahlı Kuvvetleri'nin Karabağ dışındaki Azerbaycan ilçelerinden (Laçın bölgesi de dâhil olmakla) ve Şuşa şehrinden çıkması,
- 2) AGİT barış güçlerinin tampon bölgede konuşlandırılması, yerinden edinmiş kişilerin geri dönmelerinin ve Laçın koridoru aracılığıyla yol iletişiminin sağlanması,
- 3) AGİT aracılığıyla Laçın koridorunun Azerbaycan'dan Karabağ'a kiraya verilmesi,
- 4) Azerbaycan ve Türkiye tarafından Ermenistan ablukasının ortadan kaldırılması,
- 5) Azerbaycan'ın yetkisi dâhilinde Dağlık Karabağ için siyasi açıdan kendini yönetmek hakkının, yani Azerbaycan'a bağlı özerk bölge olmasının, kendi anayasasını oluşturmasının ve ekonomik açıdan serbest bölge statüsünün tanınması,
- 6) Anlaşma statü niteliğine dönüştükten sonra Dağlık Karabağ kuvvetlerinin askeri polis kuvvetlerine kadar küçültülmesi,
- 7) Dağlık Karabağ'ın silahlarının kontrolü.

Bu çözüm önerisinde ileri sürülen meselelerin nasıl uygulanacağı ve yaptırımları yönünde herhangi bir görüşe yer verilmemiştir. Buna rağmen, Azerbaycan tarafı sorunun çözüme doğru ilerlemesi adına önerisini kabul ederken, Ermenistan tarafı çözüm önerisini reddetmiştir. Ermenistan, ilk olarak bölgelerin statü meselesinin çözümlenmesini, daha sonra askerlerini zapt edilmiş topraklardan geri çekeceğini belirtmekteydi.

2 Aralık 1997'de AGİT Minsk Grubu Eş Başkanları tarafından ileri sürülen "Aşamalı Çözüm" önerisinde (resmi ismi "Dağlık Karabağ Silahlı Çatışmasının Durdurulmasına İlişkin Sözleşme"), ilk olarak Dağlık Karabağ dışında kalan (Laçın hariç) 6 ilçenin Azerbaycan'a geri verilmesi öngörülmüştü. Sonra, yerinden edinmiş insanların kendi topraklarına geri dönmeleri ve iletişim yollarının restore edilmesi, bir sonraki aşamada ise, Laçın ve Şuşa bölgeleri ile ilgili anlaşmaya varılması ve Dağlık Karabağ bölgesinin statüsünün temel ilkelerinin uygulanması meselesine değinilmişti.

Azerbaycan tarafı "Paket Çözüm" önerisinde olduğu gibi bu öneriye de sıcak bakmış ve sorunun çözümlenmesinde yeni bir umut olarak değerlendirmiştir. Azerbaycan'ın kabul etmesine rağmen, Ermenistan tarafı bir kez daha çözüm önerisini reddetmiştir. Bu dönemde aslında Ermenistan devlet başkanı Ter-Petrosyan, bu öneriyi kabul etmek istemiş, fakat ülkede ona karşı muhalif kuvvetlerin çoğalması nedeniyle istifa etmeye mecbur kalmıştır. Onun yerini ise aslen Dağlık Karabağ'dan olan Robert Koçaryan almıştır.

1997 yılının Ekim ayında, Strasburg'da Azerbaycan ve Ermenistan Cumhurbaşkanları görüşmüş ve Eş başkanların önerilerini temel alan görüşmelerin devam ettirilmesi üzerine tartışmalar yapmışlardır. 1997 Aralık'ta, Kopenhag'da Eş başkanların ileri sürdüğü bir

raporda Lizbon İlkeleri ve Eş başkanların önerileri esas alınarak sorunun çözümü için çabaların devam etmesi gerektiği vurgulanmıştır.

7 Kasım 1998 tarihinde Minsk Grubu Eş başkanları tarafından “Ortak Devlet” önerisi (resmi ismi “Dağlık Karabağ Silahlı Çatışmasının Çok Yönlü Çözümünün İlkelerine İlişkin”) ileri sürülmüştür. Bu çözüm önerisinde kurulacak olan Dağlık Karabağ Cumhuriyeti, Azerbaycan sınırları içerisinde bir bölüm içeriyordu. Oluşacak bu ortak devlet Azerbaycan ve Dağlık Karabağ Parlamentoları tarafından temsilci bir komite ile idare edilecekti. Dağlık Karabağ Cumhuriyeti’nin resmi dilinin Ermenice olacağı maddeler arasında yer almaktaydı. Bu cumhuriyet ekonomik özerklikle kendi parasını kendi basabilecekti. Önerinin diğer bölümlerinde, Laçın koridoru, Şuşa ve eski Şaumyan ilçesinin akıbeti, barış sözleşmesinin içeriği ve güvencesi ile ilgili maddeler de bulunmaktaydı. Taslağın son bölümünde, çatışan taraflar arasında imzalanacak sözleşmenin güvence altına alınması için Rusya, ABD ve Fransa devlet başkanlarının ortak bir şekilde faaliyette bulunacakları öngörülmektedir.

Bu öneri uluslararası hukuk ilkelerine aykırı, aynı zamanda Azerbaycan için kesinlikle kabul edilemez niteliktedir. Çünkü bu teklif dünya pratiğinde mevcut olmayan “Ortak Devlet” fikrine dayanmakta ve Azerbaycan’ın çıkarlarına aykırı olmakla beraber, AGİT’in Budapeşte ve Lizbon Zirve Toplantıları’nda kabul edilen belgelerin göz önünde bulundurulmaması demektir. Bu nedenlerden dolayı, Azerbaycan tarafı kesin olarak bu öneriyi reddetmiştir.

Minsk Grubu çerçevesinde birçok kez yapılan görüşmeler sonucu, mutabakat sağlanamamıştır. Ermenistan Devleti’nin sorunu normalleştirme ve kendi çıkarlarına uygun sözde bir cumhuriyet kurarak yaptığı tüm hukuksuzlukları hiçe sayması sorunu, işin içinden çıkılmaz bir hale sürüklemiştir. Üstelik Ermenistan’ın işgal ettiği yedi vilayetin akıbeti de netleşmemiştir.

Ermenistan’ın bugüne değin ana stratejisi şu şekilde olmuştur:

- Ermenistan, Dağlık Karabağ’da ikinci bir Ermeni Devleti kurmayı hedeflemiştir. Bundaki asıl amacı işlemiş olduğu uluslararası soykırım suçlarından Ermenistan’ı muaf tutmaktır.
- Oluşabilecek uluslararası komisyonlara ve mevcut teşkilatlara, eğer ki bir araştırma ve yargılama yapacak olurlarsa bu durumda Dağlık Karabağ Cumhuriyeti’nin varlığını kabul ettirmektir.
- Askeri strateji olarak hem uluslararası kamuoyuna hem de Azerbaycan’a karşı işgal ettiği yedi vilayeti elinde rehin tutmaktadır. Yapılan görüşmelerden de anlaşıldığı üzere Ermenistan’ın amacı kendine bağlı Dağlık Karabağ Cumhuriyeti’ni kabul ettirerek yaptığı tüm hukuksuzlukların hiçe sayılarak yeni bir anlaşma ile ancak barış sağlanacağı tezidir. Bunun ne uluslararası hukukta kabul görmesi ne de Azerbaycan tarafından kabul edilmesi mümkün değildir.

Ermenistan’ın diğer bir amacı da savaş suçlusunu, devlet terörü işlemiş yöneticilerinin ve bununla birlikte sözde Dağlık Karabağ’da oluşturduğu yapının hem uluslararası teşkilatlar tarafından hem de Azerbaycan Devleti tarafından kabul edilmesidir. Ermenistan bu

girişimlerini ve görüşmelerini ancak hamisi Rusya'nın sağladığı uluslararası güç ve imkânlardan yararlanarak gerçekleştirmektedir.

1995 yılının aralık ayında Minsk Grubunun Bonn görüşünde kabul edilmiş ve sonradan Avrupa devletleri Dışişleri Bakanları Konseyinde onaylanmış belgede Azerbaycan ve Ermenistan arasında görüşmelerin ve tartışmaların yapılmasına resmi uluslararası destek verilmişti. Münakaşanın çözümlenmesi yönünde Azerbaycan ve Ermenistan Devlet Başkanlarının doğrudan görüşmeleri 1999 Nisan tarihinden organize edilmeye başlamıştır. O tarihte Washington'da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün 50. yıldönümüne adanmış etkinlikte ABD Cumhurbaşkanı B.Klinton ve Dışişleri Bakanı hanım M.Olbrayt'ın ısrarı ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ve Ermenistan Cumhurbaşkanı Robert Koçeryan görüşmüş ve bu sürecin devam ettirileceğini vurgulamışlardır.

Bu kapsamda görüşmeler birkaç aşamada gerçekleştirilmeye başlandı. Öncelikle, Minsk Grubu Eş başkanları buluşarak tarafların görüşlerini dikkate alan teklifler hazırlıyor, bundan sonra Dışişleri Bakanları, sonra ise gerektiğinde Cumhurbaşkanı görüşmeler yapıyorlardı. Bu görüşmelerden sonra Eş başkanlar yeniden buluşarak görüşmelerin sonuçlarını tartışıyorlardı. Bu görüşmelerle ilgili topluma tam şekilde değil de genel bilgiler veriliyordu.

Sonuç olarak, Minsk Grubu Eş başkanlarının ileri sürdüğü önerilerden olumlu sonuçlar elde edilemeyince, çözümlenme süreci AGİT aracılığı ile tarafların üst düzey yetkililerinin doğrudan diyaloglara başlaması ve çözüm yolları araması gibi bir formata dönüştü.

AGİT'in Minsk Grubu üzerinde çok az etkisi var, çünkü Eş başkan 3 ülke sorunun çözümü sürecinin bütün kontrolünü ele geçirmiştir. Eş başkan ülkelerin barış süreci ile ilgili kendilerine has farklı tutumları vardır ve bunlar başarılı görüşmeler umudunu engellemektedir. Rusya her zaman sürece hükmetmeye çalışmıştır, ABD'nin ise Güney Kafkasya'da çıkarları arttıkça bu bölgeye olan ilgisi de çoğalmıştır. Ayrıca, bu üç ülke dâhilindeki faktörler onların barış sürecine ve münakaşa taraflarına karşı tutumlarında belirli bir rol oynuyor. Üç Eş başkan ülke en büyük, zengin ve en iyi örgütlenmiş Ermeni diasporalarına ev sahipliği yapıyor. Örneğin, 1990'ların başında, Ermeni lobisi "Özgürlükleri Destekleme Yasası" (FSA) programı kapsamında Azerbaycan'a ABD mali desteğini engellemeyi başardı; ilaveten, 2010 yılında ABD büyükelçilik adayı Ermenilerin teşvikiyle ABD eyaletlerini temsil eden etkili senatörler tarafından bloke edildi. Diğer bir taraftan, daha

Önce de belirtildiği gibi, Moskova Erivan'ın en yakın stratejik müttefikidir (Bedelova, 2016: 91).

1.4.4. Prag Süreci

1994 yılında Bişkek'te Rusya kontrolünde gerçekleşen Bişkek Ateşkes Protokolü ile fiili savaş sona erdirilmiştir. Haydar Aliyev döneminde, Azerbaycan hem bölgede ağırlığı olan, meselede önemli bir konumu olan Rusya ile ilişkilerini dengelemeye çalışmış hem de Avrupa ve Amerika ile ilişkiler kurarak meseleyi uluslararası platformlara taşıma imkânı aramıştır. 1997 yılında iktidardan indirilen Ermeni lider Levon Ter Petrosyan ile çözüm için olumlu görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sonrasında iktidara gelen Robert Koçeryan ile çözüm çıkmaza girmiştir. İki ülke bir dizi içsel gelişmelere yönelmiştir. 1999 yılında Ermenistan'da parlamento baskını gerçekleşmiş, Başbakan dâhil üst düzey 8 devlet yöneticisi öldürülmüştür.

Taraflar toprak takası planını 1999 yılında konuşmaya başlamıştı. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın bölge uzmanı Paul Goble'ye ithafla Goble Planı olarak da bilinen toprak takası planı şu şekildeydi; Ermenistan güney bölgesi Meghri'de bir koridorla Azerbaycan'a Nahcivan bölgesine bir geçiş sağlayacaktı. Bunun karşılığında da Lâçin koridoru Ermenistan'a verilecekti. Bu şekilde Ermenistan Dağlık Karabağ'a bir geçiş sağlarken, Azerbaycan da kendisine ait olan Nahcivan Özerk Bölgesine bir koridorla geçiş sağlayacaktı. Sıkı bir gizlilik içerisinde yapılan, her iki ülke başkanlarının yüz yüze gelerek görüştüğü müzakereler sonucunda 1999'un Kasım ayında İstanbul'da yapılacak olan AGİT zirvesinde barış anlaşmasının imzalanması planlanıyordu. Ancak 27 Ekim 1999'da Ermenistan parlamentosuna bir saldırı gerçekleştirildi. Silahlı bir grup parlamentoya girerek 8 kişiyi öldürdü. Ölenlerin arasında Başbakan Vazgen

Sarkisyan ve Ermenistan Parlamento Sözcüsü Karen Demirciyan da vardı. İkisi de dönemin etkili siyasetçileriydi. Bu saldırı olmasaydı anlaşmanın imzalanıp imzalanmayacağı kesin olmamakla beraber, o dönemde Ermenistan parlamentosundaki saldırıdan önce her iki tarafın da bu tür bir anlaşma imzalamaya çok yakın olduğu biliniyordu. Ermenistan parlamentosundaki saldırının daha sonra takip eden müzakereler üzerinde ciddi etkileri oldu. Ermenistan parlamentosundaki saldırıdan sonra Koçaryan Ermenistan içindeki kırılğan güvenlik durumunu göstererek müzakerelerde daha az iş birliğine gitti. Haydar Aliyev bu dönemde ciddi sağlık sorunları yaşamaya başladı ve yerine kimin geçeceği meselesine odaklanmaya başladı. Aralık 2003'te de vefat etti. Ardından İlham Aliyev Başkan oldu ve müzakerelerde yeni dönem Nisan 2004'te başladı. Ermenistan ve Azerbaycan'ın Dışişleri Bakanları görüşmeleri yeniden başlatmak için Prag'da bir araya geldiler. Prag'daki ilk toplantıyı takip eden zamanda iki bakan ve iki başkan 2004-2005 arasında bir seri önemli görüşme gerçekleştirdi. Bu süreç "Prag süreci" olarak adlandırıldı (Kılavuz, 2017: 58-59).

2003 yılında babasından iktidarı devralan İlham Aliyev, Haydar Aliyev'in politikalarını devam ettirmiştir. 2003 yılından bugüne değin iktidarda olan İlham Aliyev, Karabağ konusunda uluslararası kuruluşlarda tepkilerini dile getirmiş, askeri olasılıkları her zaman gündemde tutmuştur. Bu süreçte, Ermenistan sınır hattında birçok kez ateşkes kurallarını ihlal ederek bugüne kadar pek çok Azerbaycan askerinin şehit olmasına sebep olmuştur. Güçlenen ordusuyla Azerbaycan Ermenistan'a gerekli karşılıkları vermektedir. Son olarak 2016'te Laletepe Bölgesi işgalden kurtarılmıştır. Azerbaycan gelişen ve değişen konjonktüre göre imkânları değerlendirmeye çalışmaktadır.

2001 yılının 26 Ocak tarihinde Paris'te öncelikle Marini sarayında, 5 Mart'ta ise Yelisey Sarayı'nda yapılan görüşmeler, daha sonra 4-6 Nisan'da ABD'nin Florida eyaletinin Key West kentinde Minsk Grubu Eş başkanlarının katılımıyla devam ettirildi. Sonraları "Paris ilkeleri" adını almış bu seçenekte daha önce ileri sürülmüş olan 3 teklifin ("paket", "aşamalı" ve "ortak devlet") tarafları tatmin eden noktalarının genel bir çerçevede değerlendirilmesi öngörülüyordu. Daha sonra, Minsk Grubu Eş başkanları sorunun çözümü ile ilgili yeni öneri üzerinde çalıştıklarını ve onu temmuz ayında Cenevre'de yapılacak olan görüşmede Cumhurbaşkanlarına sunacaklarını belirttiler. Fakat adı geçen bu görüş Ermenistan'ın uzlaşmaz tutumundan dolayı gerçekleşmedi.

2004 yılının Nisan ayında Prag şehrinde Azerbaycan ve Ermenistan Cumhuriyetlerinin Dışişleri Bakanları düzeyinde birtakım görüşmeler yapıldı ve bu görüşmelerin sonucunda ayın sonunda Varşova şehrinde Devletlerin Cumhurbaşkanları görüştüler. Bu görüşmeler müzakere sürecine yeni bir ivme kazandırdığı ve Prag görüşlerinin devamı niteliği taşıdığı için genel olarak "Prag süreci" adlandırıldı.

"Prag Süreci'nin kamuya açıklanan temel unsurlarına esasen burada genel olarak "aşamalı çözüm" seçeneğinin detayları tartışma konusuna dönüşmüştü. Yeni barış planının temel ilkeleri aşağıdaki faktörlerden oluşmaktaydı:

- 1) Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesinin sınırları boyunca işgal olunmuş bölgelerden (Ağdam, Füzuli, Cebayıl, Gubadlı ve Zengilan) Ermenistan kendi askerlerini aşamalı şekilde çıkaracak,
- 2) Azerbaycan ile Ermenistan arasında diplomatik ve ekonomik ilişkiler onarılacak,
- 3) Laçın ve Kelbecer bölgeleri hariç işgalden kurtarılmış bölgelere uluslararası barış güçlerinin koruması altında Azerbaycan nüfusu geri dönecek,
- 4) Dağlık Karabağ'ın statüsü meselesi çözülür. Bu amaçla orada referandum yapılacaktır.

Bu süreç kapsamında İlham Aliyev ve Robert Koçaryan 2006 yılında üç kere görüşmüşlerdir. Bunlardan ilki, 10 Şubat tarihinde Fransa'nın Rambouillet Şatosu'nda, ikincisi 4 Haziran'da Romanya'nın Bükreş şehrinde, üçüncüsü ise 28 Kasım'da Beyaz Rusya'nın Minsk şehrinde gerçekleşmiştir.

2004-2006 yıllarında Ermenistan-Azerbaycan arasında sorununun çözümü yönünde yapılan görüşmelerde Ermenistan'ın uzlaşmaz tutumu "Prag Süreci'nin çıkmaza girmesine ve görüşmelerin sonuçsuz kalmasına yol açtı" (Bedelova, 2016: 95).

1.4.5. Madrid İlkeleri ve Yenilenmiş Madrid İlkeleri

1994 yılından bu yana taraflar arasında birçok görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu protokoller daima Rusya kontrolünde gerçekleşmiştir. Fransa ise dışarıdan katılan diğer bir aktör konumundadır. Savaşın öncesi ve devamında olduğu gibi sonrasında da Rusya, Ermenistan yanlı tutumunu devam ettirmiştir. Uluslararası baskının artmasından ve Rusya'nın gelişen ve güçlenen Azerbaycan'ın olası hamlelerini dizginlemek için Azerbaycan'a yönelik tutumunda olumlu yönde değişimler olmuştur. Diğer taraftan Rusya, Batı ve bölge ülkeleri tarafından da kabul edilmiş askeri gücü ile bölgede konuşlanmaya çalışmaktadır.

2007 yılında, İspanya'nın başkenti Madrid'de Azerbaycan ve Ermenistan Dışişleri Bakanlarının AGİT Minsk Grubu Eş Başkanları ile gerçekleşen görüşmeler Madrid İlkeleri olarak adlandırılmıştır.

Madrid İlkeleri;

- 1) Ermenistan Silahlı Kuvvetleri'nin Dağlık Karabağ çevresindeki Azerbaycan bölgelerinden çekilmesi,
 - 2) Azerbaycanlı mültecilerin bu bölgelerde yeniden yerleştirilmesi,
 - 3) Azerbaycanlı mültecilerin Dağlık Karabağ bölgesine geri dönmesi,
 - 4) Laçın koridoru aracılığıyla Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a bağlayan karayolu bağlantısının sağlanması,
 - 5) Dağlık Karabağ'ın sınırları boyunca barış güçlerinin konuşlandırılması,
 - 6) Azerbaycan'a iade edilmiş bölgelerde askeri yönetimin kaldırılması,
 - 7) Ermenistan ve Karabağ'ın dış iletişimi üzerinden ablukanın kaldırılması ve Ermeni Türkiye sınırının açılmasına ilave olarak;
- Dağlık Karabağ için geçici bir statüsün belirlenmesi,
 - İleriki bir tarihte Dağlık Karabağ'ın nihai statüsü konusunda referandum yapılması,
 - Çatışma bölgesinin yenilenmesi için uluslararası mali yardımın sağlanması maddelerinden oluşmaktadır.

Madrid İlkeleri'nde bazı noktalar üzerinde mutabakat sağlayan taraflar, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ için ayrı bir statü oluşturma çabaları sebebiyle askıya alındı. Azerbaycan hiçbir zaman Dağlık Karabağ'ın kendinden koparılmasına sebep olabilecek bir anlaşma yoluna girmemiştir. Bu konu ile ilgili Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev "Karabağ hiçbir zaman bağımsız (Ermenistan güdümünde) bir devlet olamayacaktır. Azerbaycan bunu hiçbir zaman tanımayacaktır. Ne 5 yılda ne 10 ne de 20 yılda. Hiçbir zaman" diyerek meseleye ait Azerbaycan'ın tavrını net bir şekilde ortaya koymuştur.

2008 'de gerçekleşen görüşmelerde ise Madrid Planı'nın satırbaşları şu şekildeydi;

- Ermeni güçlerinin, işgal edilmiş yedi bölgeden çekilmesi,
- Kelbecer ve Lâçın Koridoru için özel düzenlemeye gidilmesi,

- 10 bin kişilik uluslararası barış gücünün Dağlık Karabağ ve işgal altındaki bölgelere, özellikle de Kelbecer civarına yerleştirilmesi,
- Dağlık Karabağ'a geçici uluslararası statü verilmesi. Böylece bazı seçilmiş kişilerin yetkilerinin artırılması, halkına ise uluslararası erişiminin sağlanması; ancak uluslararası alanda resmen tanınmaması,
- Dağlık Karabağ'ın geleceğiyle ilgili halk oylaması yapılması,
- Azerbaycan'ın olası anlaşmadan beklentisi, işgal altındaki toprakların geri verilmesi,
- Ermenistan'ın olası anlaşmadan beklentisi Karabağ Ermenilerine güvenlik garantisi verilmesi ve bağımsızlık oylaması yapılması,
- Anlaşmanın Azerbaycan için kaygı verici tarafı, 'bağımsızlık' seçeneğinin referanduma götürülmesi,
- Anlaşmanın Ermenistan için kaygı verici tarafı, Ermenistan ile Dağlık Karabağ topraklarını birbirine bağlayan Lâçin Koridorunun korunamaması ve uluslararası güvenlik garantilerinin bölgede kendi etkisini azaltması (Bedelova, 2016: 96-97).

10 Temmuz 2009 tarihinde İtalya'nın Lakuilla şehrinde Sekizler Grubu'nun (G8) Zirvesi'nde AGİT Minsk Grubu Eş Başkan ülkelerinin Cumhurbaşkanı: ABD Cumhurbaşkanı Barak Obama, Rusya Federasyonu eski Cumhurbaşkanı Dmitri Medvedyev ve Fransa eski Cumhurbaşkanı Nikola Sarkozy görüşmeler sürecinde sonraki adımların gerekliliğine vurgu yapan ve kapsamlı barış anlaşmasının hazırlanmasına destek vereceklerini belirten Ortak Bildiri yayınlamışlardır. Bu bildiri "Yenilenmiş Madrid İlkeleri" adını almıştı ve şu maddeleri içermektedir:

- 1) Dağlık Karabağ'ın çevresindeki işgal edilmiş bölgelerin Azerbaycan'a iade edilmesi,
- 2) Dağlık Karabağ'a güvenlik ve kendini yönetmek hukukunu sağlayan geçici statüsün verilmesi,
- 3) Dağlık Karabağ'la Ermenistan'ı birleştiren koridor meselesinin çözümlenmesi,
- 4) İradenin hukuki yolla ifade edilmesi ile Dağlık Karabağ'ın nihai hukuki-statüsünün gelecekte belirlenmesi,
- 5) Bütün zorunlu göçmenlerin ve mültecilerin kendi yerleşim yerlerine geri dönmeleri,
- 6) Barış operasyonlarını da içeren uluslararası güvenlik garantisi.

Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili görüşmeler 2016 Nisan ayında çıkan gerginliğe kadarki dönemde "Yenilenmiş Madrid İlkeleri" doğrultusunda gerçekleşmekteydi.

Yenilenmiş Madrid İlkeleri ve orijinal sürüm arasında fark çok fazla olmasa da çatışma tarafları için önemliydi. Orijinal Madrid İlkeleri Ermenistan Silahlı Kuvvetleri'nin Azerbaycan'ın işgal edilmiş bölgelerinden aşamalı olarak çıkarılmasını ifade etmişse de yeni sürümünde aşamalı terimi yer almamıştır. Aynı zamanda, orijinal sürümünde Dağlık Karabağ'ın nihai statüsünün referandum yoluyla belirlenmesi gösterilmiş ise de Yenilenmiş Madrid İlkeleri'ne göre nihai statü iradenin hukuki yolla ifade edilmesi şeklinde olacaktır.

AGİT Minsk Grubu Eş başkan ülkelerinin cumhurbaşkanlarının Ortak Bildirisine göre, tarafların bu ilkeleri kabul etmesi gelecekte bölgesel barış ve istikrarı sağlayabilmek için tam çözüm seçeneğini hazırlamak imkânı vermektedir. Çatışma taraflarının cumhurbaşkanları ve dışişleri bakanları düzeyinde çeşitli görüşmeler yapılmasına rağmen, 2009 yılında Yenilenmiş Madrid İlkeleri'nin yayımlanmasından sonra taraflar halen toprak bütünlüğü ve kendi kaderini tayin etme hakkına ilişkin kendi pozisyonlarında ısrar etmiş ve sorunun çözümünde hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir. Yirmi yılı aşkın süredir AGİT Minsk Grubu'nun arabuluculuk çabaları taraflar arasında askeri operasyonların önlenmesinde yardımcı olmuş, fakat sorunun çözümü ile ilgili meselede başarısız olmuştur (Bedelova, 2016: 97-98).

1.4.6. Avrupa Birliği ve Dağlık Karabağ Sorunu

Rusya'nın bölgede tek hâkim güç olma çabaları ile dış unsurlar olarak gördüğü NATO, Birleşmiş Milletler, AB gibi yapıları bölgeden uzak tutmaya çalışmıştır. AB bölge ile ilgili görüşlerini; insani durum ve barış söylemi ile dile getirmektedir.

Batı dünyası Karabağ üzerine 2 çelişki yaşamaktadır:

1) Azerbaycan mağdur olan taraf olmasına karşın, ahalişi çoğunlukla Müslümandır, bunun yanında Azerbaycan Rusya'ya karşı batıya daha da yakınlaşma eğilimindedir.

2) Ermenistan ise Hristiyan olmasına karşın Rusya'nın himayesindedir.

Bu iki çelişki Batının ve Batılı kurumların bölgeye olan yaklaşımında da çelişkiye sebep olmaktadır.

Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü korumaya, Ermenistan'ın topraklarını genişletmeye çalıştığı Dağlık Karabağ sorunu; Sovyet sonrası coğrafyanın uzun süreli devam eden bir konusu olmuştur. Böylece küçük bir yüzölçümünde meydana gelen bu sorun, büyük güçlerin bölge üzerindeki politikalarını şekillendirdiği zemin olmayı sürdürmüştür. AB bölge üzerinde belirleyici bir güç olamasa da bölgeye dair ilgisini destekleyici söylemler geliştirmektedir.

2-5 Nisan 2016 tarihlerinde yaşanan "Nisan Dövüşleri" olarak adlandırılan son şiddetli çatışmalar göstermiştir ki, AB dâhil olmak üzere soruna bir şekilde taraf olan bütün kesimlerin 1994 ateşkesinden beri devam eden çözüm girişimleri yetersiz kalmaktadır. Bugüne kadar AB'nin de sorunu engelleyici bir durumu olmamıştır. Dağlık Karabağ, her an yeni çatışmaların yaşanmasının mümkün olduğu bir sorun olarak devam etmektedir. AB'nin tek başına öncelik alarak sorunu çözebilecek taraf olması mevcut durumda ve geçmişten çıkarılan derslere göre mümkün görünmemektedir. Ancak buna rağmen AB, kendine uzak bir coğrafya olan Dağlık Karabağ'ın istikrarı için çeşitli politikalar geliştirmeye devam ederken, AB'nin en yetkili isimleri de barışçıl çözüme yönelik söylemlerini sürdürmektedir (Aras, 2017: 100-116).

1.4.7. İslam İşbirliği Teşkilatı ve Dağlık Karabağ Sorunu

20. Yüzyılın sonlarına doğru İslam dünyası birçok yerde işgallerle boğuşmuştur. Bu dönemin en önemli hadiselerinden olan Sovyetler Birliği'nin yıkılışıyla, Orta Asya'da Rus egemenliği altında olan Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Yeni cumhuriyetlerin yöneticileri; Sovyetler içerisinde bölgeyi yöneten, Politbüro yöneticileri

ve komünist dönem yetkilileri olmuştur. Bu cumhuriyetler arasında Rusya'ya en uzak sayılabilecek olanı yine Azerbaycan Cumhuriyeti'dir. Çünkü gerek dil gerek kültür olarak Türkiye Milletine en yakın özellikler gösteren, yine Azerbaycan Milletidir. Azerbaycan da Türkiye gibi hem modern hem de İslami olan bir görüşü benimsemektedir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla Türkiye Cumhuriyeti ile çok yakın ilişkide olacağı malumdur. Nitekim iktidara elen Ebulfeyz Elçibey Türkiye ile askeri, ticari, kültürel vd. alanlarda çok yakın ilişkiler kurmaya başlamıştı. Komünist dönemde diğer Türk Cumhuriyetleri'nde olduğu gibi Azerbaycan'da da Müslüman kimliği ötelenmiş, ibadetler devlet eliyle engellenmişti. Sosyal alanda uygulanan komünist uygulamalar da Türk ve Müslüman kimliğini yozlaştırmaya yönelikti. Bu uygulamaları tersine çevirmek; yaklaşık 70 yıl komünist yönetimi altında olan milletler için kolay değildi. Fakat bugün görmekteyiz ki Türk Cumhuriyetleri hızlı bir şekilde özüne dönmektedir.

Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesinde İslam ülkeleri maalesef gereken tepkiyi gösterememiş, yeterli yardımda da bulunamamıştır. Karabağ Savaşı'nda en yakın komşusu olan İran; devrimden sonra, adını da İslam Cumhuriyeti koymuş olmasına karşın Karabağ Savaşı'nda Ermenileri desteklediler. Diğer bir üzüntü verici hadise ise İslam hassasiyetle en çok ilgi çeken Filistin'den gelmiştir. Filistinli Lider Yaser Arafat ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)⁵ ve sonrasında Mahmut Abbas Ermenistan'ın yanında olmuşlardır. Buna karşın İslam Dünyası'ndan en büyük destek başta yine Türkiye olmak üzere Pakistan'dan gelmiştir. İslam ülkelerinin tek bir çatı altında toplanamaması, var olan mevcut kuruluşların ise yaptırım gücünün olmaması yüzünden bugünde olduğu gibi Karabağ Savaşı'nda da İslam ülkeleri bir tesir gösterememiştir.

Buna karşın Uluslararası örgütler içerisinde tüm kararlarında Ermenistan Cumhuriyeti'ni şartsız saldırgan devlet olarak tanıyan ve aynı kararlarda Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü savunan tek örgüt İKÖ'dür. Fakat İKÖ'nün bu kararları uygulamak için herhangi bir yetkisi olmadığı için sadece Azerbaycan'a siyasi ve parasal destekle yetinmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti bu örgüte 8 Aralık 1991 tarihinde üye olmuştur. Örgüte üye olduktan sonra Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı devam eden saldırıları İKÖ'nün devamlı olarak yapılan konferanslarında müzakere mevzusu olmuştur (Aliyev, 2006: 147-161).

⁵ FKÖ: Filistin'deki İsrail işgaline karşı Yaser Arafat önderliğinde kurulan Marksist- Leninist ideolojideki siyasi ve silahlı örgüt (Bölme, Ulutaş, 2012: 79).

BÖLÜM 2: AZERBAJCAN'DA KARABAĞ SAVAŞI SONRASI DURUM VE GÖÇMENLERİN SORUNLARI

Azerbaycan, başta Bakü'de olmak üzere değerli petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip bir ülkedir. Bu sebepten ötürü özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında enerji kaynağı olarak Sovyetler ve Nazi Almanyası için büyük bir önem arz etmiştir. Sovyetler Birliği'nin savaşı kazanması ile Sovyet hâkimiyetine giren Azerbaycan'da Türk ve Müslüman kimliğiyle yaşanması güçleşmiştir. Stratejik olarak ise Orta Asya ile Küçük Asya (Türkiye) arasında oluşu önemi de daha da artırmıştır. Ermenistan ise bu bağlantı arasında blokaj görevi görmüştür. Türk Dünyası'nda da kültür, sanat, tarih alanında Azerbaycan'ın önemli bir yeri olması hem çekim alanı haline gelmesine hem de düşmanca saldırılara maruz kalmasına sebep olmuştur.

Başta Rusya ve İran, Azerbaycan'ın coğrafi konumunun getirdiği avantajların ve yeraltı zenginliklerinin Türk ve Müslüman bir ülkede olmasını istememişlerdir ve her fırsatta Azerbaycan aleyhine faaliyetlere girişmişlerdir. Bunun en önemli iki örneğinden ilki; Azerbaycan'ın ikiye bölünerek kuzey ve güney olarak ayrılması, ikincisi ise Karabağ Savaşı'dır. Karabağ Savaşı sonrasında Azerbaycan büyük bir yıkım yaşamıştır. Topraklarını, insanlarını kaybetmiş, yaşam koşulları gerilemiştir. Erkek nüfus oranında ciddi bir düşüş yaşanmış, savaşta sadece askerler değil nitelikli insan gücü de kaybedilmiştir.

2.1. Karabağ Savaşı Sonrası Durum

1988-1992 yılları arasında, işgalci Ermeniler tarafından 1 milyondan fazla Azerbaycan Türk'ü kendi topraklarından zorla göç ettirilmiştir. Karabağ'ın işgali, Azerbaycan'da önemli bir mülteci ve göç sorununu ortaya çıkarmıştır. Özellikle 26 Şubat 1992'de gerçekleşen Hocalı Katliamıyla birlikte, Karabağ Savaşı Azerbaycan Türklerine karşı etnik bir temizlik ve Ermeniler tarafından Karabağ'ın Türksüzleştirilmesi hedefine dönüşmüştür. Ermeniler, sadece Yukarı Karabağ'ı değil 7 vilayeti de işgal etmişlerdir. Bu vilayetler; Ağdam, Fuzuli, Lâçin, Kubatlı, Cebail, Zengilan ve Kelbecer'dir. Azerbaycan Devleti kurulduğu esnalarda düzenli ordunun yapılması henüz tamamlanmamışken; Ermeniler, Rusya tarafından askeri eğitim ve mühimmat yönünden desteklenmekte, Lübnan'da Bekaa Vadisi'nde FKÖ ve PKK gibi yapılarla beraber terör eğitimleri almışlardır. Oluşturdukları terör komiteleriyle Türkiye Cumhuriyeti yetkililerine, konsolosluklarına, saldırılar gerçekleştirmişlerdir. Her şeyden önemlisi Azerbaycanlıların Ermenilere karşı onları katletme, yerlerinden etme gibi düşünceleri yoktur. Ermenilerin ise Dağlık Karabağ'dan Azerbaycan Türklerini çıkararak sadece kendilerinin yaşadığı bir Dağlık Karabağ oluşturmak gibi bir ideaları söz konusudur. Bununla birlikte Azerbaycan'ın diğer vilayetlerine de göz dikerek her türlü insani mezalimi gerçekleştirmişlerdir. Karabağ'daki olaylarda ön planda olan ve Ermenistan ordusuna militan sağlayan gruplar kendi aralarında birlik oluşturmuştur. Azerbaycan'da ise siyasi durum kaotik, askeri düzen ise sağlanamamıştı. İktidara gelen Elçibey'in Rus Ordusu'nu ülkeden çıkarması, milli politikalar izlemesi; Azerbaycan'a karşı İran ve Rusya'nın birleşmesinde etkili olmuştur. Türkiye'nin verdiği destek ise yeterli düzeyde değildir. Batı da tarihsel tutumunu değiştirmemiş ve Ermeni lobisinin etkisiyle Ermenistan lehinde bir yaklaşım sergilemiştir.

Bir bakıma uluslararası hukuk Azerbaycan'dan yanayken, Batı kamuoyu Ermenistan'dan yana olmuştur (Aslanlı, 2014: 104).

Karabağ Savaşı sonrası mecburi göçmenlerin, Azerbaycan'ın 31 şehir ve bölgesine yerleştirilmesi amaçlamıştır. Azerbaycan yönetimi göçmenleri başkent Bakü dışında diğer bölgelerde yerleştirme politikası gütsede bunda pek başarılı olamamıştır. Azerbaycan'ın bütün bölgelerindeki 72 idari bölgeden 57'si arazisinde yerleşen göçmenlerin tahminen %43'ü şehirlerde, 1/5'i ise sınır bölgelerinde yerleştirilmiştir. Şehre yerleşenler daha ziyade okul, yurt, çocuk yuvası, pansiyon gibi devlete ait sosyal binalarda yerleştirilmişlerdir. Sınır bölgelerindekiler ise sosyal binaların yanı sıra akraba ve tanıdıklarının yanlarına yerleşmişlerdir. Geçici göçmen (kaçkın ve mecburi göçkün); yerleşim birimlerinin ekseriyetinde temiz su, elektrik, kanalizasyon vs. gibi altyapı yatırımları yetersiz kalması yeni ve modern yerleşim birimleri yapılanaya kadar mağduriyet yaşamışlardır. Sigma Araştırma Merkezi'nin 1997 yılında yapmış olduğu bir çalışmada, göçmenlerin sadece %7'sinin yaşadıkları yerlerin asgari yaşam standardına uygun olduğu anlaşılmıştır (Oğan, 2010). Yaklaşık 10 yıl gibi bir süre sonunda, 2007 yılı içerisinde geçici barınma merkezleri kaldırılmış ve günümüzde toplumsal karmaşıklık büyük ölçüde giderilmiştir.

2.1.1. Azerbaycan'da Siyasi Durum ve Karabağ Savaşı'nın Etkileri

Karabağ Savaşı yaşanırken ve ateşkes sonrası Azerbaycan'da siyasi karışıklıklar baş göstermiş, ülke genel refah düzeyi asgari seviyeye inmiş, iş imkânları azalmış, yaşam kalitesi düşmüştür. Ateşkes sağlanmasına rağmen işgal edilen bölgelerdeki cephe hattında ve sınır boyunda özellikle Ermenistan tarafından sürekli ateşkesin bozulması, sınır hattında mayın ve askeri mühimmatlar bölgede yaşayan sakinlerin de göçe katılmasına sebep olmuştur. Göç, çoğunlukla Bakü, Sumgayıt, Gence başta olmak üzere Azerbaycan'ın diğer illerine gerçekleşmiştir. Azerbaycan Hükümeti hem siyasi karışıklıklar hem de ekonomik sorunlar sebebiyle göç ve göçmenler için yeterli düzeyde çalışma gerçekleştirememiştir. Bu göç hareketi toplumsal dokuyu daha da karışık hale getirerek anemik bozuklukları artırmıştır.

Ateşkes, Azerbaycan için olabilecek en ağır koşullarda imzalanmıştır. Karabağ bölgesi elden çıkmış, yedi vilayet Ermeni işgaline girmiştir. Savaş ve işgal döneminde Azerbaycan dünya kamuoyundan destek göremediği gibi Türk ve Müslüman dünyadan da gerekli desteği alamamıştır. SSCB'nin dağılmasından sonra Azerbaycan yönetimine getirilen Ayaz Muttalibov, anti millî uygulamalarla Azerbaycan halkı tarafından tecrit edilmiştir. Kurulan Halk Cephesi ve Türk Dünyası'nda da hatırı sayılır bir yer edinen Ebulfeyz Elçibey yoğun savaş ve işgallerle yıpranmıştır. Nitelikli ve kalifiye yöneticilerin eksiliği, Sovyetlerden kalma yapıların tamamen dağıtılamamış olması da Elçibey hükümetini yıpratmıştır. Bununla birlikte Suret Hüseyinov adlı kirli işlerle adı anılan asker ve yanındakilerin iktidara başkaldırarak elindeki silahları Azerbaycan Devleti'ne karşı çevirmişlerdir. Yaşanan tüm bu kaotik ortam, cephede yıpranan Azerbaycan Hükümeti ve Ordusu'nu içeri de de zor duruma düşürmüştür. Bu sırada Nahcivan'ın yönetiminde bulunan KGB ve Politbüro geçmişi olan usta devlet adamı Haydar Aliyev yönetimi Elçibey'den devralarak göreve başlamıştır. Haydar Aliyev yönetimine karşı da Ruşen Cevadov ve Özel Amaçlı Polis Birliği (OMON) tarafından darbe girişimi gerçekleşmiştir. Bu girişim Türkiye'de bazı

milli çevrelerden desteklense de yine usta siyasetçi Süleyman Demirel'in girişimleriyle engellenmiş; Ruşen Cevadov, öldürülmüştür.

Muttalibov dönemi dış politikasının en önemli unsurunu oluşturan Karabağ sorununun çözülmesi ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağlanması, her türlü girişime karşın Ermenilerin gerçekleştirdiği yeni işgallerle sonuçsuz kalmıştır. Muttalibov'un büyük ümitler bağladığı Rusya ikili davranarak, Ermenilere destek vermiş ve hatta Ermeni işgallerine Rus birliklerinin doğrudan katılması, işgalin savaş sonunda ermeniler gerçekleştirdiği katliamlarla büyümesini sağlayan en büyük etken olmuştur. Bu durum Muttalibov yönetiminde büyük hayal kırıklığı meydana getirmiş ve yeni çözüm arayışları başlamıştır. Bu çerçevede İran'dan ümit beklense de İran'ın Ermenileri durdurmakta aciz kalması ve aracılıktan çekilmesi, hatta Ermenileri desteklemesiyle Muttalibov yönetimi ister istemez Batılı kurumlara müracaat etmek zorunda kalmıştır (Yılmaz, 1996: 71-90).

Ateşkesin imzalanmasından ardından Haydar Aliyev, çok yönlü bir politika izlemiş, Azerbaycan'ın devlet teşkilatlanmasına ağırlık vermiş, ekonomik reformlar başlatmıştır. Bu süreçte Azerbaycan Cumhuriyeti'ni en çok zorlayan konuların başını savaş ve işgalden kaçan mülteci sorunu çekmiştir. Mecburi göçmenlere uygulanan politikalar, bugüne değin Azerbaycan Hükümeti'nin politikalarında öncelikli sırayı almış ve göçmenlere sarf edilen mali kaynaklar Azerbaycan ekonomisinin ana kaynaklarından birini oluşturmuştur.

Fotoğraf 3. Ebulfez Elçibey ve Haydar Aliyev

Kaynak: <http://www.azadliq.az/xeber/166803/heyder-eliyev-ve-ebulfez-elcibey-barede-dusundurucu-teklif/>
Türk Dünyası açısından bakıldığında da Karabağ Savaşı için Azerbaycan'a yeterli düzeyde yardım sağlanamamıştır. Hatta olumsuz sayılabilecek birçok durum meydana gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti tarafından manevi yönden ilgi fazla olmasına rağmen bu ilgi somut desteğe dönüştürülemedi. Tüm bunların sebebi Türk Dünyası arasında somut bir destek ve koordinasyonu sağlayacak kurum ve kuruluşların eksikliğidir. Türkiye'nin tarihi ve sosyal olarak bölgeye olan ilgisi akademik düzeyde de yetersiz kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti 1980'li yılların öncesinde yaşadığı toplumsal ve siyasal kargaşa ve sonrasındaki askeri darbe nedeniyle kendi içsel sorunlarına gömüldüğünden dolayı Sovyetler Birliği'nin dağılmasını izleyememiş, oluşan fırsatları değerlendirememiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki Türkiye Cumhuriyeti ve Türk milleti Azerbaycan Devleti'ne

ve milletine yardımda bulunurken Türkiye Cumhuriyeti içerisindeki Ermenilerden ve diğer bazı etnik gruplardan Karabağ'da savaş suçu işleyen Ermenilere hem asker desteği hem de mali destek sağlamıştır.

Bölgede asıl belirleyici olan dün olduğu gibi bugünde Rusya'nın tutumudur. Bugünde Ermenistan'a en çok askeri desteği sağlayan ve uluslararası alanda muhafaza eden ülke: Rusya'dır.

Karabağ Savaşı'nın en acı hadiselerinden biri olan Hocalı Katliamı, 1991 yılının 25 Şubat'ı 26 Şubat'a bağlayan gecesinde gerçekleşmiştir. Görgü tanıklarının ifadelerine göre; bölgede yaşayan Azerbaycanlılar böyle bir saldırıyı beklemiyorlardı. Sivillere yönelik bu saldırı tamamen Ermenilerin planlı bir şekilde yürüttüğü ve sivil halka bölgeden çıkmaz ise neler yapabileceğini gösterme amacı gütmesidir. Diğer bölgelere de bunu örnek göstererek gerekirse aynı katliamların devam edeceğini katliamın birinci derece sorumluları bizzat kendi ağızlarından nakletmişlerdir. Ermenistan Devleti'nin kuruluşunda bunun gibi birçok kanlı hadise yaşanmışken dünya kamuoyu bunların hiçbirine gereken tepkiyi göstermemiştir.

Fotoğraf 4. T.C. Dışişleri Bakanlığı'ndan 'Hocalı Katliamı' açıklaması: Azerbaycan Hocalı İçin Adalet Arıyor

Kaynak: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/disisleri-bakanligi-azerbaycan-topraklarinin-beste-biri-ermenistan-in-isgali-altindadir/1073730>

613 Azerbaycanlı sivilin işkenceyle öldürüldüğü bu katliam, Azerbaycanlıların bilinçaltında çok derin bir iz bırakmıştır. Birçok belge, video ve itiraf bu katliamın boyutlarını ortaya koymaktadır. Şu anki Ermenistan Cumhurbaşkanı ve Karabağ Savaşı'ndaki komutanlardan Serj Sarkisyan'ın şu itirafı da bunlardan biridir: "Hocalı'dan önce Azerbaycanlılar bizimle dalga geçtiklerine inanıyorlardı. Biz Ermenilerin sivil halka el kaldıramayacağımızı düşünüyorlardı. O bakış açısını kırmayı başardık." (Türkiye Gazetesi, 2015).

Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'ın, Karabağ savaşı esnası çekilmiş birçok fotoğraf ve videosu basına sızmıştır. Bunlardan bazılarında Karabağ'da en acımasız katliamlara imza atmış savaş suçlularıyla beraber olduğu görseller mevcuttur. Daha da acı bir durum varsa; o da katliamın hiçbir zaman Ermeni liderler tarafından inkâr edilmemiş ve bir gurur kaynağı olarak savunulmuş olmasıdır. Ama modern ve demokratik(!) dünyanın

ilgilendiği tek bir şey vardır; o da Ermeni Tehciri'dir. Karabağ Savaşı'nın başlaması ile Türkiye Cumhuriyeti Rusya'nın baskılarından çekindiği için Azerbaycan'a net bir destek sağlayamamıştır. Türkiye'deki çeşitli grupların Karabağ Savaşı'na yaklaşımı da değişken olmuştur. Bir kısım bölgeyi kendi kaderine bırakmayı tercih ederken bir kesim sürece tam müdahil olmayı seçmiştir. Türkiye Cumhuriyeti içerisinde farklı yaklaşımlar olsa da istisnasız her kesim Azerbaycan Türklerine yapılan bu soykırımı kınamıştır. Hocalı soykırımı için her yıl Türkiye'de birçok kesim tarafından anma etkinlikleri düzenlenmektedir. Ermenistan işgal ettiği bölgelerde kendisinin de tanımadığı Nagorno Karabağ⁶ Cumhuriyeti adlı bir devletçik inşa etmeye çalışmaktadır.

Karabağ işgali ve Azerbaycan ile Türkiye'den algıladığı tehdit nedeniyle Ermenistan Rusya'ya askerî ve ekonomik manada daha fazla bağımlı hale gelmiştir. Bu bağımlılık Rusya'nın Transkafkasya'da önemli bir üs kazanmasını sağlamıştır. Ayrıca Rusya hem Ermenistan'a hem de Azerbaycan'a önemli bir silah satışı gerçekleştirmektedir. Rus politikalarının ürünü olan Karabağ, Osetya ve Abhazya sorunları, bölge ülkelerinin Rusya'nın çekim merkezinde kalmasına ve Rusya'nın gerekli gördüğünde bölgeye müdahale etmesine imkân sağlamaktadır. Tıpkı Kırım'da olduğu gibi, Post-Sovyet coğrafyasındaki donuk problemler ve ayrılıkçı hareketler, Rusya'nın bölgedeki varlığını güçlendirmektedir. Bu sorunlar nedeniyle bölge ülkeleri hiçbir zaman Rusya'dan tam bağımsız hareket edemez ve Batı'yla bütünleşmeyi tam anlamıyla gerçekleştiremez hale gelmektedir. Günümüzde Ermenistan komşuları olan Azerbaycan ve Türkiye tarafından izole edilmiş durumdadır. Bu izolasyonun sonucunda Ermenistan, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) gaz boru hattı ve Bakü-Tiflis-Kars (BTK) ulaşım projelerinden mahrum kalmış, bu da Ermenistan'ın ekonomisine ve Batı ile olan entegrasyonuna önemli ölçüde zarar vermiştir. Türkiye, SSCB'nin dağılması akabinde Ermenistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ve Ermenistan'a ilk yardım yapan ülkelerden biri olmasına rağmen, Karabağ işgali sonrası, 1993'te sınırlarını Ermenistan'a kapamıştır. Bütün bu yalıtım Ermenistan ekonomisini büyük oranda Rusya'ya ve Ermeni kopuntusunun yardımına muhtaç hale getirmiştir. Karabağ meselesi çözülmediği sürece, Ermenistan'ın bu bağımlılıktan kurtulması, Kafkasya'ya barışın gelmesi ve Kafkasya'da Türkiye ile Azerbaycan lehine bir durumun oluşması mümkün gözükmemektedir (Hazır, 2013: 2-5).

Ateşkesin imzalanmasından bu yana devamlı olarak ihlaller gerçekleşmektedir. Bu ihlalin birçoğu Ermenistan ordusu tarafından gerçekleşmektedir. Ermenistan bu tacizleriyle sınır hattı bölgesine yakın yerleşimleri sürekli baskı altına almaya çalışmaktadır. Bunu yaparken sivil yerleşimlere rastgele ateş açmaktan çekinmemektedir. Azerbaycan yıllar içerisinde yaptığı askeri yatırımlarla birlikte siyasi düzeni de sağlamıştır. Ülkede muhalif gösteriler olmakla birlikte Aliyev'e karşı ciddi bir muhalefet oluşamamıştır. Uzun süreli iktidar, Karabağ konusunda politikalarda bir istikrar oluşmasına ve tek elden yürütülmesine katkı sağlamıştır. Ermenistan, bu süreçte siyasi ve ekonomik olarak gerilemiştir. Ülkede yönetimde olan radikal gruplardan sivil halk rahatsız olsa da demokratik bir ortam olmadığından mevcut düzen devam etmektedir. Ermenistan'da iktidara gelenlerin çoğu Karabağ bölgesinden veya Karabağ Savaşı'na iştirak etmiş kişilerdendir. Her iki ülkenin de birbirini tehdit olarak görmesi bölgeyi cephaneliğe çevirmiştir. İki ülke liderleri Rusya'nın öncülüğünde bir araya gelmektedir. Yapılan görüşmelerde elde tutulur çözümler çıkmamıştır.

⁶ **Nagorna Karabağ (Dağlık Karabağ Cumhuriyeti):** Gerçekliği ve meşruluğu bulunmayan Dağlık Karabağ Cumhuriyeti ya da resmî adı ile Artsah Cumhuriyeti veya kısaca Artsah, Güney Kafkasya'da yer alan ve hukuken Azerbaycan'a ait Dağlık Karabağ ve çevresindeki 7 Azerbaycan ilini kapsayan topraklar üzerinde işgal sonrası kurulmuş fiilen bağımsız olan bir ülkedir.

Azerbaycan; siyasi olarak durumunu düzene sokmuşken, Ermenistan içinde siyasi karışıklıklar devam etmektedir. Ermenistan içerisindeki sivil halkın savaş baronları ve faşizan siyasal rejim altında ezilmesi uluslararası basında yer almamakta ve ülke kapalı kutu olarak yönetilmektedir.

Azerbaycan Devleti, siyasi sorunlarını büyük ölçüde hallederek ekonomik atılımlara öncelik vermiştir. Enerji kaynaklarını değerlendirerek batı ve doğu arasında stratejik dengeyi sağlamış, bu sayede askeri yönde gelişimini artırmıştır. Oluşan huzur ortamı ve artan ekonomik gelir ile birlikte halkın refah düzeyi yükselişe geçmiştir.

2.1.2. Azerbaycan'da Hukuki Durum ve Karabağ Savaşı'nın Etkileri

Azerbaycan ve Karabağ için hukukun tecelli etmesi, günümüzün en büyük sorunu olan ideal hukuk açısından değil de güçlü olanın hukukunun uygulanması çelişmesine göre şekillenmektedir.

İşgal başlı başına bir hukuksuzluk teşkil etmesiyle birlikte işgal sonrası oluşan yeni duruma göre de hukuksal değişimler meydana gelmiştir. İç göç sonucu zorunlu göçmenlik statüsü oluşmuş, kavram karmaşıklığı meydana gelmiştir.

Kavramın anlamı üzerinde daha özel bir bilgiye başvurulacak olursak; Azerbaycan Türkçesi'nde "mülteci" kelimesi yerine "kaçkın" kelimesi kullanılmaktadır. Buna göre "kaçkınlar"; 1988 yılında Ermenistan'dan göçe zorlanan Azeri etnik kimliğine ve diğer etnik kökenlere mensup olan ancak Azerbaycan vatandaşı olmayan kişilerdir. Bu tanıma göre, 1948–1953 yılları arasında Ermenistan'dan göçe tabi tutulan Ahıska Türkleri ile diğer etnik kimliğe sahip topluluklar da "kaçkın" statüsündedir. Zorunlu göç kavramına karşılık ise Azerbaycan'da "mecburi göçkün" kavramı kullanılmaktadır. Bu kavram ise; Dağlık Karabağ sorunun silahlı çatışmaya dönüşmesi ile beraber Azerbaycan sınırları içerisinde bulunan Dağlık Karabağ ve çevresindeki bölgelerde yaşayan; etnik kökenine bakmaksızın güç tatbik edilerek göçe zorlanan Azerbaycan vatandaşlarını kapsamaktadır. Esasen Azerbaycan Cumhuriyeti hem mültecilere (kaçkınlara) hem de zorunlu göçmenlere (mecburi göçkünlere) "kaçkın" statüsü vermiş olup kavram karmaşasını ortadan kaldırmıştır (Vermez ve Özkul, 2009: 148).

1992 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey imzasıyla yayımlanan kanunda, savaş sonrası göçmenlerin hukuki tanımları ve statüsü belirlenmiştir. Buna göre;

Madde 1. Kaçkın (Qaçqın) ve Mecburi Göçkün (Köçkün) Anlayışları:

Milliyetlerine, ırkı ve vatandaşlık alametine, dini itikadına, diline, siyasi akidesine, muayyen sosyal gruba mensubiyetine göre takibe maruz kalması, hayatına, ailesine, mülküne bir tehlike baş göstermesi ile alakadar daimî yaşadığı devletin onu müdafaa edememesi veyahut yaşadığı ülkenin hudutlarından kenarda olan, Azerbaycan cumhuriyeti vatandaşı olmayan şahıslar Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinde "Qaçqın" (**kaçkın**). Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinde daimî yaşadığı yeri terk etmeye mecbur kalmış, Azerbaycan Cumhuriyetine gelmiş Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları "**Mecburi köçkün**" (zorunlu göçmen) sayılır.

Madde 2. Bu kanunun 1. Maddesinde gösterilen, geçici veya daimî yerleşim yerlerine gelmiş kişiler; kaçkın veya mecburi göçkün statüsü almak için uygun devlet organlarına müracaat eder.

Uygun organlar onları derhal kayda alarak kaçkınları üç aydan, mecburi göçkünü bir aydan geç olmayarak kaçkın veya mecburi göçkün statüsü hakkında uygun görülen senetleri verir. Kaçkın statüsü beş yıllık olarak verilir.

Madde 3. Kaçkınlığın ve Mecburi Göçkünlerin Hukuki Vaziyeti

Azerbaycan Cumhuriyetinin anayasasında bu kanundan vd. mevzuatlardan başka bir durum oluşur ise kaçkınlık Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının hukuk ve özgürlüklerinden istifade eder, onlarla aynı hakları taşır.

Azerbaycan Cumhuriyetinin Kaçkınlığın ve Mecburi Göçkünlerin İşleri Üzerine Devlet Komitesi adlı teşkilat kurulmuştur ve bu çalışmaların icrasını yürütmektedir.

Dağlık Karabağ SSCB'ye katılmadan önce de Azerbaycan Cumhuriyeti'ne bağlı bir bölgeydi. Paris Barış Konferansı 1919'da Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'a bağlı olduğu fikrini desteklemiş, Azerbaycan bağımsızlığını kaybettikten sonra bile bu desteğini çekmemiş, hatta güçlendirmiştir. Buna karşılık Ermenistan'a Azerbaycan'ı Nahçıvan'la birleştiren Zengezur verilmiştir. Zengezur'un yanı sıra Azerbaycan'ın Dilican, Gökçe ve Nahçıvan, Gedebe ve Kazak'ın birkaç ilçesi de bu oyunların kurbanı olarak Ermenistan'a verildi. SSCB Anayasası'nın 87. maddesine göre SSCB'ye bağlı 8 özerk bölge bulunmaktadır. Bu maddede Dağlık Karabağ Azerbaycan'a bağlı olarak gösterilmektedir. SSCB Ali Sovyet'inin tüm kararlarında, aynı zamanda 3 ve 10 Mart 1990'da aldığı kararlarda Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıdığını belirtmiştir. 26 Kasım 1991'de Azerbaycan Yüksek Sovyet'i Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin özerk bölge statüsünün kaldırılması için karar aldı. Böylece Dağlık Karabağ, Azerbaycan bağımsızlığını kazanmadan önce de sonra da hep Azerbaycan'a bağlı olmuştur ve bağımsızlığını sürdürmektedir. 1992 yılının ilk yarısında iki defa İran'ın arabuluculuğuyla görüşmeler gerçekleştirilmiş, birincisi yapılırken Ermeniler Hocalı soykırımını gerçekleştirmiş, ikincisi yapılırken ise Ermenistan Azerbaycan'ın Şuşa kentini işgal etmiştir. Rusya'nın girişimleri Sovyetler Birliği dağılmadan önce başlamıştır. Ermenistan'ın Azerbaycan'a saldırıları devam ederken ve ateşkes anlaşması sonrasında Rusya girişimlerini hem Ermenistan ve Azerbaycan ile gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretler, hem de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı çerçevesinde sürdürmüştür. Bu çerçevede Fransa ve ABD, ateşkes sonrasında barış için girişimlerini en yoğun sürdüren devlet olmuştur. Ermenistan'da L. Ter-Petrosyan'ın devrilerek yerine R. Koçaryan'ın gelmesi bu süreci engellemiştir. Koçaryan'ın Ermenistan Devlet Başkanı seçilmesinin ardından çıkmaza giren barış sürecinde önemli bir rolü de iki devlet başkanını kendi aralarında görüşmeye teşvik etmek suretiyle ABD'nin oynadığını belirtmek gerekir. Kasım 1999'da AGİT'in İstanbul zirvesi sırasında ABD Başkanı Clinton'un, arabuluculuğuyla gerçekleşmiştir. Bu görüşmede de ciddi bir sonuç elde edilememiştir. Avrupa Birliği'nin Dağlık Karabağ sorunuyla ilgili genel tutumunu incelediğimiz zaman Avrupa Birliği'nin Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünü desteklediğini onayladığını, Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığının kabul edilmezliğini belirttiğini görmekteyiz (Aliyev, 2006: 51-146).

18 Ekim 1997'de "1948-1953 Yıllarında Azerbaycanlıların Ermenistan SSC Arazisindeki Tarihi-Etnik Topraklarından Toplu Şekilde Tehcir Edilmesine Dair Ferman" imzalanarak Azerbaycan Hükümeti açısından durum resmîyete dökülmüş ve "Göçmenler ve Mecburi Göçmenlerin Statüsü Hakkında" çıkarılan kanunlarla da devlet göçmenlere statü sağlamıştır. 1995-2000 yıllarında Azerbaycan Parlamentosu göçmenlere yönelik 12 kanun ve Azerbaycan Devlet Başkanı da bu kanunları destekler nitelikte 15 Ferman çıkarmıştır. Buna Bakanlar Kurulu'nun onayladığı kararnameler de dâhil edilirse sayısı toplamda 110'u bulan; kararname, kanun ve ferman çıkarıldığı belgelere dayanmaktadır. Göçmenlere verilen "Göçmen" statüsü ise daha savaşın ilk yıllarına rastlayan 29 Eylül 1992 tarihidir (Oğan, 2010).

Ermenistan'ın komşularıyla soykırım sorununun uluslararası hukuki boyutu, tarihi ve politik yönlerinden daha önemlidir. Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Anadolu, yaklaşık iki

milyon Müslüman, Rusya desteğindeki Ermeni çeteler tarafından katledildiği halde olaydan yarım asır sonra “Türkler, Ermenilere soykırım uyguladı” iddiaları bölgesel politikaların önemli konularından biri haline gelmiştir. Ermeni diasporasının bulunduğu ülkelerde lobi gücünü kullanarak parlamentolardan sözde soykırımı tanıyan kararlar çıkartması Türkiye’yi zor durumda bırakmıştır. Diğer taraftan 1992’de Azerbaycan’a bağlı Dağlık Karabağ ve civarında Ermenilerin Azeri Türklerine karşı başta Hocalı olmak üzere işlenen soykırım suçuna karşı uluslararası hukuk alanında gerekli karşılığını görmemiştir. Vatanlarından sürülmüş bir milyonu aşkın Azeri Türkünün başta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi olmak üzere uluslararası mahkemelerde haklarını alabilmeleri için devlet desteği ile etkin hak arama yollarının oluşturulması gerekmektedir. Öte yandan soykırımı bizzat uygulayan Ermeni yönetici ve askerler halen hayatta olduğu halde bunların cezalandırılması için ulusal ve uluslararası zeminlerde gerekli girişimler yapılmamıştır.

Hocalı soykırımını bizzat icra edenler ile buna bir şekilde iştirak edenlerin, destekçilerinin, ihmali bulunanların bugüne kadar gıyabında dahi olsa bağımsız Azerbaycan mahkemelerinde, yargılanmamış olması önemli bir eksikliklerdir. Çeyrek asır sonra Minsk Süreci’ndeki durum dikkate alınarak Azerbaycan yönetiminin bu alanda yeni bir girişim başlatması son derece önemlidir. Konuyla ilgili uluslararası birikim ve deneyim sahibi hukukçular, diplomatlar ve uzmanlar istihdam edilmelidir. Bu süreçte özellikle Azerbaycan ve Türkiye’den uzman kadroların yetiştirilmesi de sağlanmalıdır. Soykırım suçlarının Azerbaycan yargısının dışında, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve AİHM ile gerektiğinde diğer mahkemelerde yargılanmak üzere girişimlerde bulunulabilir. Her birinin ayrı usulü ve şartları bulunmaktadır. Ancak bu konuda Azerbaycan yönetiminin uluslararası hukukçularla iş birliği halinde atacağı adımların, yukarıda işaret edildiği üzere hukuksal görev yanında siyasal sonuçları da alınabilecektir. Ayrıca bu girişimlerin dünya kamuoyuna taşınmasının çok farklı sonuçları olacaktır. Halen yurtlarından kovulmuş olan başlangıçta bir milyon civarındaki kaçkının haklarıyla ilgili öncelikle AİHM’de sadece Ermenistan’a karşı değil fakat Rusya Federasyonu’na karşı da on binlerce dava açılması gerekmektedir (Yalçınkaya, 2017: 33-40).

2.1.3. Azerbaycan’da Ekonomik Durum ve Karabağ Savaşı’nın Etkileri

İşgal altındaki bölgede çeşitli ender bitkiler ve hayvan türleri yayılmıştır. İşgal olunan Küçük Kafkasya’nın dağlık bölgesi Azerbaycan’ın büyük orman bölgesidir. Bölgenin genel orman alanı 246,7 bin dönümdür.

Doğal manzarayı, ender bitki ve hayvanlar âlemini muhafaza etmek amacıyla Azerbaycan’ın işgal altında bulunan topraklarında bir takım koruk ve barınaklar oluşturulmuştur. Bunlara örnek olarak Basitçay Koruluğu’nu, Lâçin Yasaklığı’nı örnek gösterebiliriz. İşgal altında olan araziler yer altı ve yer üstü doğal kaynakları açısından da pek zengindir. En çok yayılan mineraller metal cevherleri, altın, cıva, krom, perlit, kireç, mermer, akik, mineral sular ve başkalarıdır (Aziz, 2014: 223). Arazinin tatil eğlen-dinlen potansiyeli de oldukça geniştir. Bu bölgede önemli bakır-çinko cevherlerinin rezervleri Küçük Kafkasya’nın doğusunda yer alan Mehmana Yatakları’nda yerleşmektedir. Burada kullanıma hazır olan yeni metal cevher rezervleri bulunmuştur. Sanayi için önemi olan cıva kaynakları Kelbecer İlçesi’ndeki Şorbulak ve Ağyatak’da yer almaktadır. Buralar

Azerbaycan'ın sanayi ve inşaat malzemelerinin hammaddesini barındırması açısından değerlidir. Bu malzemelerin büyük rezervlerini Ağdam ili arazisinde Çobandağ (kireç rezervleri 140 milyon ton ve kil rezervleri 20 milyon ton), Şahbulak (25 milyon ton kil), Boyahmetli (45 milyon ton kil) vb. yatakları oluşturmaktadır. Büyük rezerve sahip inşaat sektöründe kullanılan taş yatakları Hankendi'nde, mermer ise Harov'dadır.

İstila edilmiş bölgelerde, tedaviler için önem arz eden 120 kadar çeşitli içerikli maden suyu yatakları bulunmaktadır. Bunların içerisinde Kelbecer İlçesi'nde Yukarı ve Aşağı İstisu, Bağirsak, Keşdek; Laçın İlçesi'nde Ilıksu, Minkent; Şuşa İlçesi'nde Turşçu, Sırlan ve bölgedeki diğer mineral kaynak suları, değerli maden suyu yataklarını oluşturmaktadır. Belirtmek gerekir ki, Azerbaycan'ın mineral sularının toplam jeolojik rezervlerinin %39,6'ı işgal altında olan bölgelerde bulunmaktadır.

Sulamada ve elektrik enerjisi üretiminde kullanılan tesislerden biri de Terter Barajı'dır. Azerbaycan için büyük hayati önemi olan bu sulama tesisleri ve su kaynaklarının Ermenistan tarafından ablukaya alınması, Azerbaycan için büyük bir tehlike arz etmektedir.

Terter Barajı'nın oluşturduğu Serseng Su Havzası ve elektrik santrali şimdi Ermenistan askeri güçlerinin kontrolü altındadır. Serseng su havzasının hacmi 560 bin metre küptür. Bu havzanın ana kollarından ova bölümüne akan kollarla; Terter, Ağdam, Berde, Goranboy bölgelerinin topraklarında 80,1 bin dönüm toprak alan sulanmaktadır. Günümüzde Serseng Su Havzası'ndan kanallara verilen suyun önu işgalci Ermeniler tarafından kesilmiştir.

İstila edilmiş bölgelerde faaliyet gösteren sanayi sahaları, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ekonomisinde önemli bir yer tutmaktaydı. Burada gıdanın yanı sıra; hafif sanayi ve inşaat malzemeleri üretimin geniş bir kısmını kapsamaktaydı. İşgal edilmiş bölgelerin sanayi alanlarından en çok gelişenleri, yerli nüfusa gelir sağlaması bakımından önem arz eden; yağ, peynir, şarap üretimidir ve kısmen de hafif sanayi ürünleridir. İstisu ve Turşçu Mineral Su Tesisleri, Dağlık Karabağ ve Ağdam'daki mermer, testere taşı fabrikaları, çok kaliteli ve hatta eski SSCB'de bile ünlü olan "Ağdam" tipi şaraplar ve diğerlerini üreten şarap fabrikaları, yağ-peynir tesisleri, tekstil ve ayakkabı fabrikaları, Karabağ İpek Tesisi vb. faaliyet göstermekteydi. Bakü'deki tesislerin birçoğu burada inşa edilmiş ve 50'den fazla yeni şube ise işgal altındaki topraklarda kalmıştır. Genellikle, işgal bölgelerinde 183'ten fazla sanayi ve 127 kadar inşaat işletmeleri kalmıştır (Ramazanov, 2016: 60-64).

Savaş yaşadıkları yerlerden göç etmek zorundan kalan nüfusun en önemli sorunlarından biri de işsizlik problemidir. İstatistiklere göre bu nüfus içinde çalışabileceklerin %65'i işsizdir. Bu nüfusun daha önce yaşadıkları yerlerde ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılıkla uğraştığını düşünürsek, tarım ve hayvancılık için uygun olmayan bölgelerde yaşamak zorunda kalmaları onların çalışma hayatını da sona erdirmiştir.

Dağlık Karabağ ve işgal edilmiş bölgelerde üzüm, tütün, patates gibi ürünler önemli tarımsal uğraş alanlarını oluşturmuştur. 1970'li yıllardan sonra üzüm üretimine özen gösterilmiş ve tarımda bu alanda ciddi yatırımlar yapılmıştır. Çatışmaların başlamasından sonra bölgedeki bütün tarımsal altyapı dağıtılmış ve büyük maddi kayıplar yaşanmıştır.

Ermenistan'ın saldırıları Azerbaycan'ın ekonomik gelişmesinin önünde önemli engel oluşturmuş ve Azerbaycan'a büyük ekonomik zararlar vermiştir. Bu zarar sadece işgal

edilmiş bölgeler ve orada yaşayan insanların uğradığı kayıplar değildir. Bu savaş ülke genelinde geçiş döneminde ekonomik yapılanmayı, yapılan reformları ve yatırımları geciktirmiştir. Göçmenlere yapılan yardımlar ve onlara barınma, beslenme, eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yapılan masraflar ülke ekonomisine ciddi yükler getirmiştir.

Sorunun çözülmemesi Azerbaycan bütçesinin askeri harcamalarını her geçen gün artırmasına neden olmuştur. Bu durumun ülkede eğitim, sağlık ve sosyal güvenli hizmetlerine bütçeden ayrılan payın düşmesine neden olmuştur. Savaş sonucu 1989-1999 yılları arasında Azerbaycan ekonomisinin zararı 22 milyar ABD doları olmuştur.

Her iki ülkenin Dağlık Karabağ Savaşı sonrası sağlanan ateşkesten itibaren (1995-2010 yılları arası) askeri harcamalara ayırdığı bütçe karşılaştırıldığında; Ermenistan'ın 3,4 milyar dolar, Azerbaycan'ın ise 11 milyar dolar harcama yaptığı ortaya çıkmaktadır. Azerbaycan, söz konusu süre içerisinde yaklaşık olarak Ermenistan'ın yaklaşık dört katı büyüklüğünde askeri harcama yapmıştır. Özellikle 2006 yılından itibaren Bakü'nün askeri harcamalarında belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Çünkü Azerbaycan uluslararası her platformda etkinliğini de arttırmasıyla birlikte sesini daha da duyurabilmiştir. Fakat başta Rusya olmak üzere diğer devletlerce desteklenen Ermenistan işgal ettiği topraklardan çekilmeyerek, çözüme yanaşmamaktadır. Buna karşılık Azerbaycan askeri ve teknolojik gücünü arttırmaktadır (Sapmaz ve Sarı 2012: 12).

Azerbaycan'ın artan ekonomik imkânlarıyla birlikte askeri gelişmesi ve yatırımları Ermenistan ve Rusya'yı rahatsız etmektedir. Ekonomik ve askeri gelişmesini devam ettiren Azerbaycan, Türkiye ile de ortak yatırımlarını arttırmaktadır.

Küresel ve bölgesel en büyük projelerden biri olan Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi ile iki ülke kalkınmasını ve yardımlaşmasını arttırmıştır. 1768 km uzunluğunda olan hat Bakü Petrollerini Türkiye üzerinden dünyaya pazarlamaktadır.

Tablo 1. 2014 Yılı İtibariyle Azerbaycan-Ermenistan'a Ait Bazı Verilerin Karşılaştırılması

	AZERBAYCAN	ERMENİSTAN
GSMH	77.9 MİLYAR DOLAR	11.1 MİLYAR DOLAR
KİŞİ BAŞI MİLLİ GELİR	8.303 DOLAR	3.373 DOLAR
BÜYÜME	%54,5	%3,2
ENFLASYON	%2,8	%1,8
SAVUNMA HARCAMALARI	3.5 MİLYAR DOLAR	-
SAVUNMA BÜTÇESİ	2.11 MİLYAR DOLAR	470 MİLYON DOLAR

Kaynak: <https://editorcenk.wordpress.com/2015/03/05/azerbaycan-ermenistan-ordularinin-karsilastirilmasi/>

Karabağ Savaşı sonrası Dağlık Karabağ'da, yedi vilayette ve sınır hattı bölgelerinde ve Ermenistan içerisinde yaşayan Azeri nüfusun Azerbaycan'a göç etmesi Azerbaycan açısından ciddi ekonomik ve sosyal sorunlar doğurmuştur. 1990 sonrası Ermenistan işgaline maruz sivil halkın ülkenin diğer bölgelerine göç etmesi Azerbaycan'daki zorunlu göçmen sayısının 1 milyonun üzerine çıkmasına neden olmuştur. Bu durum bağımsızlığını yeni kazanmış ve ekonomik yönden yeniden kalkınma süreci içerisinde girmiş olan Azerbaycan için olumsuz ekonomik ve sosyal sonuçlar doğurmuştur. 1 milyondan fazla insana barınması, temel ihtiyaçlarının karşılanması, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi asgari yaşam standartların sağlanması, savaş içerisinde bulunan Azerbaycan'ı ciddi sıkıntılarla

karşı karşıya bırakmıştır. Ülkenin hemen her tarafına dağılarak çadır kentlerde, barakalarda veya akrabalarının yanında olumsuz koşullarda yaşamlarını sürdürmeye çalışan göçmenler, birçok hizmetten mahrum kaldıkları gibi bu kitlenin işgücünün ekonomiye katılmasında da ciddi sorunlar yaşanmıştır. Karabağ'dan göç eden insanların geçim kaynağını daha çok tarım işçiliği oluşturuyordu. Bakü gibi büyük şehirlere göç edince, şehir hayatının getirdiği farklılıklar, iş imkânlarına uyumu zorlaştırarak, göçmenlerin iş istihdamında sorunlara sebep olmuştur (İbadov, 2007: 122-125).

Savaş sonrası bilmedikleri bir yere ve ortama gelen zorunlu göçmenlerin en önemli sorunu kalacak sabit bir yere sahip olamamalarıydı. Sorun hakkında uluslararası kuruluşların ilgilerinin yetersizliğinden dolayı da genel bir çözüm yolu bulunamamıştır. Azerbaycan hükümeti de ekonomik ve sosyal durumundaki yetersizlikler nedeniyle, gereken oranda çözüm yolları üretememekteydi. Ayrıca göçmenler Azerbaycan toprakları içinde fazla yayılmış bir durumda olduklarından dolayı hizmetler sınırlı kalabilmekteydi. Bu durumda yapılan çalışmalar daha zor koşullarda gerçekleşmiştir. Azerbaycan Hükümeti programlama oluşturarak yıllar itibarıyla göçmenlere yönelik yatırımlarını gerçekleştirmiştir. Hükümet programlamasında öncelikli kişiler tespit edilmiş, daha çok mağduriyet arz eden toplulukların yeni yapılan yerleşim yerlerine taşınması ve sürdürülebilir bir yaşam oluşturabilmeleri çalışmalara hız verilmiştir. Bu yeni toplu yerleşim yerlerine sağlanan uyumun araştırılması ve bu yönde sosyo-psikolojik değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir.

Fotoğraf 5. Mültecilerle Oluşan Kentleşme Sorunu

Kaynak: <https://fins.az/sosium/907753/mecburi-kochkunlere-yardim-qaydasi-deyisir-achiqlama.html>

ABD'nin dış ülkelere yapmış olduğu mali destek sıralamasına göre Ermenistan Azerbaycan'dan önce gelmektedir. ABD'nin yapmış olduğu yardımlarda Ermenistan İsrail'den sonra ikincidir. Fakat Azerbaycan Güney Kafkasya'da 1 milyon göçmen nüfusu barındıran ülke olmasına karşın ABD dış yardımlarını alan ülkeler sıralamasında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya göre Ermenistan'a sağlanan yardımın yarısını dahi alamamıştır. Mali yardımlar açısından Azerbaycan ile Ermenistan arasında ciddi bir farklılık bulunmaktadır. Bu farklılığın bulunmasının en önemli sebebi ABD içerisinde yer

alan ve parlamentolarında önemli yer işgal eden Ermeni asıllı görevliler ve Ermeni lobisidir.

Tablo 2. Azerbaycan- Ermenistan İçindeki Göçmen Nüfus

Ülkeler	Nüfus	ABD Yardımı	Göçmen Nüfusu
Ermenistan	3,500,000	619 Milyon Dolar	Toplum içinde eritilmiştir.
Gürcistan	5,500,000	443 Milyon Dolar	300,000
Azerbaycan	7,500,000	92 Milyon Dolar	1 Milyon

Kaynak: Vermez ve Özkul, 2009: 162

ABD'nin sağladığı yardımda göçmen nüfusunu temel almadığı esastır. Asgari yaşam düzeyinin altında olan 1 milyon göçmeni yok sayarak, yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere Azerbaycan topraklarının %20'sini işgal eden Ermenistan Devleti'ni adeta ödüllendirilmiştir.

Azerbaycan ve Türkiye liderlerinin sürekli dile getirdiği “Bir Millet İki Devlet” söylemi doğrultusunda iki ülke hem kendi aralarında hem de uluslararası platformlarda yardımlaşmayı sürdürmektedir. 2014 yılında Prag'da düzenlenen AB-Doğu Ortaklığı adlı zirvede Ermenistan lideri Serj Sarkisyan'ın Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik yaptıkları katliamı örtmek üzere her zaman yaptıkları gibi dikkatleri Karabağ'dan başka yere çekerek, Türkiye ve tehcir meselesi üzerinden prim yapma girişimine karşı Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in “Burada, Türkiye yoksa ben varım” diyerek müdahil olması zirveye damga vurmuştur. “Eğitim faaliyetleri kapsamında iki ülke arasında öğrenci değişimleri olmuştur. Bilhassa Azeri gençlerinin Türkiye'deki üniversitelerde eğitim almaları sağlanmış; çadır, giyecek, yiyecek vb. lojistik destek verilmiştir. Özellikle Türk Silahlı Kuvvetleri'nin; Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri oluşturulurken başta eğitim desteği olmak üzere sağladığı destekler, gerçekleştirdiği faaliyetler, önem arz etmektedir (Vermez ve Özkul, 2009: 162).

2.2. Karabağ Savaşı Sonrası Göçmenlerin Sorunları

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılışının ardından devlet yapısını oluşturmaya çalışan yeni Azerbaycan Cumhuriyeti savaş ve iç karışıklıklarla mücadele ederken siyasi yapısında büyük kargaşalar yaşamıştır. Karşılaştığı iç göç ile devlet yapısında hukuki sorunlar baş göstermiştir. Kaybedilen topraklardan yaşanan yoğun göç hareketleri de başta Bakü ve Sumgayıt olmak üzere birçok şehrin yapısını etkilemiştir. Ülke ekonomisi, savaş ve göçün getirdiği külfetle zora girmiştir. Azerbaycan Devleti, tüm bu zorluklar karşısında birlik ve beraberliğini koruyarak petrolden elde ettiği gelir başta olmak üzere elde ettiği gelirlerle ekonomisini düzelterek, askeri yatırımlarını gerçekleştirmiş, savaş mağdurlarına ve göçmenlere yönelik sosyal politikalar geliştirmiş ve geliştirmektedir.

Ermeniler gerek Dağlık Karabağ ve çevresinde gerek Azerbaycan ve tüm Kafkasya'da gerçekleştirdiği savaş ve terör suçlarıyla Azerbaycan milletini ve devletini yok etme politikasına girişmiş ve bunun sonucunda bölgede yaşayan Azerbaycan Türkleri katledilmiş ve göçe zorlanmıştır. İşte tüm bu sebeplerden ötürü Azerbaycan yoğun bir göç dalgasıyla karşı karşıya gelmiş ve günümüze değin oluşan bu krizle mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Azerbaycan'da var olan göçmen topluluklarının sorunları farklı farklıdır. Benzer şekilde, bu yer değiştirmenin etkileri, ülke içinde göçmenleri benimsemiş yerel topluluklar için de farklı olmuştur. Bazı durumlarda göçmenler, belirli topluluklardan daha iyi yaşam standartlarına sahip olmalarına rağmen (örneğin, sosyal ödeneklerin alınması, devlete ait işletmelerde imtiyaz verilmesi); diğer kıstaslarda daha düşük koşullara (örneğin konut koşulları) sahiptir. Göçmenlerin yaşam koşulları sürekli olarak yerel komşu topluluklardaki yerleşim koşullarından, özellikle de konut koşulları, geçim imkânları ve toprak teminatı, sağlık ve dokümantasyon hizmetlerinin teminatı açısından geri kalmaktadır.

2.2.1. Yerleşim Sorunları

Karabağ Savaşı öncesinde bugünkü Ermenistan içerisinde bölgenin yerleşik ahalisi olan Türkler; Ermenilerin baskıları sonucu 20. Yüzyılın başlarından itibaren bölgeden sürülmeye başlanmıştır. Ermenistan arazisine, Orta Doğu'dan (Lübnan, Irak, İran, Suriye, vd.), İran ve Türkiye'den gelen Ermeniler; Büyük Ermenistan ülküsüyle yerleştirilerek bugünkü İsrail politikalarında olduğu gibi yerli ahali tehcire zorlanmıştır. Ermeniler, 21. yüzyıla doğru ise Dağlık Karabağ'la hiçbir tarihi bağı olmamalarına karşın bölgede hiçbir Türk bırakmamak için faaliyetlere girişmişlerdir. Katliama karışan ise sadece Ermeni milisleri değildir. Bölgeden göç ettirilen, katliamlardan kaçabilen kişilerin ifadelerinden anlaşıldığı üzere, tıpkı Bosna'da olduğu gibi, komşu olarak yaşayan kişilerin de bu terör hadiselerine ortaklık ettiği gerçektir.

Göç eden ahalinin büyük çoğunluğu Bakü'ye yerleşmiştir. Beşte biri ise sınır bölgelerindeki akrabalarının yanlarına yerleşmiştir. Bakü'ye yerleşenler; başta çocuk yuvaları, okul, üniversite yurtlarına ve diğer sosyal kamu kurumlarına yerleştirilmiştir. Bu yerleşim birimlerinde yaşam standartları asgari seviyede incelenmiştir. Göçmenler altyapı hizmetlerinden mahrum kalmıştır. Bu bölgelerde zamanla gettolaşmanın yaşanılması kaçınılmaz olmuştur. Diğer taraftan Azerbaycan Hükümeti, zaman içerisinde göçmenler için yeni yapılar inşa ederek, göçmenleri bu bölgelere sevk etmeye başlamıştır.

Ermenistan'ın askeri saldırısı; 17.000 bin km² ülkenin en verimli arazilerinin işgaline, 900 yerleşim biriminin, 130939 konutun, 2389 sanayi ve tarım tesisinin, 1025 eğitim merkezinin, 798 sağlık merkezinin, 1510 kültür merkezinin, 5198 km otoyolun, 348 köprünün, 7568 km su ve 76940 km elektrik hattının tahrip olmasına yol açmıştır.

Ermenistan'ın askeri saldırısı sonucunda 20 bin Azerbaycanlı ölmüş, 100 bin kişi yaralanmış, 50 bin kişi çeşitli derecelerde bedensel hasarlar alarak engelli olmuş, 4499 kişi kayıp olmuş; kayıp olanlardan 783 kişinin esir alındığı, esir olanların tanık ifadelerine başvurulmaya çalışıldığı belirlenmiştir.

Ermeni saldırganları işgal altındaki topraklarda Azerbaycan'ın kültürel mirasını oluşturan kültür kaynaklarını vahşice imha etmişlerdir. Ele geçirdikleri topraklarda, 12 müzeyi ve 6 resim galerisini, önemli 9 tarihi sarayı yağma etmiş ve yakmışlardır. Yine tarihi önem arz eden 40 bin müze serveti ve sergi yağmalanmış, 44 ibadet yeri ve 18 cami taciz edilmiştir.

Tablo 3. İşgal Sonucunda Yerinden Olan Azerbaycan Vatandaşlarının Sayısı

No	İl adı	Arazinin işgal tarihi	Mecburi göçmenlerin sayısı		Cephe hattına yakın yerleşim yerlerinden geri çekilenlerin sayısı		Öz yurtlarını terk etmek zorunda kalanların genel sayısı	
			Aile	Birey	Aile	Birey	Aile	Birey
1	Hocavend	02.10.1992	2271	9542			2271	9542
2	Hocalı	26.02.1992	3156	12200			3156	12200
3	Şuşa	08.05.1992	5992	24165			5992	24165
4	Laçın	18.05.1992	16255	66646			16255	66646
5	Kelbecer	02.04.1993	16042	61947			16042	61947
6	Ağdam	23.07.1993	32315	132493	3138	12866	35453	145359
7	Cebrail	23.08.1993	16140	62519			16140	62519
8	Kubatlı	31.08.1993	7711	31619			7711	31619
9	Fuzulli	23.08.1993	25986	106543			25986	106543
10	Zengilan	29.10.1993	8862	36335			8862	36335
11	Terter (13 ilçe)	17.06.1993	698	2865	736	3014	1434	5879
12	Akçabedi (1 ilçe)	12.06.1993	826	3389			826	3389
13	Kazan (7 ilçe)	25.10.1992	1668	6841	8956	29426	10624	36267
14	Gedebey (2 ilçe)	28.07.1992	75	308	4049	13304	4124	13612
15	Ağstafa	28.10.1992			3608	11908	3608	11908
16	Beylekan	23.08.1993			3818	12600	3818	12600
17	Tovuz	23.10.1992			9117	30087	9117	30087
18	Nahçıvan MR. (1 ilçe)	18.06.1990 16.05.1992	237	975	4602	14994	4839	15969
	Toplam		138234	558387	38024	128199	176258	686586

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Kaçkınların ve Mecburi Göçmenlerin Meseleleri Üzerine Devlet Komitesi: <http://www.refugees-idps-committee.gov.az>

Yıkılan ve yakılan 927 kütüphanede 4 milyon 600 bin kitap ve eşsiz el yazması örnekleri mahvedilmiştir. Yukarı Karabağ Bölgesi'nde ve çevre bölgelerde Azerbaycan'ın milli kültür ocaklarına Ermeni tecavüzkarlarının verdiği hasarı net hesaplamak mümkün değildir, çünkü talan ve tahrip edilmiş kaynaklar sadece Azerbaycan'ın değil, tüm dünya uygarlığının eşsiz kültür örnekleridir.

Topluma verilen maddi, manevi ve psikolojik darbe ile birlikte, son olarak kesinleşmemiş bilgilere göre Azerbaycan ekonomisine yaklaşık 60 milyar ABD dolarından fazla miktarda hasar vermiştir (Ermenistan'da Gerçekleştirilen Etnik Temizleme ve Ermenistan Silahlı Kuvvetleri Tarafından Azerbaycan'ın % 20'lik Arazisinin İşgali Neticesinde Oluşmuş 1 Milyona Yakın Kaçkın ve Mecburi Göçkünler Hakkında Malumat ; 1988-2011 Arası.Azerbaycan Cumhuriyeti Kaçkınların ve Mecburi Göçkünlerin Meseleleri Üzerine Devlet Komitesi. Sf.23).

Resim 3. Ermenistan Cumhuriyeti'nin Askeri İşgalinin Sonuçları

Kaynak: <http://www.refugees-idps-committee.gov.az/az/pages/15.html>

Yukarıdaki tabloya göre; 485 km'lik .Azerbaycan-Ermenistan sınırınının 246 km'lik kısmında işgal yaşanmıştır. Ermenistan işgali sonucunda 20 bin Azerbaycanlı öldürülmüş, 50 bin kişi sakat kalmış, 4011 kişi kaybolmuş, 6 binden fazla Azerbaycanlı da esir düşmüştür.

İşgal sonrası hasar ise dönemin parası ile yaklaşık 300 milyar ABD dolarıdır.

Mecburi göçmenlere ilkin, geçici olarak 62 il ve ilçede 1600'den çok yerleşim yeri kurulmuştur. 12 Çadır Kent, 3 Demir yolu üzerindeki vagonlarda, 16 prefabrik kent olarak yerleşim olmuştur.

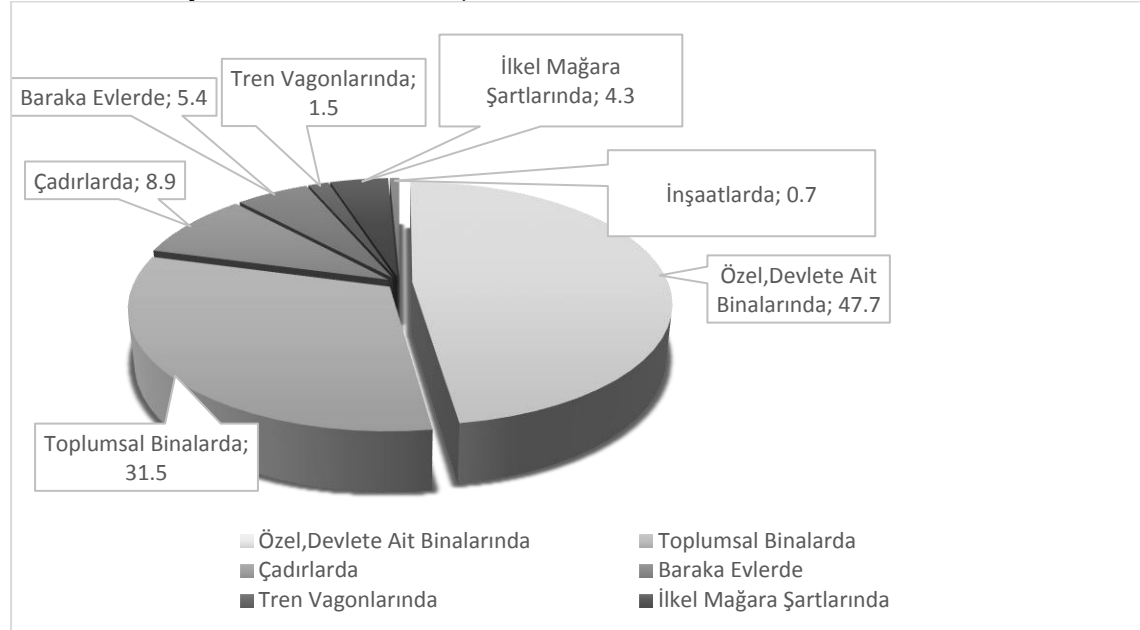
Azerbaycan'da 2015 yılı itibariyle göçmen ve sığınmalar ile göçmen ve sığınmacı statüsü almak istenlerin sayısı;

- Bugünkü Ermenistan sınırları (İrevan ve diğer illerden) içerisinden kaçmış 350 bin;
- İşgal edilmiş Azerbaycan topraklarından (Dağlık Karabağ ve 7 vilayetten) kaçan 798 bin;
- Orta Asya asıllılardan (Ahıska Türklerinden) 11 bin;
- Diğer ülke vatandaşlarından 1500; (2003 itibariyle)
- Toplamda 1 200 500 kişidir.

2015 yılı verilerine göre; işgal edilmiş arazilerde 350 Tank, 425 Ağır Silah, 398 mühtelif Ağır Zırhlı Araç vardır.

İşgal edilmiş arazilere 45.000 kanunsuz yerleşim yeri kurulmuş ve bölgeye 23 bin insan yerleştirilmiştir.

Grafik 1. Azerbaycanlı Mültecilerin Yerleşim Durumu

Kaynak: Vermez H. Ve Özkul O.2009:153

Yukarıdaki grafikten de anlaşılacağı üzere toplam göçmenlerin yaklaşık üçte biri çeşitli şekillerde elde edilen evlerde yaşamaktadırlar. Evlerde yaşayan göçmenlerin ise yaklaşık %55,6'sı büyük şehirlerde bulunmaktadır. Ermenistan ve Orta Asya'dan (Ahıskalılar) göç ettirilen 47 bin aileye (ki bu rakam toplam Kaçkın ailelerin %95,6'sına tekabül eder) kalacak ev sağlanmıştır. Bu ailelerden yaklaşık 10 bin kaçkın ikinci defa göçmen durumuna düşmüştür. Göçmenlerin grafikte sunulan iskân durumları sayısal olarak şu şekildedir: Çadırlarda 15.530 aileden ibaret 73.982 kişi, gecekondularda 19.782 aileden ibaret 98.979 kişi, devlete ait konutlarda, çocuk yuvalarında, okullarda ve yurtlarda 43.905 aileden ibaret 175.255 kişi, tatil köyleri ve sanatoryumlarda 5.236 aileden ibaret kişi 20.240, akraba ve tanıdık evlerde 38.926 aileden ibaret 156.420 kişi, başkalarına ait olduğu halde göçmenler tarafından zapt edilmiş evlerde 8.954 aileden ibaret 35.472 kişi, inşası yarım kalmış binalarda 8.954 aileden ibaret 44.502 kişi, çiftliklerde 7.555 aileden ibaret 32.721 kişi, yük vagonlarında 2.076 aileden ibaret 8.859 kişi, yol kenarlarında ve toprakta kazılmış mağaralarda 3.418 aileden ibaret 14.864 kişi. Ayrıca Ermenistan'dan kaçkın düşenlerle Bakü'de yaşayan Ermenilerin karşılıklı olarak evlerini değiştirmelerine (mübadele) resmen izin verilmiştir. Göçmenler arasında çadırlarda, barakalarda, yük vagonlarında, yarım kalmış inşaatlarda, yol kenarlarında, mağaralarda yaşayan ailelerin durumları diğerlerine göre daha zordur. Özellikle kış aylarında buralarda barınmak çocuk ve yaşlılar için katlanılır gibi değildir. Elektriği, suyu ve kanalizasyonu olmayan bu gayri sıhhi yerlerde yaşayan çocukların sağlıklı olarak yetişip topluma katılmaları uzun bir süreç gerektirecektir. Devlet şehit ailelerinin yerleştirilmesine öncelik vermesine rağmen bu konuda alınması gereken çok mesafe vardır ve çok sayıda aile uygun bir yere yerleşebilmek için sıra beklemektedir. Ayrıca okul, yurt ve çocuk yuvalarında üç- dört aile bir arada kalmaya mecbur olmaktadır (Vermez ve Özkul, 2009:152).

Savaşın ilk yıllarından özellikle 2000'li yıllara kadar, mecburi göçmenler; birçok insanlık dışı durumla karşı karşıya kalmış, çadırlarda, trenlerde yaşamak zorunda kalmışlardır. Yeni kurulmuş ve savaşla büyük yıkımlar yaşamış bir ülkenin karşılaştığı bu büyük hadiseye karşı bir anda çözümler üretmesi ve imkânlar oluşturması mümkün olmamıştır. Göçmenler, yaşadıkları yerleri kaybettikten sonra barınma ve yerleşim sorunları başı çekmiştir. Azerbaycan Hükümeti, elindeki imkânlar dâhilinde ve aldığı dış destekle bu çalışmalarını yürütmeye başlamıştır.

Genel olarak, kırsal ve kentsel alanlarda yaşayan zorunlu göçmen toplulukları, konut koşullarına göre yerleştikleri toplulukların sakinleri ile karşılaştırıldığında daha kötü koşullarda yaşamaktadır. Bununla birlikte, tüm zorunlu göçmenler aynı zorluklarla karşılaşmamakta ve konut koşulları önemli ölçüde birbirinden farklılık arz etmektedir. Göçmenlerin büyük bir bölümü, yaklaşık 400,000 kişisi Sovyet döneminde inşa edilmiş sosyal binalarda, okullarda, bahçelerde, pansiyonlarda, sanatoryumlarda ve idari binalarda yaşamaktadır. Hem köy yerinde hem de kentlerde bu tür yerlerde yaşayan zorunlu göçmenlerin çoğunluğunun konut koşulları, onları çevredeki diğer yerel topluluklardan belirleyici şekilde ayıran esas faktördür. Dünya Bankası tarafından son zamanlarda yapılmış olan bir araştırmaya göre göçmenlerin 42,5 'i bir odalı dairelerde yaşamaktadır, oysa diğer vatandaşlar arasında bu rakam 9,1 oranındadır. Zorunlu göçmen ailelerinin sahip oldukları ortalama yaşam alanlarını 36 metrekare oluştururken bu rakam yerel topluluktaki aileler için 74 metrekaredir. 2011 yılı Ekim ayında toplanan bilgilere göre, Azerbaycan'da bulunan ikinci en büyük göçmen grubu 21,600 aileden (107,000 insan) oluşur ve onlar da son yıllarda özellikle kendi yerlerinde inşa edilmiş ve bazıları tarafından ücre veya izole olarak tarif edilen özel amaçlı evlere taşınmışlardır. 2001 yılından itibaren hükümet mülteciler için yaklaşık bir milyon metrekare konut alanı ve 70 yerleşim inşa etmiştir ki, bu da konut koşullarının iyileştirilmesine yardımcı olmuştur. Bu gruptan olan göçmenlerin konut koşulları yerel nüfusun ortalama seviyesine benzer. Buna rağmen; mülteciler, ücre kasabalarda inşa edilen yeni evlerin banyoları olmadığı için kinaye ile sanki binayı yapanların göçmenlerin yıkanmaya ihtiyacı yokmuş gibi düşünerek inşayı tamamlamalarını aşağılayıcı bulmuşlardır. Yeni inşa edilmiş kasabalardaki evler üzerinde zorunlu göçmenlerin tam mülkiyet hakkı yoktur. Hükümet, göçmenlere yurtlarına dönüncüye kadar "Geçici" evler sağlamıştır ki, bu da bu emlakın zorunlu göçmenler tarafından miras olarak kabul edilmesine ve kendi mülkiyetleri gibi satılmasına izin vermez. Esasen Bakü'de olmak üzere, yaklaşık 6,000 mülteci ve zorunlu göçmen ailesi kendi yurtlarından ayrıldıktan sonra normal ev ve konut koşullarına sahip olabilmıştır. Zorunlu göçmenler tarafından yerleşilmiş evlerin bir kısmı daha önce çatışma sonucunda ülkeyi terk etmiş yerli Ermenilere ait olmuştur, diğer bir kısmı ise, henüz sakinler tarafından yerleşilmeden yeni çok menzilli binaların payına düşmektedir. Bununla birlikte, bu dairelerin bazılarının yerel sahipleri vardır ve bu olgunun olması burada yaşayan zorunlu göçmenlerin sahiplik teminatının kanunlaştırılması hakkında endişe yaşamasına neden olmaktadır. Genel olarak bu tür dairelerde yaşayan zorunlu göçmenlerin konut koşulları yerel sakinlerin koşullarına göre ciddi derecede farklı değildir.

Azerbaycan'da 595,000 insan veya toplam nüfusun yaklaşık yüzde yedisi; mecburi göçmendir. Buna göre kişi başına düşen mecburi göçmen sayısı bakımından Azerbaycan dünyada en yüksek göstergelerden birine sahiptir. Hükümet Ermenistan'dan gelmiş Azerbaycanlı mültecilere ve işgal edilmiş bölgelerden gelen mecburi göçmenlere karşı farklı siyasi politikalar uygulamıştır. Bugün, Ermenistan'dan gelen mültecilerin büyük çoğunluğu uygun bir şekilde yerleştirilmiş, yerel halkla bütünleşmiş, Azerbaycan vatandaşlığı ve yerleştikleri evlere tam mülkiyet hakları elde etmişlerdir. Öte yandan, hükümetin zorunlu göçmenlerin sorunlarının çözümüne yönelik politikaları ihtiyaçların geçici olarak karşılanmasına odaklanmıştır çünkü hükümet hâlâ zorunlu göçmenlerin göç

ettikleri araziler üzerinde Azerbaycan kontrolü elde ettikten sonra geri dönmelerini desteklemektedir. Çoğu zaman Azerbaycanlı mültecilerden farklı olarak zorunlu göçmenlerin yer değiştirme sorununa uzun vadeli bir çözüm bulunmadığına göre bu bölgede yer değiştirme sorununa mecburi göçkünlerin pozisyonlarından, onların gözüyle bakılmakta ve onların yaşadıkları toplumların zorunlu göçmenlik meselesine olan bakış açıları ve ihtiyaçları karşılaştırılmaktadır (Qureyeva, Əliyeva ve Hüseynov, 2011: 6).

Mecburi göçmenlerin sayısı hakkında tartışmalar vardır. Azerbaycan hükümetinin bildirdiğine göre Azerbaycan Dağlık Karabağ ve komşu bölgelerden olanları içeren bu rakama ilave Ermenistan sınırında ve Dağlık Karabağ'ın cephe hattına yakın arazilerde 100.000'den çok insan anayurtlarını zorunlu olarak terk etmişlerdir ve böylelikle zorunlu göçmenlerin toplam sayısı 700.000'e kadar ulaşmıştır.

Karabağ bölgesi ve çevresindeki yerleşmelerden göç eden 600 bin dolayındaki Azerbaycan Türkünün göç ettiği yerler incelendiğinde; göç hareketine katılan nüfusun yaklaşık 200.000'inin Abşeron Yarımadası'na göç ettiği görülmüştür (göçlerin de yaklaşık 148 bini Bakü'ye, 43 bini Sumgayıt'a, 8,5 bini ise Abşeron'a olmuştur). Azerbaycan yönetimi göçmenleri Bakü dışında diğer bölgelerde yerleştirme politikası gütsede bunda pek başarılı olamamıştır. Zira başkent Bakü'nün yaşam ve geçim koşulları açısından daha uygun şartlarda bulunması sebebiyle göçmenler bir şekilde başkentte veya ona yakın Sumgayıt'a yerleşmeye çalışmışlardır. Öyle ki, göçmenlerin yaklaşık %35'i Bakü'ye ve Sumgayıt'a yerleşmiştir. Ülkede, en çok göç alan bölgeler; Abşeron ve Kura-Aras'tır. Bu bölgelerde, Bakü, Berde, Sumgayıt, Bilesuvar, Ağdam ve İmişli idari yerleşim merkezleri başta gelmektedir. Bu yerleşmelerin her biri 20.000 kişiden fazla göç almıştır. Kısacası, Apşeron⁷ ve Kura-Aras Bölgesi'ndeki idari yerleşim merkezleri, Karabağ ve çevresinden göç eden nüfusun büyük çoğunluğunu barındırmaktadır. Ayrıca, Karabağ göçü orta ve düşük yoğunlukta da olsa ülkede diğer yerleşim merkezlerinde de görülmüştür. Bu yerleşmelerden, Apşeron, Gazah, Goranboy ve Şeki'de (5-10 bin arasında) de önemli oranlarda göç yaşanırken, Hacıgabal, Nahçıvan ve Lenkeran gibi yerleşmelerde ise düşük yoğunlukta (2 binden az) göç gerçekleşmiştir. Öte yandan ülkede, çok fazla göç alan yerlere karşılık çok az miktarda göç alan yerler de vardır. Bölge sel anlamında; Guba-Haçmaz, Lenkeran-Astara ve Şeki-Zagatala az göç alan yerlerdir. İdari yerleşmeler çerçevesinde baktığımızda ise 500 kişiden az göç alan merkezler, Masallı, Gobustan, Hızı, Deveçi, Neftçala, Gedebe, Zagatala, Guba, Balaken, Siyazen, Astara, Tovuz, Gusar, Lerik ve Yardımlı'dır. Kısacası, Guba-Haçmaz, Lenkeran, Astara ve Şeki-Zagatala Bölgesi'ndeki idari yerleşim merkezlerinin çoğu, Karabağ göçünü çok az miktarda barındırmaktadır. Söz konusu göçler, nüfusun pek çok sorunla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Bunlardan en önemlileri beslenme barınma gibi temel ihtiyaçlara dayalı sorunlardır. Öyle ki, yapılan araştırmalarda göçmen ailelerin %70'nin gıda yardımı almasına rağmen, gıda ve gıda dışı ihtiyaçlarını karşılayamadıkları anlaşılmaktadır. Göçmenlerin bir kısmı Azerbaycan toplumu içerisinde yoksul kesimin en alt tabakasında bulunmaktadır. Toplumun bu kesimindeki mevcut yoksulluk Azerbaycan toplumunda bazı sosyal erozyonlara da sebep olmaktadır. Özellikle, göçmen ailelerde genç nüfus arasında ciddi bir tehlike olarak ortaya çıkan bu durum, klasik Azerbaycan ailesinin gelecek yapılanması üzerinde ciddi sorunlara yol açabilecek niteliktedir (İbadov ve Seferov, 2007: 162-163).

Bugün Azerbaycan hükümeti göçmen sorunu ile karşı karşıya başka bir ülke ile karşılaştırıldığında kendi gelirlerinin daha büyük bir bölümünü göçmenlerin ihtiyaçlarına sarf etmektedir. Ancak yine de hükümetin, göçmenlerin büyük çoğunluğunu onların hali hazırda yerleştirildikleri eski yapılardan daha iyi koşulları olan dairelere taşıması konusunda yapması gereken çok şey vardır. Bununla birlikte hükümetin göçmenlere uyguladığı stratejisi göçmenlerin yüzleştiği sosyal dışlanmanın ortadan kalkmasına

⁷ Apşeron: (Azerice: *Abşeron yarımadası*), Azerbaycan'da yarımada. Hazar Denizinin içine doğru 60 km uzanır, en geniş yeri 30 km kadardır. Azerbaycan'ın başkenti ve en büyük şehri olan Bakü ile onun uydu şehirleri Sumgayıt ve Hirdalan Apşeron Yarımadası üzerindedir (https://www.turkcebilgi.com/ap%C5%9Feron_yar%C4%B1mad%C4%B1).

yardımcı olmamakta ve aynı zamanda yerel halk arasında memnuniyetsizliği teşvik etmektedir. Yaygın sosyoekonomik sorunlar yüzünden yerel topluluklar hükümetin göçmenlerin desteklenmesine yönelik politikalarını adaletsiz bulmaktadır. Kendi yaşam koşullarının göçmenlerin yaşam koşullarından çok da iyi olmadığını düşünmekteledir. Yerel komşu topluluklarla karşılaştırıldığında göçmenlerin sorunlarının boyutları ile ilgili önemli ölçüde belirsizlik vardır. Birçok durumda göçmenlerin ihtiyaçları yerel sivil nüfusun hakları pahasına sağlanmaktadır. Bu özellikle mülkiyet haklarının sağlanmasında kendini daha fazla göstermektedir. Göç sırasında birçok göçmen kentsel ve kırsal alanlarda kendi kendilerine yerli sakinlere ait olan (veya sonradan onların adına geçirilmiş) evleri ve arazileri işgal etmişlerdir. Yürütme otoritesinin aldığı kararlara göre, göçmenlere alternatif yaşam yerleri temin edilmediği müddetçe hatta yasal mülkiyete sahip olmasalar da alternatif yaşam alanlarından mahrum edilemezler. Bu bazı ev sahiplerinin şikâyetlerini Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne kadar taşımalarına sebep olmuştur. Avrupa Mahkemesi ise sırasıyla hükümetin mevcut uygulamalarının hukukiliğini incelemeye almıştır. Gelecekte bu tür durumları önlemek için, hükümet yerel sakinlerin yasal olarak sahip oldukları emlakı istila etmiş göçmenlerin alternatif konut ile temin edilmesi süresini hızlandırmalıdır veya hak sahiplerine istifade etmedikleri emlaka göre tazminat ödemelidir.

2.2.2. Eğitim Sorunları

Sovyetler Birliği döneminde komünist ideoloji ile yetiştirilen Asya Türkleri'nin örf, adet, kültür, inanış yönünden aykırı olan bu ideolojiye uyum sağlamaları çok zor olmuştur. Kızıl Ordu'nun Asya'yı işgaliyle birçok isyan girişimi olmuştur. Ama bölgede Sovyetler Birliği'ne karşı koyacak tek ve büyük güç sahibi bir ordu yoktu. Bu sebeple Kızıl Ordu'yu arkasına alan Sovyet komünal teşkilatlar bölgede hızla yayılmaya başlamıştır. İnanç yönünden çoğunluğu Müslüman olan Türk halkları inançlarını yaşayacakları, ibadethanelerini yapabilecekleri ve dini eğitim alabilecekleri yerleri kaybetmişlerdir. Sovyetlerin işgal ettiği bu coğrafyada Sovyetler Birliği öncesi dini ve ilmi eğitimler daha çok medrese ekseni etrafında öğretilmektedir. Sovyetler Birliği işgaller ile birlikte büyük bir mekanizma haline gelmiştir. Birlik, çok milletli bir yapıdan meydana gelmiştir ve dini referansları reddetmiştir. Sovyet eğitim sistemi, hüküm sürdüğü süre içerisinde kapital sistemin küresel düzeyde en büyük düşmanı haline gelmiştir. Soğuk savaş döneminde kapalı kutu haline gelen Sovyetler, ABD ve Avrupa ile mücadeleye odaklanmıştır. Askeri teknoloji başta olmak üzere uzay çalışmalarında da aynı mücadele devam ediyordu. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve komünist uygulamaların sona ermesiyle yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri'nde diğer birçok sistemde olduğu gibi kargaşa meydana gelmiştir. Diğer Cumhuriyetlerden daha hızlı olarak Azerbaycan; milli eğitime, dini serbestliğe, serbest piyasa ekonomisine geçiş sağlamıştır. Bugün Azerbaycan eğitim sistemi Türkiye eğitim sistemiyle oldukça benzerlikler göstermektedir. Bu sebeple iki ülke arasında ortak uygulamalar geliştirilmiş, karşılıklı öğrenci değişimleri yapılmıştır. Karabağ göçmenlerinin çocuklarına karşı eğitim olarak farklı bir eğitim uygulanmamıştır. Bununla birlikte bu çocuklara pek çok yardımlar ve muafiyetler sağlanmıştır.

Resmi verilere göre Azerbaycan'da okur-yazar oranı %97-98'e ulaşmaktadır. Ancak bu yüksek oranı göçmenlerin yaşadığı bölgelerde sürdürebilmek çok zordur; yani bunun için mevcut eğitim alt yapısı yetersiz kalmaktadır. Çünkü Azerbaycan Türklerine ait olan 616 okul, 234 çocuk

yuvası, 12 teknik lise, 5 lise, 1 üniversite ve 2 fakülte Ermenilerin işgal ettikleri bölgelerde bulunmaktadır. Yaklaşık 130.000 öğrenci ve 20.000 yakın öğretmen göçmen durumundadır. Bugün şehir ve rayonlarda (illerde) yüksekokul, 17 teknik lise, 48 teknik ortaokul, 850 okul binası ve yatakhaneleriyle 100'den çok çocuk yuvasına 7500 aile yani 50.000'den fazla göçmen yerleştirilmiştir. Bu da ülkenin eğitim sisteminde büyük problemler yaratmaktadır. Çocukların eğitim alması için 708 okul tahsis edilir. Bu okullarda 86.000 öğrenci eğitim görmekte ve 12.420 kaçkın öğretmen çalışmaktadır. Okul çağına gelmemiş çocuklar için de 1900 çocuğun eğitim alabildiği 39 çocuk yuvası açılmış ve buralarda çalışmak üzere göçmenler arasından 1200 kişi eğitimci olarak görevlendirilmiştir.

Çadır şehirlerde kurulan geçici okulların yanı sıra vagonlarda da sağlıksız ve yetersiz eğitim yapılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca mevcut okullardaki su, elektrik, ısınma ve kanalizasyon sorunları çözülebilmemiş değildir. Göçmenlerle yapılan görüşmelerde ailelerin geçinmenin neredeyse imkânsız olduğu bir ortamda hayat sürerken çocuklarını okula gönderemedikleri gerçeği ifade edilmiştir. Çocukların okulların başlamasına rağmen %60'tan fazlasının ders araç gereçlerinin ve kitaplarının olmadığı tespit edilerek, yapılan yardımların yeterli olmadığı görülmektedir. Göçmen gençlerin bir kısmının okudukları okulun harcını vermekte zorlandıkları bilinmektedir. Ayrıca okula gitmesi gereken çocukların buldukları işlerde çalışarak ailelerinin geçimlerine yardımcı olmaya çalıştıkları gözlenmektedir (Yeşilot, 2006: 89-90).

Azerbaycan yetkilileri bu sorunu çözmek için ülkede faaliyet gösteren yaklaşık 4.600 okuldan 707'sini göçmenlere ayırmıştır. Bu okullarda yaklaşık 100 bine yakın göçmen çocuğu eğitim ve öğretim görmektedir. Bu okulların bir kısmı çadır şehirlerinde bulunmaktadır. Mevcut okul ve bina sıkıntısı bu okullarda ikinci ve hatta üçüncü eğitimi zorunlu hale getirmiştir ve öğrencilerin %35'i ikinci ve üçüncü eğitimde okumaktadırlar. Göçmenlerin eğitim sorunları sadece okul binalarından ibaret değildir. Bunun yanı sıra okul binalarının kanalizasyon, su ve elektrik gibi altyapı yetersizlikleri, dersliklerin ve okul araç-gereçlerinin eksikliği de önemli sorunlar arasındadır. Birçok bölgede okul binası eksikliği yüzünden eğitim faaliyetleri çadır ve vagon okullarda sürdürülmeye çalışılmaktadır. Diğer yandan büyük maddi ve manevi baskılar altında ezilen göçmen çocukları çeşitli sebepler yüzünden düzenli olarak okula gidememektedirler. Okul binası sorununun ön plana çıkmasındaki en önemli sebeplerden birisi de mevcut okullarda göçmenlerin yerleştirilmesidir. Toplam 52,900 göçmen okul binalarında yaşamaktadırlar. Göçmenler içerisindeki eğitimcilerin ancak 20 bin kadarına iş bulunabilmiş geri kalan 5 bin eğitimci ve 2,500 öğretmen işsiz durumdadır (Vermez ve Özkul, 2009: 156-157).

2.2.3. Sağlık Sorunları

Bağımsızlıktan sonra yaşanan Karabağ Savaşı'nın ardından ülkedeki eğitimli tıbbi personelin savaşlarda yer alması, savaş sebebiyle eğitimlerin verilememesi, ülkede düşen genel gelir seviyesiyle birlikte hizmet kalitesinin düşmesi, tıbbi donanım ve teknolojik eksiklik Azerbaycan'da genel sağlık seviyesinin düşmesine sebep olmuştur. Savaş sürecince daha çok savaş kaynaklı tıbbi hizmete yoğunlaşmış savaş sonrası günümüze değin bir yandan devlet kurumlarında ve eğitimlerinde gelişmeler sağlarken diğer yandan özel sektörde sağlık yönünden yatırımlar gerçekleşmiştir. Zorunlu mülteciler özellikle çadır kentlerde yaşadıkları dönem içerisinde sağlıklı ve temiz bir yaşam alanına sahip olamamaları sebebiyle, çevresel sağlık hizmetlerinden başta çöplükler oluşması ve bunların hastalıklar yayması sebebiyle, kanalizasyon hizmetlerinin ve altyapının olmaması sebebiyle birçok hastalığa açık duruma gelmişlerdir. Çadır kentlerin 2007 yılı tamamının kaldırılması mültecilere yeni yapılan yerleşim birimlerinin modern yapılaşmaya uygun yapılmasıyla sağlık yönünde yaşanan problemlerde azalma görülmüştür. Bununla birlikte devlet sağlık hizmetinden yararlanmaları için zorunlu mültecilere karşı pozitif ayrımcılık yapılmıştır. Devlet sağladığı bu imkânları bugünde devam ettirmektedir.

Çok sağlıksız şartlarda yaşayan göçmen çocukların büyük kısmı kronik olarak rahatsızdır. Sık sık salgın hastalık tehlikesiyle karşı karşıya kalınmaktadır. Suyu ve kanalizasyon şebekesi

olmayan yerlerde barınan bu çocuklar sık sık hasta olmaktadır. Ayrıca kış aylarında üşüterek hasta olan çocukların sayısı da oldukça fazladır. Hasta olan çocukların tedavileri yeterli sağlık personeli ve ilaç olmadığı için yapılamamaktadır. Yeterli şekilde beslenemeyen çocukların %35'inin başta anemi olmak üzere birçok hastalığa yakalandığı görülmektedir. Temiz içme suyu dahi bulunmayan bölgelerde yaşayan bu çocuklar her an ciddi sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Devlet uluslararası yardım kuruluşlarının da desteğiyle özellikle çadır şehirlerde yaşayanların tedavileri için geçici sağlık ocakları oluşturmaya çalışmaktadır. Uluslararası yardım kuruluşları bu bölgelere sağlık elamanı, tıbbi malzeme ve ilaç göndermiştir, fakat bu yardımların yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Fizikî rahatsızlıklarının yanında ruhsal durumları da bozulan çocuklar ve gençlerin bu durumlarının düzeltilmesi için yapılan çalışmalar da son derece yetersizdir. Göçmenliğin bu zor yaşam şartları içinde doğum yapan kadınlar ve bebekler birçok problemlerle karşılaşmaktadır. Yeterli tıbbî imkânın olmaması, sağlıklı ortamın bulunmayışı vb. sebepler anne ve çocuk ölümlerine yol açmaktadır. Göçmenlerin çoğunlukla yaşadıkları Sabirabat, Saatlı, Bilesuvar ve İmişli bölgelerinde yapılan kontrollerde sıtma, kızılca, polimeri, difteri, verem vb. birçok hastalığa rastlanmaktadır ve bu hastalıklara yakalananların çoğu da çocuklardır.16 Stadyumlarda, çadırlarda ve kapı-penceresi olmayan bitmiş inşaatlarda geçen çocuklarda verem hastalığı sıkça görülmektedir. Göçmen çocukların sağlıklarını korumak, çocuk ölümlerini azaltmak için uluslararası yardım teşkilatları bölgede faaliyet göstermektedir. Son 10 yılda Azerbaycan'da nüfus artışı 2,5 kat azalmıştır. Resmî rakamlara göre ölü ve sakat doğanların sayısı artmış, doğum oranı azalmıştır. Doğum evlerinin özelleştirilmesi vaziyeti zaten kötü olan aileleri daha da zora soktu. Hamilelik boyunca yapılması gereken tetkiklerin yapılmayışı da çocuk ve anne ölümleri ile sakat doğumlara sebep olmaktadır. Karabağ bölgesindeki Azerbaycanlı çocukların iç organlarının Ermeni doktorlar tarafından alınarak Avrupa'ya satıldığı yönünde basında haberler çıkmaktadır. Azerbaycan kaynaklarına göre; 2.000'den fazla kadın ve çocuk Ermenilerin elinde esirdir. Basında, esir olan kadınların fuhuşa zorlandığı ve çocukların da organlarının satıldığı yönünde bilgiler ve ciddi iddialar mevcuttur. Göçmenler arasında psikolojik problemlerden dolayı intihar olaylarının arttığına dair haberler de zaman zaman basında yer almaktadır. Göçmenlerden eşleri değişik ülkelere çalışmak için giden kadınların ve çocuklarının durumları da oldukça kötüdür. Göçkün kadınların %13,2'si kadın hastalıklarından mustarıptirler. Savaşta 20.000 gencin (bunların çoğunluğu da evli) şehit olmasıyla eşleri ve çocukları zor durumda kalmıştır. Dul kalan kadınların maddî durumları ile birlikte psikolojileri de bozulmakta ve bu ruh hali çocuklarına da yansımaktadır. Mecburi göçkün ve kaçkınların birçoğu hastalıkları ilerlemeden çocuklarını doktora götürmemekte veya götürdükten sonra ilaçlarını alamamaktadırlar. Göçmen çocukların çöplerden erzak toplamak istemeleri üzerine salgın hastalık riskinin artmasından endişe edilmektedir.21 Bir diğer tehlike Kaçkın ve Mecburi göçkünlerin yoğun olarak Görenboy, Gedebe, Gazah, Terter ve Hanlar bölgesinde yaşayan özellikle çocukların mayınlara karşı uyarılmalarıdır. Bu mayınların temizlenmesi için çalışmalar halen devam etmektedir (Yeşilot, 2006: 89).

Tablo 4. Ülke Çapında Göçmenlerin Sağlık Durumu

HASTALIKLAR	GÖÇMEN DURUMU	ÜLKE ÇAPINDA
Beslenme Eksikliği	26,3	10,4
5 Yaş Altındaki Çocukların İshal Olması	23,4	15,2
6-59 Aylık Çocukların Kronik Eksik Beslenmesi	1,3	3
6-59 Aylık Çocukların Kronik Eksik Beslenmesi	30,5	21,5
Eksik Beslenen Yetişkinler	10,1	13,7
12-59 Aylık Çocukların Kansızlık Çekmeleri	46,1	43,3
Kansızlık Çeken Hamile Olmayan Kadınlar	40,7	35,5
Kansızlık Çeken Erkekler	34,4	25
1. Dereceden Guatr Hastası Olan Yetişkinler	23	9,8

Kaynak: Oğan 2001:446

Savaş yaşayan her ülkede olduğu gibi savaş sonucunda yaşanan geçim sıkıntısı, temiz su yokuşu, kanalizasyon sistemin olmaması, korunaklı barınma imkânlarından olmaması sonucu yukarıdaki tablodan da hareketle en çok etkilenen kesim kadın ve çocuklar olmuştur. Savaş ülkenin genelini etkilese de göçmenlerin yaşadıkları sıkıntılar savaşı yaşamış fakat göçmen durumuna düşmemiş Azerbaycanlılara nazaran daha çoktur.

2.2.4. Güvenlik Sorunları

Cephe hattına yakın olan; Azerbaycan-Ermenistan arazilerinin kesiştiği sınır bölgesinde hem mecburi göçmenler hem de yerel sakinler yaşamaktadır. Her iki kesiminde yardıma ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçlar hükümet ve uluslararası teşkilatlar tarafından sağlanmaktadır. Cephe hattına yakın olan yerlerde gerek yerli ahaliyi gerek mecburi göçmenleri, ateşkesin sık sık bozulması ve rastgele açılan taciz ateşlerinden korunmak için muhafaza duvarları inşa edilmiştir.

Savaş sırasında bölgeye yerleştirilmiş mayınlar halen büyük bir tehlike arz etmektedir. 1995-2010 yılları arasında mayın ve patlayıcı kalıntıları sonucunda meydana gelen 330 olay kaydedilmiştir. Bu olaylarda 74 kişi hayatını kaybederken, 254 kişi de yaralanmıştır ([http:// www.aljazeera.com.tr/dosya/oncesi-ve-sonrasiyla-karabag-savasi](http://www.aljazeera.com.tr/dosya/oncesi-ve-sonrasiyla-karabag-savasi)).

Boş toprak sahalarının kıtlığı sebebiyle; cephe hattına yakın arazilerde yaşayanlar, göçmenler ve yöre halkı kendi mallarını (hayvanlarını), sahipsiz arazilerde gütmek zorunda kalmakta bu nedenle mayın patlaması, düşman mermisine denk gelme zorbalığı ve riski altında hayatlarını tehlikeye atmaktadırlar (Qureyeva ve Hüseyinov, 2011: 2-3).

Geri planda kalmışlık, unutulmuşluk ve ihmal edilmişlik hissiyatı içinde bulunan bu insanlar hem Bakü halkına hem de yerleştirildikleri bölgenin halkına karşı tavırlar almaya başlamışlardır. Şüphesiz, tek işle geçimini temin edemeyen, hala çok zor şartlar altında yaşam mücadelesi veren kaçkın ve mecburi göçmenler Azerbaycan'a sosyal-iktisadi yönden ek bir külfet getirmiştir. Çok sayıda göçmenin yaşadığı şehir merkezlerinde istenmeyen bazı olayların meydana gelmesi kaçınılmazdır. Kapıları kırılarak işgal edilen evler, hırsızlık, dilencilik vb. gibi anomik rahatsızlıklarda, toplumsal olayların sayısında gözle görülen bir artış vardır. Devlet bu konuda bazı güvenlik tedbirleri alarak insanların can ve mal güvenliğini sağlamaya çalışmaktadır (Vermez ve Özkul, 2009: 158).

Zorunlu göçmenlerin yerleştikleri yerde doğru düzgün eğitim alamamaları, yaşadıkları geçim sıkıntısı ve Bakü gibi büyük bir şehrin karmaşık yapısı, göçmenleri gayri meşru yollara itmiştir. Bunun sonucunda büyük şehirlerde hırsızlık, gasp, cinayet vakalarında artışlar yaşanmıştır. Sosyal dokuda bozulmalar meydana gelmiştir. Azerbaycan Devleti'nin hem göçmenler için yapmış olduğu uygulamalar hem de ülkedeki eğitim kültür alanında gerçekleşen çalışmalar bu olumsuzlukları günden güne eritmiştir.

2.2.5. Sosyal Sorunlar

Son yıllarda hükümet ülke içinde yerinden olmuş kişilerin yaşam koşullarını iyileştirmek için önemli adımlar atmıştır. Ana başarılarından biri, olumsuz bir ismi olan "Çadır Kampları" dır. Kamplar, 2007 sonuna kadar kaldırılmıştır. Bugün Azerbaycan; mecburi göçmenlerin sorunuyla karşı karşıya olan herhangi bir ülkeye kıyasla gelirinin çoğunu, ülke içinde yerlerinden edilmiş kişilerin ihtiyaçları için harcamaktadır. Ancak hükümet, mecburi göçmenleri yerleştirdiği çoğu eski moda konutlara göre daha iyi şartlara sahip dairelere yer değiştirme yönünde çok şey yapmalıdır. Ayrıca, hükümetin ülke içinde yerlerinden edilmiş kişilere yönelik mevcut politikası, mecburi göçmenlere yönelik sosyal dışlanmayı ortadan kaldırmaya yardımcı olmamış ve aynı zamanda yerel halk arasında memnuniyetsizliğe neden olmuştur. Geniş yerel toplulukların yaygın sosyal ve ekonomik sorunları nedeniyle,

mecburi göçmenlerin hükümet tarafından desteklenişi yerli topluluklar tarafından adaletsizlik olarak görülmektedir. Yerli sakinler, kendilerinin yaşayış şartları ve imkânlarının mecburi göçmenlerden pek farklı olmadığını savunmaktadır.

Diğer mecburi göçmenler, kendilerine evler yaptırmakta fakat çoğu meskûnlaştıkları yerlerde resmi mecburi göçmen statüsünü ve bununla ilgili olan bütün sosyal ayrıcalıkları koruyup saklamak için bu evleri akrabalarının adına belgeletmişlerdir. Zorunlu göçmenlerin çadır kamplarından konutlara aktarımının tamamlanmasının ardından, şimdi hükümet yardımını ülkenin çeşitli yerlerinde sosyal binalarda yaşayan zorunlu göçmenlere yöneltmektedir. Yetkililerin aktarımına göre, göç konusunda karar vermeden önce zorunlu göçmenlerle istişareler yapılmaktadır. Devlet resmi kaynağına göre " Zorunlu göçmenlerle genel anlaşmaya [yerleşim yeri ile ilgili] varılmazsa göçmenlerin yer değişimi mümkün değildir." Görüşmeyi gerçekleştiren devlet yetkililerinden biri örneklerle belirtmektedir ki: zorunlu göçmenlerle mutabık olunmadığında Devlet Komitesi birkaç defa kendi kararını değişime ve göçmenler için daha tatminkâr olan yerleşim seçeneği sunmaya mecbur olmuştur.

Zorunlu göçmenler için yeni açılmış Tazekent Kasabası'nda mülakat yapılan bazı zorunlu göçmenler, yerleşim bölgeleri hakkında kendilerine danışılmadığını belirtmektedir. Terter Bölgesi'nin cephe hattına yakın bölümünde bulunan Qarağacı (Karağacı) Köyü'nde zorunlu göçmenlerden oluşan küçük bir topluluk köydeki yerli icra temsilciliğine ait binada son derece sefil koşullarda yaşamaktadır. Oturma alanları çok dardır. Altı-on metrekare alanı bulunan odada altı-yedi kişi yaşamaktadır. Bu odalar eş zamanlı yatak odası, oturma odası, mutfak ve banyo olarak kullanılmaktadır. Kuruluş yapısı hiç de sağlam değildir. Bir zorunlu göçmen kadının yakınlardan kaydettiği gibi, "Rüzgâr bir küçük güçlü esse bizim damımız ve taşlar [çatının üzerinde depolanan] başımıza dökülecek." Yerel komşularından farklı olarak bu mecburi göçmenler, arazi ve hayvanlara sahip değiller ve onları saha ziyaretleri sırasında karşılaşılan en savunmasız gruplara ait sayabiliriz. Zorunlu göçmenlerle aynı binayı paylaşan yerli icra temsilcileri belirtmektedirler ki, her yıl zorunlu göçmenler hakkında Terter İlçe İcra Hâkimiyeti'ne (Kaymakamlık) ve Komitesi'ne dilekçe verip talepe bulunmaktadırlar ama yine de onların daha iyi araziye aktarılması kararı kabul edilmemiştir. Terter İlçesi'nin Eskipara Köyü'nün kenarındaki eski bir çiftlik binasında yerleşmiş diğer bir küçük zorunlu göçmen topluluğu kendilerinin taş kerpiçten yaptıkları evlerde ve yarı yıkılmış durumda olan eski bir çiftlik binasında yaşamakta olduklarını belirtmişlerdir. Göçmenler, bu evlerin sağlam tabanı ve çatısı olmadığını ilk ağızdan aktarmaktadır.

Ağdam İli'nin Əhmədağalı (Ahmetağalı) Köyü'nde zorunlu göçmenler önceleri Sovyet döneminde köy kulübü gibi kullanılmış binada acınacak durumda ve zor koşullarda yaşamaktaydı. Elleri olan imkânlarla; pencereleri, rüzgârdan ve soğuktan korumak için şeffaf selofanla veya plastik torbalarla örtmüşler ki, bu da evin içerisinin sıcak olmasına çok az yardımcı olmuştur. Beton döşeme ve pencereyi kapatmak adına linolyum almak için yaptıkları başvuruları cevapsız kalmıştır. Zorunlu göçmenler, devlet ve hükümet organlarının en basit ihtiyaçlarına dahi duyarsız kalmalarına tepki göstermişlerdir. Yine, Terter Bölgesi'nin Tezekend Köyü'ndeki eski otobüs istasyonunda yaşayan göçmen

ailenin, yağmurdan korunmak için 30-40 adet taban kaplama malzemesi isteği cevapsız kalmıştır. Röportajlar sırasında en çok dile getirilen şikâyetler; göçmenler tarafından istila edilmiş sosyal binalarda konut alanının az olması ile ilgilidir. İki ya da üç aile, eş zamanlı olarak mutfak ve yatak odası olarak kullanılan bir veya iki küçük odalı yerlerde yaşamak zorunda kalmaktadır. Bu yapılarda banyo alanları olmadığı için göçmenler, eş zamanlı olarak kullanılan alanlarda banyo yapmak zorunda kalmaktadır. Bu tür yapıların bazılarında, her katta 25 ailenin kullandığı toplam iki adet tuvalet vardır. Hükümet her kış mevsiminde (ekimden şubat ayına kadar; beş ay içinde) zorunlu göçmenlere kişi başına 40 litre yakıt yardımı yapmaktadır. Buna rağmen, mülteciler kışın evlerini ısıtmak için odun almak zorunda kaldıklarını bildirmektedir. Örneğin, Qarağacı Köyü'nde yerleşmiş son derece fakir olan küçük göçmen topluluğu kış mevsiminde odun alınması için yaklaşık 70-80 TL para harcadıklarını bildirmektedir. İsmayılbeyli Köyü'nün yakınlarında yol kenarında zor konut koşullarında yaşayan, fakat arazi ile temin edilmiş ve sığır sahibi oldukları bilinen imkânları nispeten iyi olan mülteciler evlerini ısıtmak için her kış odun alınmasına yaklaşık 250 ABD dolarından fazla kendi ödemelerini yaparak yakıt almaktadırlar. İsmayılbeyli Beldesi'nin zorunlu göçmenleri gibi aynı imtiyazlara sahip olmayan yerel sakinleri, doğalgaz olmamasının aile bütçesine büyük zarar verdiğinden ve ısınmak amacıyla her kış 500 ABD dolarından fazla masrafları olduğunu aktarmaktadırlar (Qureyeva ve Hüseyinov, 2011: 15-18).

Göçmenlerin büyük bir kısmı hala yerleşim için uygun olmayan sosyal binalarda, pansiyonlar ve diğer geçici yerleşim yerlerinde ağır koşullarda yaşamakta; eğitim, sağlık ve istihdam gibi birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Ülkede yoksulluğun en yüksek sınırı, %18 ile mülteciler arasında kaydedilmiştir. Şu anda mülteciler asgari gıda yardımı almamaktadır. Bu nedenle, kalkınma odaklı projeler yanında, gıda ve gıda dışı yardıma da ihtiyaç vardır, istihdamları ise başlı başına sorun teşkil etmektedir. Maliye imkânlarının sınırlılığı, zorunlu göçmenlere ayrılmış arazilerden etkin bir şekilde faydalanmadıklarını ortaya koymaktadır. Göçmenlerin kişisel mülklerini rehin verme gibi bir imkânları olmadığından, çeşitli bankalardan kredi alarak yeni küçük üretim alanları yaratmaları, küçük ve orta çaplı işletmeleri kurup geliştirmeleri, tarım vb. mikro projeler hayata geçirmeleri mümkün olmamaktadır.

Mülteciler için yeni kurulmuş kasabalarda, istihdamın artırılması amacıyla yeni iş yerlerinin ve üretim alanlarının oluşturulması, mikro kredi projelerinin geliştirilmesi, göçmen gençlerin desteklenmesi, mesleki eğitim vb. gibi programların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Zorunlu göçmenlerin yoğun olarak yerleştikleri bölgelerde, fin tipi⁸ evlerden oluşan kasabalarda, kış kamplarında, pansiyonlarda, inşaatı yarım kalmış binalarda, çocuk sağlığı kamplarında ve diğer yerlerde altyapı dâhil olmak üzere elektrik tesisatı, çatı kaplamaları, içme suyu hatları, iç yollar, sosyal tesisler oldukça kötü durumdadır. Toplu yerleşim bölgelerinde genel eğitim okullarının eksiklerinin giderilmesi ve faaliyetleri fon yetersizliği yüzünden mümkün olmamaktadır. Okul ve sınıfların yetersizliği sonucunda dersler birkaç

⁸ Fin Tipi Ev: Azerbaycan'da Karabağ Savaşı'ndan sonra, çadır kentler kurulurken Finlandiya'dan alınan model.

etapta yapılmaktadır, bununla birlikte öğretim malzemeleri ve donanımları sınırlı kalmaktadır.

Göçmenlerin çoğunluğunun yaşam için uygun olmayan yerlerde meskunlaşmaları, toprakları işgal edilmiş bölgelerin sağlık tesislerinin büyük çoğunluğunun uygun olmayan binalarda kurulması, modern tıbbi malzemelerin, donanımların ve ilaçların yetersizliği; sağlık hizmetinin seviyesini yükseltmeye, göçmenlerin sağlığının güvenli şekilde korunmasına fırsat vermemektedir. Günlük ihtiyaç malzemeleri ve gıda temini ile ilgili sorunlar birtakım hastalıkların suni şekilde çoğalmasına uygun ortam hazırlamaktadır.

Yoğun nüfuslu yerleşim alanlarında eğitim, sağlık ve kültür kurumları yetersizdir çünkü maddi ve teknik tabanları modern gereksinimleri karşılamamaktadır. Ermenistan'da yapılan etnik temizlik ve Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ anlaşmazlığı sonucu işgal edilmiş yerleşim birimlerinin her birinin kendine özgü tarihi gelenekleri oluşmuştur. Ülkenin farklı bölgelerinde doğan mülteci çocuklarının bunlar hakkında hiçbir bilgileri yoktur. Dağıtılmış toprakları, evleri onarmak kolaydır. Fakat bin yıllık tarihsel ve kültürel değerlerin kaybedilmesinin ortaya çıkaracağı zorlukları hayal etmek zor olmasa gerektir. Bunun için ilgili devlet kurumları ile ortak projelerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Mültecilerin, göçmenlerin ve "mülteci" statüsü almak niyetinde olan (sığınmacı) kişilerin, tüm sosyal sorunlarının çözümünde uluslararası toplumun, donör ülke ve finans kuruluşlarının ciddi olarak yardımına ihtiyaç vardır.

Yerel devlet kurumları ile birlikte devlet de işgal altındaki topraklarda mevcut olan sosyal altyapısını korur, saklar. Böylece, zorunlu göçmenlerin kendilerinin okulları, hastaneleri, polis istasyonları ve askeri komiserliklerinin faaliyetleri de devam ettirilir. Zorunlu göçmenler oy kullanabilirler ve parlamento seçimlerinde adaylıklarını ileri sürebilirler, ancak bu onların hazırda yaşadıkları arazi üzerinde değil, sadece kayıtlı alındıkları önceki yerleşim yerleri üzere mümkündür. Bu durum ise zorunlu göçmenlerin bölgelerinden adaylığını koymuş insanlara büyük kuramsal sorunlar yaratır çünkü zorunlu göçmenlerin yerleştikleri kasabalar ayrı ayrı bölgelerde bulunur ve sıradan dairelerin adaylarından farklı olarak uygun seçmenlerle görüşme yapmak için ülke topraklarında birçok seçim noktalarına uğramak zorunda kalmaktadırlar. Belirtmek gerekir ki, bu zorluklara rağmen zorunlu göçmenler kendi topluluklarını koruyup parlamentoda ayrıca sese ve temsilciye sahip olmak için kendilerinin seçim çemberini koruyup saklamaya gayret etmekteledir. Şu anda işgal altında olan bölgelerde kayıtlı olmaları nedeniyle zorunlu göçmenler belediye seçimlerinde oy kullanabilir veya adaylıklarını ileri sürülebilirler, çünkü bu arazi birimleri bazında kurulan bir sistemdir. Bazı insan hakları savunma kuruluşları, bu durumun zorunlu göçmenlere karşı ayrımcılık olduğunu savunurlar ve hükümetin mevcut mevzuatta değişiklikler yapması ile ilgili girişimlerde bulunmuşlardır.

Hükümet zorunlu göçmenlere yönelik ayrıcalıklı bir politika hayata geçirmiştir ve korunmaya ihtiyacı olan bu grubun acil geçim ihtiyaçlarının karşılanması yönünde gerçek ve önemli derecede başarılar elde etmiştir. Diğer nüfusa tanınmayan, (geçerli olmayan) esas mecburi göçmen ayrıcalıkları yardımcı program ödemeleri tüketim kotası esasında ve temel gıda ürünlerinin alınması amacıyla her bir kişiye aylık yaklaşık 20 ABD doları (daha

çok ekme parası olarak bilinir) yardım verilmesini içerir (<http://qmkd.gov.az/az/pages/45.html>).

Kanunlara göre, zorunlu göçmenlerin gelir vergisi oranı düşüktür (Bu önemsiz bir meblağ teşkil etmektedir). Zorunlu göçmenlere ayrıcalıklı koşullarda kredi verilmesi, ücretsiz ilaç, tıbbi destek sağlanması öngörülmüştür ve çocuklarına ücretsiz okul, ders kitapları, öğretim malzemeleri temin edilmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır. Buna rağmen bu imtiyazlar günlük hayatta eşit şekilde uygulanmamakta ve birçok zorunlu göçmen bunlardan faydalanamadıklarını belirtmektedir (Qureyeva, Əliyeva ve Hüseynov, 2011: 9).

BÖLÜM 3: AZERBAYCAN'DA GÖÇMENLERE YÖNELİK UYGULANAN SOSYAL POLİTİKALAR

Kişi başına düşen göçmen nüfusu bakımından Azerbaycan dünyada en yüksek rakamlardan birine sahiptir. Göçmenlik durumu, yirmi yılı aşkın bir süredir Azerbaycan'da devam etmekte ve bu da göçmenlerin sorunlarının, hukuki ihtiyaçlarının zaman içinde nasıl değiştiği ve göçmenlerin ihtiyaçlarının genel Azerbaycan nüfusunun ihtiyaçları ile nasıl mukayese edildiği hakkında sorular doğurmaktadır.

Fotoğraf 6. Berde, İmişli ve Saatli Vilayetleri Arazisinde Demiryolu Üzerindeki Yük Vagonları: Mayıs 2005

Kaynak: Ermenistan'da Gerçekleştirilen Etnik Temizleme ve Ermenistan Silahlı Kuvvetleri Tarafından Azerbaycan'ın %20'lik Arazisinin İşgali Neticesinde Oluşmuş 1 Milyona Yakın Kaçkın ve Mecburi Göçkünler Hakkında Malumat; 1988-2011 Arası Azerbaycan Cumhuriyeti Kaçkınların ve Mecburi Göçkünlerin Meseleleri Üzerine Devlet Komitesi.Sf.49

Bugün, Azerbaycan; Gayri Safi Milli Hasılasının (UDM: Umum Daxili Mahsul) yaklaşık %3'ünü her yıl zorunlu göçmenler için yardım programlarının uygulanmasına sarf etmektedir. Bu diğer hükümetlerle karşılaştırıldığında, göçmen nüfusa harcanan en yüksek GSMH(UDM) payıdır. Dünya Bankası, Azerbaycan Hükümeti'nin göçmen nüfusuna karşı gösterdiği ilgiyi "görülmemiş bağlılık düzeyi" olarak kabul etmektedir. Son 10 yılda mültecilerin ve zorunlu göçmenlerin sosyal sorunlarının çözümü, devlet politikasının öncelikli hizmetlerinden birini oluşturmuştur. Bu süreçte mültecilerin ve zorunlu göçmenlerin sosyal koşullarının düzeltilmesiyle ilgili Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından 51 ferman ve emir imzalanmış, aynı zamanda "Mülteci ve

Zorunlu Göçmenlerin Yaşam Koşullarının İyileştirilmesi ve İstihdamlarının Artırılmasıyla alakalı Devlet Programı" ve bu programa ek iki önerge onaylanmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından geçtiğimiz dönemde mülteci sorunuyla ilgili 1 uluslararası konferans, 2 istişare, yabancı ülkelerin ve uluslararası kuruluşların yöneticileriyle 800'den fazla toplantı düzenlenmiş, mülteci ve zorunlu göçmenlerle toplam 30 görüşme yapılmıştır.

Devlet bütçesinden ayrılmış fonun hesabına zorunlu göçmenlere aylık yemek maliyeti için verilen paranın miktarı 3,5 katı artırılmıştır.

16 bin aileye sosyal yardım verilmiştir.

Zorunlu göçmenlere yardımcı hizmetlere göre sarf edilen maliyenin miktarı 4,5 kat artırılmıştır.

64,4 bin mülteci ailesinin her birisine kış mevsiminde yakıt olarak ayda 40 litre beyaz petrol verilmektedir.

Bütçeden maliye desteği alan işletmelerde, kurumlarda çalışmış, ellerinde olmaksızın iş yerlerinden ayrılmak zorunda kalmış ve şu an hiçbir yerde çalışmayan 11 bin civarında zorunlu göçmene asgari ücret ödenmektedir.

Mülteci ve göçmenlerin sosyal sorunlarının çözümüne 3,8 milyar Azerbaycan manatı hacminde kaynak sarf edilmiştir. Bu kaynağın 1,7 milyar manatı devlet bütçesinden 1,4 milyar manatı Devlet Petrol Fonu'nun, 378 milyon manatıysa diğer kurumların bütçesinden ödenmiştir.

Şu anda bir zorunlu göçmene yıl boyunca harcanan paranın toplamı 1100 manat civarındadır, bu da dünyanın diğer çatışma bölgeleriyle kıyaslandığında en yüksek gösterge olmakla beraber, 2003 yılındaki harcamaların 9 katıdır.

Zorunlu göçmenler arasında yoksulluk sınırı %75'ten %15'e kadar indirilmiştir.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ilgili yönergelerine uygun olarak mülteciler için yeni kasabalar ve yerleşim birimleri yapılmış ve onarılmıştır.

30 Şehir ve bölgenin topraklarında tüm sosyal-tekniik altyapıya sahip, toplam alanı 1,5 milyon metrekare olan 57 modern kasaba ve yerleşim birimi oluşturulmuştur. Bu yerleşim birimlerinin hepsi Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in katılımıyla hizmete sunulmuştur.

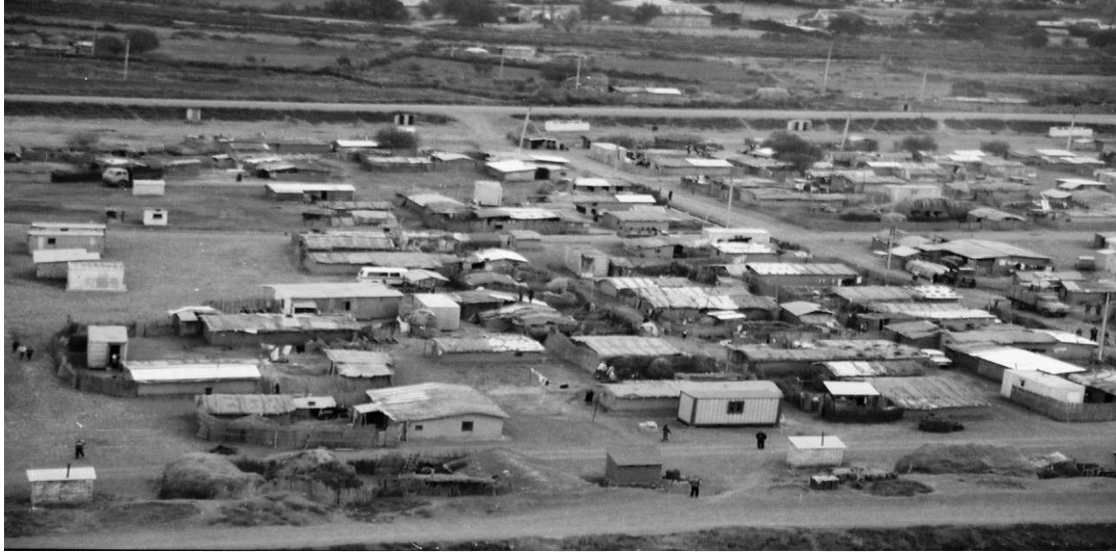
Bu yerleşim birimlerine göçmen kamplarında, tren vagonlarında, küçük tahta evlerden yapılmış kasabalarda, okullarda, pansiyonlarda, inşaatı yarım kalmış binalarda geçici olarak yerleştirilmiş 23,5 bin aile veya 110 bin mülteci aktarılmıştır.

Yeni yerleşim birimlerinden 17'si Ağdam, 17'si Fuzuli, 11'i Bilesuvar, 6'sı Goranboy, 3'ü Ağcabedi bölgesinde inşa edilmiştir.

Zorunlu göçmenlerin yerleştiği 7 göçmen kampı ve 12 küçük tahta evlerden oluşan kasaba Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in talimatıyla iptal edilmiştir.

Son 10 yılda mültecilerin ve zorunlu göçmenlerin iskân ve konut koşullarının iyileştirilmesi amacıyla Devlet Petrol Fonu ve diğer kaynaklardan 1 milyar 546,9 milyon manat harcama yapılmıştır.

Fotoğraf 7. Berde Vilayetinde Türk Kızılay'ı Tarafından Kurulmuş Çadır Kent; Mayıs 2005

Kaynak: Ermenistan'da Gerçekleştirilen Etnik Temizleme ve Ermenistan Silahlı Kuvvetleri Tarafından Azerbaycan'ın %20'lik Arazisinin İşgali Neticesinde Oluşmuş 1 Milyona Yakın Kaçkın ve Mecburi Göçkünler Hakkında Malumat; 1988-2011 Arası Azerbaycan Cumhuriyeti Kaçkınların ve Mecburi Göçkünlere Meseleleri Üzerine Devlet Komitesi. Sf:44

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in yönergesine esasen mülteci kasabalarında kültür tesisleri ve dinlenme merkezleri oluşturulmuştur.

Goranboy, Bilesuvar, Sabuncu, Ağdam ve Fuzuli bölgelerinde zorunlu göçmenlerin oturdukları yeni kasabalarda 6 müzik okulu inşa edilmiş ve hizmete sunulmuştur.

Zorunlu göçmen kasabalarında ve yerleşim birimlerinde 32 kulüp-topluluk merkezi kurulmuştur.

Apşeron, Karadağ, Şeki, Bilesuvar, Ağcabedi, Beylegan, Goranboy, Ağdam ve Füzuli bölgelerinde zorunlu göçmenler için yapılan yeni kasabalarda parklar ve dinlenme merkezleri hizmete sunulmuştur.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ermine uygun olarak, göçmenlere istihdam sağlanmasıyla alakalı bazı işler görülmüştür. Bunlar;

Zorunlu göçmenlerden yaklaşık 161 bin kişiye, devlet kurumlarında ve diğer alanlarda sürekli istihdam sağlanmıştır.

Çiftçilikle uğraşan mülteciler için devlet ve belediye yedek fonlarından 50 bin hektarlık arazi ayrılmıştır.

Yeni kasaba ve yerleşim birimlerinin inşaatında 70 binden fazla mülteci çalışmıştır.

Zorunlu göçmen kasabalarında ve yerleşim birimlerinde 644 kilometre su, 1059 kilometre elektrik, 310 kilometre gaz, 75,5 kilometre kanalizasyon, 20 kilometre kalorifer hatları çekilmiş ve 8 yangın deposu inşa edilmiştir.

Fotoğraf 8. Sabirabad Vilayeti Arazisinde Kurulmuş Kalekayın Çadır Kenti; Mayıs 2005

Kaynak: Ermenistan'da Gerçekleştirilen Etnik Temizleme ve Ermenistan Silahlı Kuvvetleri Tarafından Azerbaycan'ın %20'lik Arazisinin İşgali Neticesinde Oluşmuş 1 Milyona Yakın Kaçkın ve Mecburi Göçkünler Hakkında Malumat; 1988-2011 Arası. Azerbaycan Cumhuriyeti Kaçkınlardan ve Mecburi Göçkünlerin Meseleleri Üzerine Devlet Komitesi. Sf:45

1654 mülteci girişimcinin yatırım projelerinin finansmanı devlet tarafından desteklenmiş (tutarı 23,9 milyon manat), yeni teknolojilere dayanan 3 yatırım projesine ise 9,3 milyon lira tutarında uzun süreli kredi verilmiştir.

Fuzuli ilinde 5 bin tonluk soğutucu depo inşa edilmiş ve şu an kullanılmaktadır.

Dünya Bankası ve Azerbaycan Hükümeti arasında yapılmış anlaşmanın şartlarına uygun olarak ("Göçmenlerin Ekonomik Gelişimine Yardım Projesi") Azerbaycan Cumhuriyeti Göçmenlerin Sosyal Kalkınma Fonu tarafından 10,8 bin zorunlu göçmene 7,66 milyon manat civarında mikro kredi verilmiştir.

Çiftçiliğe destek kurumları oluşturulmuş, çiftlikleri yakıt, gübre, tohum ve tarım tekniği ile destek sağlanmıştır.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in emrine uygun olarak göçmen kasabalarının enerji, gaz, su ve iletişim sorunları yüksek düzeyde çözülmüştür.

Beylegan, Ağdam ve Fuzuli bölgelerindeki mülteci kasabalarının ve bu bölgelerle beraber çevre 7 bölgeye dayanıklı enerji sağlamak amacıyla 2007 yılında Ağcabedi' de 280 megavatlık en büyük elektrik santrali yapılmıştır (581 trafo yüklü.)

Fuzuli bölgesinde 5 bin megavatlık hidroelektrik santrali inşa edilmiştir.

Ağcabedi ilinin Tahtaköprü kasabasında parça tipli su temizleyici santral hizmete sunulmuştur.

Yeni kurulan kasaba ve yerleşim birimlerinin hepsine gaz hizmeti sunulmuştur.

Yeni kasabalarda halkın içme suyu gereksinimlerini karşılamak için 200 su kuyusu bulunmaktadır.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in emrine esasen 2006 yılında Fuzuli bölgesinde Yukarı Mil kanalının 4 kilometrelik bölümü, ayrıca Gargarçay-Lâçin kanalının 8 kilometrelik bölümünün inşası sonucunda tarım alanlarının sulama suyuna olan ihtiyacı tam olarak karşılanmıştır.

Zorunlu göçmen kasabalarında ve yerleşim tesislerinde nüfusun kullanımı için 27 postane hizmet vermektedir. (Azerbaycan Ekonomik Kalkınma Bakanlığı. Mültecilere ve Zorunlu Göçmenlere Devlet Desteği, 2003-2013).

3.1. Yerleşim ve Konut Alanındaki Çalışmalar

Göçmenlerin, 1992-1998 yılları arasında mülkiyet biçimi ne olursa olsun geçici olarak meskûnlaştıkları sosyal binalardan; arazilerden ve diğer yerlerden çıkarılmaları, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 1 Temmuz 2004 Tarihli 298 Sayılı Kararnamesi'nin " Mültecilerin ve Göçmenlerin Yaşam Koşullarının İyileştirilmesine ve İstihdamlarının Artırılmasına Yönelik Devlet Programı'nın onaylanması hakkında kararnamenin 2. fıkrası gereğince" kendi yurtlarına dönünceye dek veya yeni kasabalara ve evlere yerleştirilene kadar durdurulmuştur.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin "Azerbaycan Cumhuriyeti Vatandaşlığı Hakkında Kanunu'nun" 5. maddesine göre 1 Ocak 1988'den 1 Ocak 1992'ye kadar Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında yaşayan mülteciler, Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları olarak kabul edilir, ancak "mülteci" statüsüne sahiptirler. (Ülkelerine dönme hakkını saklı tutar).

Ermenistan'da 1988-1992'de doğmuş olan mülteciler, Eğitim Bakanlığı'nın 2004 kararıyla uyumlu olarak, devlet yüksek ve orta özel eğitim kurumlarında öğrenim harcı ödemekten muaf tutulmuştur.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın 4 Ağustos 2003 Tarihli Kararnamesi'ne göre devlet yüksek ve orta meslek eğitimi kurumlarında ücretli şekilde eğitim alan mülteciler eğitim ödemesi yapmaktan muaftırlar.

Ortaöğretim okullarında öğrenim gören göçmen öğrenciler eğitim imkânlarından ücretsiz yararlanmaktadır.

Bu konuda evrensel olarak yapılmış projeleri incelemek; göçmen sorunuyla büyük ölçüde etkilenmiş olan Türkiye ve Azerbaycan'da yapılacak çalışmalara katkı sağlayacaktır.

3.1.1. Dünya ve Türkiye'den Örneklerle Sosyal Politika Yönünden Yerleşim ve Konut Sorunu

Savaş, iç karışıklıklar, doğal afetler; deprem, sel gibi büyük etkenler ve diğer birçok sebep dolayısıyla insanlar bireysel ve kitlesel olarak zorunlu veya gönüllü göç hareketine girişmektedirler. Bunun sonucunda yerleşecek yeni bir yer bulan göçmenler çoğunlukla gecekondular inşa etmekte ve barınma ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu yerler sağlık yönünden elverişsiz, birçok ihtiyacın karşılanmasından uzak yerlerdir. Bu durumdaki insanlar halkın yoksul kesimini oluşturduğundan, devlet müdahalesi ve yardımı olmaksızın refah seviyelerini arttıramamaktadırlar. Sosyal devlet ilkesi gereği ülkemizde ve dünyada çeşitli sosyal konut projeleri geliştirilmiştir. Sosyal konutlar mali açıdan devletlere bir yük getirirse de göçmenlerin asgari yaşam seviyesini sağlayarak sağlık yönünden daha iyi bir düzeye kavuşup; eğitim ve iş alanlarına daha rahat yönelerek, uyum ve katkı değer yaratma sürecini hızlandırarak orta ve uzun vadede diğer ülke vatandaşlarına ve devlete olan katkısı arttırmaktadır. Ülkeler, kendi sosyal yapılarına ve mali düzeylerine göre göçmenlere

yönelik sosyal konut projeleri geliştirirler. Göçmenlere Yönelik Uygulanan Yerleşim ve Konut Politikalarına Dünyadan Örnekler

2016 yılı Pritzker Ödülü sahibi Alejandro Aravena tarafından geliştirilen “Elementar Artımlı Konut Projesi”, Şili’nin sosyo-ekonomik özelliklerine benzer sınırlı ekonomik imkânlarla sahip diğer ülkeler için de ilham kaynağı olmuştur. Projenin geliştirildiği bölgeler sadece ailelerin yaşam alanları olarak düşünülmemiş, iyileştirilen ve geliştirilen evler uzun vadeli bir yatırım aracına dönüşmüştür. Proje kapsamında kentli yoksullara başlangıçta çekirdek konutlar verilmiştir. Çekirdek konut denilen şey; çeşitli şekillerde yapılabilen ve hak sahiplerine proje geliştiricileri tarafından verilen basit ve ucuz yaşam alanlarıdır. Çekirdek konutlar az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde düşük maliyetli yoksul konutları üretebilmek üzere konut edebiyatına girmiştir. Çekirdek konut yönteminin geleneksel toplu konut yöntemlerinden temel farkı; hak sahiplerine konutlarının inşası ve geliştirilmesi için söz hakkı vermesi ve gerektiğinde bu süreçte fiziki yardımlarından faydalanılmasıdır. Bu yöntemle kentli yoksullar bir yandan bu çekirdek konutlarda ikamet ederlerken, bir yandan da konutlarını ekonomik imkânları elverdiğince büyümeye ve geliştirmeye çalışmaktadır. Bu gelişim bölge ekonomisine katkı sağladığı gibi yerel dinamikleri de harekete geçirmektedir.

Pakistan’daki illegal yapılaşmayı azaltmak için Hyderabad Kalkınma Dairesi tarafından 1986 yılında proje başlatılmıştır. Amaç yoksul halka düşük maliyetlerde yasal konut üretmek ve makul fiyatlardan yoksulları ev sahibi yapmaktır. Projenin karakteristik özellikleri sürdürülebilir ve erişilebilir olmasıdır. Projede çevre dostu bir yaklaşım benimsenmiş ve yapılaşma sürecinde çevreye zarar verilmemiştir. Her bir hak sahibine altyapısı hazır 80 m² olmak üzere toplamda 3000 arsa tedarik edilmiştir. İnşaat standartları ise projedeki konutlar için esnek tutulmuştur. Projeye başlanılmasından 8 yıl sonra bölge önemli gelişim göstermiştir. Bu süreçte özel halk otobüsleri ile burada yaşayan halk ve endüstri merkezleri arasındaki bağlantılar kurmuştur. Projenin en önemli kazanımı ise hali hazırdaki illegal yapıların yasal bir dayanağa kavuşması olmuştur.

Brezilya’nın diğer metropoliten alanları gibi Manaus’da 20. yy’ın ikinci yarısında hızlı bir şekilde büyüme eğilimine girmiştir. Her yıl Ocak ve Temmuz aylarında Negro Nehri’nin taşması nedeniyle “İgarapés” denilen slumlardaki “Palafitas” denilen bu yapılar sular altında kalmıştır. Her yıl tekrarlanan bu doğal afetler nedeniyle bölgede ekonomik, çevresel ve sosyal hasarlar oluşmuştur. Manaus yerel yönetimi yukarıda belirtilen risklerin bertaraf edilebilmesi ve daha insanca yaşam alanlarının oluşturulabilmesi için 800 milyon dolar bütçe ayırarak artımlı konut projesini hayata geçirmiştir. Bu proje ile bölge halkını sürece katacak ve yerel özelliklerden taviz vermeyecek düşük maliyetli ve güvenli konutlar üretmek hedeflenmiştir. Projenin sonunda nüfus yoğunluğu oldukça yüksek, kompakt ve aynı zamanda güvenli bir yerleşim yeri ortaya çıkarılmıştır. Projenin uygulandığı alanda aliler arasında ortak alanların işgali nedeniyle zaman zaman anlaşmazlıklar çıkmış olsa da alınan önlemler ve yapılan yasal düzenlemelerle bölge halkının birbirlerinin mülkiyet hakkına saygı duymaları sağlanmıştır. (Akalin. 2017: 23-30)

Bir diğer yerleşim politikaları uygulayıcı olan İsrail’in, haksız olarak işgal ettiği topraklarda gerçekleştirdiği önemli ve ders alınabilecek yerleşim politikaları vardır. İsrail,

milli ve dini yüksek isteklendirmenin yanında İsrail hükümeti kendilerine iş, eğitim, sağlık, mortgage gibi imkânlarla yerleşim politikaları uygulamaktadır. Resmi politika olarak uygulanan Aliyah faaliyetleri çerçevesinde İsrail EXPO fuarları ile göç teşviki yapılıyor. Kimileri ekonomik teşviklerle (eğitim, sağlık, iş), kimileri ise dini teşviklerle (Şabat/Cumartesi tatili) göçe teşvik ediliyor (Önal. 2015).

Fotoğraf 9. İsrail Beytullahim'deki Yahudi yerleşim birimini genişletiyor!

Kaynak: <https://emlakkulisi.com/resim/orjinal/NzE5MDY2Mj-ismail-beytullahimdeki-yahudi-yerlesim-birimini-genisletiyor.jpg> Erişim Tarihi: 8 Ocak 2019

İsrail yerleşimlerindeki sorunların başında kuşkusuz yerel Filistinli halka yönelik şiddet eylemleri gelmektedir. İsraili yerleşimciler bazen Filistinlilerin evlerine, tarlalarına, mallarına ve bazen de fiziksel olarak bizzat kendilerine yönelik şiddet eylemleri yürütmektedir. 2012 yılında BM ve çeşitli uluslararası kuruluşların yayınladıkları raporlara göre İsraili yerleşimcilerin Filistinlilere yönelik uyguladığı şiddetin oranında 2009'dan bu yana % 150'lik bir artış görülmüştür. Rapora göre yerleşimcilerin Filistinlilere yönelik şiddet eylemlerinin Arapları korkutarak onları mülklerinden uzaklaştırmak, İsrail yerleşimlerini genişletmek, İsraili makamların aldığı çeşitli önlemlere tepki göstermek gibi amaçlarla gerçekleştirildiği vurgulanmaktadır. Yine raporlarda Filistinli Arapların kendilerine yönelik şiddet eylemlerini bildirdikleri İsrail makamlarının da herhangi bir adım atmadığı ifade edilmektedir (Ulutaş, vd. 2012: 180).

Türkiye Cumhuriyeti, din ve tarih birliği olan Suriye'de savaş ve kargaşa ile oluşan göç dalgasıyla mücadele ederken, Azerbaycan Cumhuriyeti, işgal sebebiyle kendi vatandaşlarının kendi ülkeleri içindeki göçü ile mücadele etmektedir. Bu mücadelede en önemli yeri barınma sorunu tutmaktadır. Diğer ülkelerde de benzer sebeplerle veya doğal afetler gibi diğer sebeplerle oluşan göçmenlerin barınması için projeler geliştirerek konutlar inşa etmektedir. Gerek iki ülke gerekse de benzer sorunlar yaşanan diğer ülkeler

birbirlerinin uyguladığı bu politikaları inceleyerek ve geliştirerek yardımlaşmaları küresel düzeyde çözümüne katkı sağlayacaktır.

Bulgaristan’da da Türk ve Müslüman ahaliye uygulanan baskılar sebebiyle 1950-51 yılında Türkiye’ye bir göç dalgası yaşanmış. Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliği’ de toplamış olduğu yardımlarla ev yapımında da göçmenlere destek olmuştur. Bu birlik Aydın merkez ilçesinde 500, Eskişehir merkez ilçesinde 300, Konya ili Cihanbeyli ilçesi Hatipoğlu-köle kuyusu mevkiinde 100, Tüfekçipınar mevkiinde 114, Pınarbaşı mevkiinde 100, İstanbul ili Rami İlçesinde 2014 ve nihayet Seyhan’ın Osmaniye ilçesinde Toprakkale mevkiinde 60 ev olmak üzere 3218 ev inşa ettirerek göçmenlere teslim etmiştir. (Çolak F. 2013:134)

Todor Jivkov rejimi, 1980’lerde şiddete başvurarak Türklere zorla “asimilasyon” politikası uygulamaya başladı. Bu politika birçok Türk’ün ölümüyle sonuçlandığı gibi 300.000’i aşkın Bulgaristan Türkünün Türkiye’ye göç etmesine yol açmış ve yeni dramlar yaşanmıştır. Bulgaristan Türklerinin yıllardır yaşadığı bu göç hareketi 1990’lardan itibaren yavaşlayarak günümüze kadar gelmiştir (Çolak. 2013: 139). Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, bazı siyasi nedenlerle ülkemize sığınmak durumunda kalan göçmenlerin iskânı amacıyla da konut üretmektedir. Bulgaristan Hükümetinin uyguladığı asimilasyon politikası nedeniyle 1989 yılında 300.000’i aşkın soydaş ülkemize zorunlu göç etmiştir. Türk soylu ailelerin barınmaları ve iskânı amacıyla, Yüksek Planlama Kurulu’nun 1990 yılında aldığı kararla Göçmen Konutları Koordinatörlüğü oluşturulmuştur. 13 Ağustos 2004 tarihinden itibaren Toplu Konut İdaresi Başkanı’nın “Koordinatör” olarak görevlendirilmesi nedeniyle Koordinatörlük görevi TOKİ tarafından yürütülmektedir. Ailelerin acil konut ihtiyacına karşılamak üzere, Yüksek Planlama Kurulunun 27.11.1990 tarih ve 90/T-103 sayılı kararı ile ihtiyaç duyulan illerde göçmen konutları inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. İnşa edilen konutların finansmanında kullanılmak üzere Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası’ndan dilimler halinde toplam 376,7 milyon ABD doları, alt yapı projelerinde kullanılmak üzere ise İslam Kalkınma Bankası’ndan 10 milyon ABD doları olmak üzere toplam 386,7 milyon ABD doları geri ödemeli kredi olarak kullanılmıştır. Ayrıca İslam Kalkınma Bankası’ndan sosyal hizmet yapıları için de 5 milyon ABD doları hibe kredisi temin edilmiştir. YPK Kararı doğrultusunda Türkiye’de 17 il olmak üzere 23 yerleşim merkezinde toplam 23.531 konut, 6 su arıtma tesisi, 6 atık toplama hattı, 6 okul, 7 sağlık ocağı ve 6 cami inşa edilmiştir. Söz konusu projelerin koordinasyonunu belli bir plan dâhilinde TOKİ üstlenmiştir.

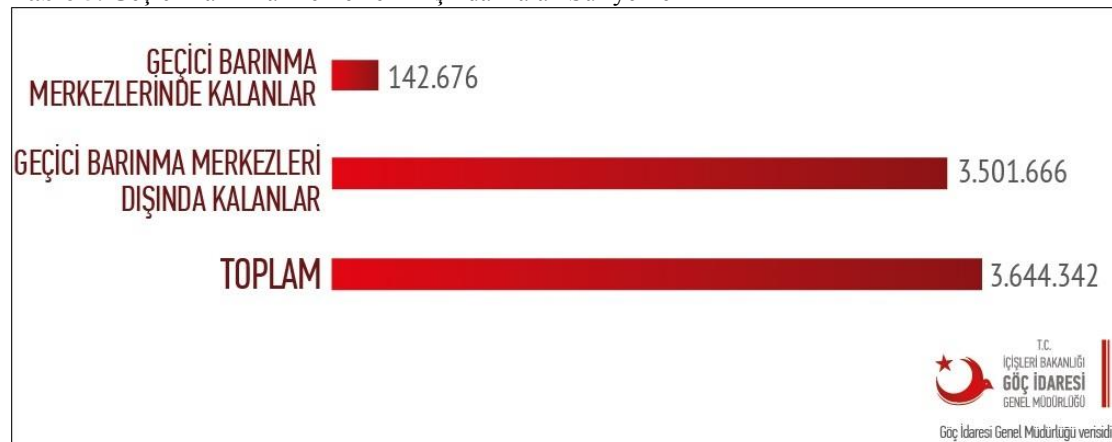
Asimilasyon politikaları sebebiyle ülkelerinden göç etmek zorunda bırakılan Ahıska Türklerinin ülkemizde barınma ihtiyacının karşılanması amacıyla 1992 yılında çıkartılan Ahıska Türklerinin Türkiye’ye Kabulü ve İskânına dair 3835 sayılı Kanunun 3. maddesiyle oluşturulan “Üst Komisyon” Koordinatörlüğü görevi de yine Toplu Konut İdaresi Başkanı’na verilmiştir. Bu amaçla Iğdır, İzmir ve Bursa illerinde Ahıska Türklerinin konut ihtiyacını karşılayan TOKİ, barınma ihtiyacı olan insanların yanında olmaya devam etmektedir.

58. Hükümetimiz döneminde, Türkiye’deki konut ihtiyacına çözüm üretmek için oluşturulan Acil Eylem Planı ile Ocak 2003’ten itibaren toplu konut ve kentsel dönüşüm

uygulamalarına hız verilmiştir. Bu sürece öncülük etme görevi verilen TOKİ'nin kurumsal yapısı geliştirilmiş ve yetkileri genişletilmiştir. Bu itibarla İdare; alternatif ve yenilikçi uygulamalarla konut üretiminin belli bir model çerçevesinde gerçekleşmesini sağlayarak konut piyasasını disipline etmek; kalite, sağlamlık, ucuzluk gibi kıstaslara dikkat ederek kurgusal oluşumlara mâni olmak; nüfusun ülke coğrafyasına dengeli bir biçimde dağılmasına yardımcı olmak amaçları ile Türkiye'nin dört bir yanında faaliyetlerini sürdürmektedir. TOKİ'nin 500.000 konut olan hedefi 2011 yılı itibarıyla tutturulmuş, 2023 yılına kadar 700.000 konutluk yeni bir hedef konularak toplamda 1.200.000 konuta ulaşmak amaçlanmıştır. (<https://www.toki.gov.tr/gocmen-konutlari>)

Bir yerden başka bir yere göçün sağlık, gıda, istihdam ve benzeri ihtiyaçları beraberinde getirdiği kuşkusuzdur ancak bu ihtiyaçların içinde en temelde yer alanı barınmadır. İnsanı dış dünyaya karşı güvenli kılmamanın bir diğer adı olan barınma ihtiyacı karşılanmaz ise insan için sağlıklı ve güvenli bir yaşamdan da söz edilemez. 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı 3 milyona yakın insanın Türkiye'ye sığınmasına neden olmuştur. Türkiye, savaştan kaçan bu sığınmacılara yönelik olarak hem tarihi ve kültürel birlikteliğinin gereği insani bir perspektifle yaklaşmış, hem de Cenevre Sözleşmesi gibi uluslararası anlaşmalara taraf olmasının gereği olarak savaştan kaçan insanlara açık kapı politikası uygulamıştır. Açık kapı politikasının bir sonucu olarak ülkemize gelen 3 milyona yakın kitlesel göçmenin Türkiye'ye giriş yaptığı andan itibaren en başta gelen ihtiyacı barınma sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Kendi ülkelerinde barınma imkânlarının neredeyse tamamen yok olduğu bu insanlara yönelik Türkiye'ye girişlerinden itibaren üç farklı barınma yöntemi geliştirilmiştir. İç savaşın başladığı tarihlerde akrabalık ilişkilerinin sonucu olarak özellikle Şanlıurfa, Gaziantep, Hatay, Mardin ve Siirt başta olmak üzere Türkiye'nin birçok ilindeki akrabalarının yanına yerleşmişlerdir. İkinci barınma yöntemi ise Türkiye'nin 10 ilde açmış olduğu ve 2016 yılının sonuna doğru sayısı 25'i bulan geçici barınma merkezlerinde (kamplarda) sunulan barınma hizmetidir. Üçüncüsü ise sığınmacıların hiçbir yasal engelle takılmadan kendi imkânlarıyla Türkiye'nin 81 ilinde kiralama ya da satın alma yoluyla edindiği barınma imkânlarıdır. (Uluslararası Göç ve Güvenlik Konferansı Sonuç Raporu 2016: 14-16)

Tablo 5. Geçici Barınma Merkezleri Dışında Kalan Suriyeliler

Kaynak: http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik Erişim Tarihi: 28.02.2019

3.1.2. Azerbaycan Hükümeti'nin Karabağ Savaşı Sonrası Uygulamış Olduğu Yerleşim ve Konut Politikaları ile Bu Politikaların Gerçekleştirilmesinde Kullanılan Fonlar

3.1.2.1. Azerbaycan Hükümeti'nin Uygulamış Olduğu Yerleşim ve Konut Politikaları

İşgal edilmiş bütün bölgelerden göç eden şimdi mülteci ve göçmen konumunda yaşayan vatandaşların sorunları bizim için ve bizzat benim için en önemli sorundur.” diyen Haydar Aliyev tarafından temeli atılan başarılı petrol stratejisi meyve vermeye başladığı andan itibaren elde edilen ilk hasılat, mülteci ve zorunlu göçmenlerin konut ve geçim koşullarının iyileştirilmesine yöneltildi, çadır kamplarının iptaline başlandı. Devlet Petrol Fonu'nun ilk gelirleri 2001 yılında tam olarak mülteci ve zorunlu göçmenlerin konut ev ortamının iyileştirilmesine odaklanmıştır.

Bilesuvar ilçesinde bulunan beş çadır kampında yerleşmiş göçmenlerin sosyal geçim durumunun iyileştirilmesi ile ilgili bazı tedbirler hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanınının 2002 13 Mayıs tarihli 700 numaralı kararnamesine ilişkin Devlet Petrol Fonu'ndan tahsis edilen 38,4 milyon TL ödenek hesabına;

Bilesuvar bölgesi arazisinde 2560 ailelik 6 yerleşim kasabası oluşturuldu. Bu kasabalarda 198 öğrenci kapasiteli 6 okul binası, 5 tıp merkezi, 50 yataklı hastane, 50 öğrenci kapasiteli 6 anaokulu, 6 posta binası, 2 yangın söndürme postu, 6 hamam, 6 kulüp-topluluk merkezi inşa edildi; içme, sulama suyu, elektrik enerjisi tedarik hatları çekilip şehir içi ve şehir dışı yollar yapıldı.

Aynı zamanda, Füzuli ilçesi Haramı arazisinde 1221 ailelik 6 yerleşim kasabası inşa edildi, bunun yanı sıra 198 öğrenci kapasiteli 3 okul binası, 2 tıp merkezi, 25 yataklı hastane, 14 öğrenci kapasiteli 6 anaokulu, 3 iletişim binası, 1 yangın söndürme postu inşa edildi; içme, sulama suyu, elektrik enerjisi tedarik hatları, çekildi, şehir içi ve şehir dışı yollar yapıldı. Kararın uygulanması ile Bilesuvar ilçesinde 2560 aile, Füzuli ilçesi Haramı arazisinde 1221 aile (toplam 3781 aile) yeni yapılan kasabalara aktarıldı ve ilk olarak Bilesuvar bölgesindeki 5 çadır kampı 2003 yılının Mayıs-Haziran aylarında iptal edildi.

2000-2002 yılları arasında uluslararası ve yerel insani kurumlar tarafından tahsis edilmiş 14 banka olmayan kredi kurumu da göçmen ve mülteciler arasında küçük ve orta işletmelerin gelişmesi, istihdamın artırılması ve yeni iş yerlerinin oluşturulması yönünde somut tedbirler hayata geçirmişlerdir.

Konut alımı veya satışı sırasında noter ücretlerinden muaftırlar.

Genellikle Cumhurbaşkanı'nın üçlü kararnameye ilişkin Devlet Petrol Fonu'ndan tahsis edilen 71,8 milyon TL ödenek ile 18 şehir ve bölgede gerekli sosyal ve teknik altyapıya sahip 32 kasaba, 400 bin metrekare konut ile 6411 özel konut, 3174 öğrenci kapasiteli 18 okul, 6 müzik okulu, 576 öğrenci kapasiteli 18 anaokulu, 2 hastane, 10 kulüp, 11 iletişim evi, 14 idari bina, 16 tıp merkezi inşa edildi, 197 km uzunluğunda asfalt yol, 170 km su hattı, 350 km elektrik hattı, 22 artezyen kuyusu, 133 km sulama sistemi, 73 su deposu ve benzeri sosyal tesisler faaliyete geçirildi. Sonuçta 1330 göçmen ve 5081 mülteci ailesinin (32 bin kişi) konut koşulları iyileştirildi ve mevcut olan 12 çadır kampından Bilesuvar ilçesindeki 5'i 2003 yılında iptal edildi.

Azərbaycan Prezidentinin 1 İyul 2004 tarixli 298 sayılı qərarı ilə onaylanan "Mülteci və Göçmenlərin Yaşam Koşullarının İyiləşdirilməsi və İstihdamlarının Artırılmasına Yönelik Dövlət Programı'nın, eyni Dövlət Programına Azərbaycan Prezidentinin 31 Ekim 2007 tarixli 2475 sayılı qərarı ilə onaylanmış eklentilərin icrası, 4 Eylül 2007 tarixində Prezidentlik Sarayında Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev'in başçılığında mültecilərin və göçmenlərin problemlərinin həllinə əlavə edilən toplantıda; Ülke Başkanı tərəfindən öne sürülmüş vəzifələrin yanı sıra, bu sahədə mövcud olan normativ-hüquqi sənədlərin yerinə gətirilməsi ilə əlavə 2008 il üçün aşağıdakı işlər həyata keçirilmişdir (<http://idp.gov.az/az/activity/2/parent/25>).

2000 ilindən etibarən iqtisadi vəziyyət sabitləşdikdən və ölkənin neft ixracından əldə etdiyi gəlir artmaya başladıqdan sonra hökumət məcburi göçkünlərin yaşam şərtlərinin iyiləşdirilməsi məqsədilə önəmli investisiyalar etməyə başladı. 2003 ilində iktidara gələn Prezident İlham Əliyev iktidarda olduğu ilk beş illik dövrün sonuna qədər qalan bütün məcburi göçkünlərin "çadır kamplarından" yeni kəndlərə yerləşdiriləcəyini bəyan etdi və hökumət bu vədini 2007 il sonuna qədər yerinə gətirdi.

Dövlət Neft Fonundan ayrılan ödəniş hesabına 18 şəhər və bölgədə lazımi sosial və texniki infrastrukturaya sahib 32 kənd, 400 min kvadrat metr əhəmiyyətli olan 6.411 ev, 3.174 ailəlik 18 məktəp, 6 musiqi məktəbi, 576 ailəlik 18 ana məktəbi, 2 xəstəxana, 10 klub, 11 əlaqə evi, 14 idarə bina, 16 revir inşa edilmiş, 197 km uzunluğunda asfalt yol, 170 km 149 su xətti, 350 km hava elektrik xətti, 22 artezyen quyusu, 133 km sulama sistemi, 73 su deposu vb. kimi sosial obyektlər istifadəyə verilmişdir. 1330 göçmen və 5081 mülteci kampının (32 min kişi) yaşayış şərtləri iyiləşdirilmiş və ölkəmizdə mövcud olan 12 çadır kampından Bələsuvar ilçəsindəki 5'i 2003 ilində ləğv edilmişdir. 2006 ilində Berde (3 çadır kampı) və Ağcabədi (1 çadır kampı) bölgələrində 4 çadır kampının, 2007 ilin Aralık ayında Saatlı və Sabirabad bölgələrindəki 3 çadır kampının ləğvi də həyata keçirilmişdir. Eyni zamanda, ölkədə olan, istifadə tarixi keçmiş 16 fin tipi kənddən 12'si ləğv edilmiş, orada keçici yerləşmiş 4400 mülteci ailəsi yeni qurulmuş kəndlərə yerləşdirilmişdir.

2008 ilində mültecilərin və göçmenlərin sosial problemlərinin həllinə 338,1 milyon manat mənbə istifadə edilmişdir. 163,1 milyon manat büdcədən, 145 milyon manat Dövlət Neft Fonundan, 30 milyon manat isə beynəlxalq insani və inkişaf təşkilatlarının yardımından sağlanmışdır. Bu da 2003 ilində (103,4 milyon manat dâhil 53,4 milyon manat büdcədən, 20 milyon manat Dövlət Neft Fonundan, 30 milyon manat isə beynəlxalq insani və inkişaf təşkilatlarının köməyi ilə) göstərilən məqsədlər üçün xərçəndənən büdcənin 3,2 katıdır. Dövlət büdcəsindən mültecilərin və göçmenlərin sosial problemlərinin həllinə 2008 ilində (163,1 milyon manat) 2003 ilə müqayisədə (53,4 milyon manat) 3 kat daha çox mənbə ayrılmışdır.

Saatlı, Sabirabad bölgələri ərazisində çadır kamplarında və İmişli ilçəsində dəmiryolu üzərindəki yük vagonlarında keçici yerləşdirilmiş 4179 mülteci ailə üçün; Füzuli, Bələsuvar, Sabirabad, Ağdam və Ağcabədi bölgələri ərazisində yeni kəndlərin qurulması və Sabirabad-Saatlı bölgələri ərazisindəki çadır kamplarının ləğvü planlaşdırılmışdır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 18 Nisan 2008 'de Fuzuli, Bilesuvar ve Beylekan bölgelerine ziyareti sırasında Fuzuli ilçesinde mülteciler için yeni yapılan Zobucuk kasabasındaki okulun açılışına katılmıştır ve konuşma yapmıştır. Yapılan işleri başarılı olarak değerlendiren Aliyev aynı gün Bilesuvar ilçesinde mülteciler için kurulan yeni kasabada yapılan okulun açılışına katılmış, tarih etnografya müzesine de ziyarette bulunarak göçmenlerle samimi sohbetler etmiştir.

Beylekan bölgesi arazisinde Hocavend ilçesinden olan mülteciler için 500 ailelik yeni kasabanın inşaatı tamamlanmış, göçmen aileleri kasabada bulunan evlere yerleştirilmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Aliyev, 4 Ekim 2008'de Beylegan bölgesindeki Hocavend ilçesinden olan göçmenler için 500 kişilik yeni yerleşim alanının açılışına katılarak konuşma yapmıştır.

Goranboy bölgesi arazisinde Hocalı ilçesinden olan mülteciler için 500 ailelik 4 yeni kasaba kurularak; Aşağı Ağcakend kasabasında- 150 ailelik, Börü kasabasında- 130 ailelik, Meşeli kasabasında- 100 ailelik yeni yerleşimlerin inşası tamamlanmış ve mülteci aileleri kasabalarda bulunan evlere yerleştirilmiştir. Yukarı Ağcakend kasabasında ise -120 kişilik yapının inşası devam etmektedir. (2008)

2008 yılında 1000 aileden oluşan 4500 mülteci için 5 yeni yerleşim inşa edilmiştir. Toplam alanı 52 bin metrekare olan konutlar ile birlikte 5 okul, 2 anaokulu, 2 sağlık ocağı, 2 iletişim evi, 2 kulüp- toplum merkezi, 5 idari bina, 2 yangın postu inşa edilip kullanıma sunulmuş, 59 kilometre yol, 70 kilometre su hattı, 110 kilometre elektrik hattı çekilmiş, 6 adet artezyen kuyusu kazılmış çeşitli hacme sahip 10 su deposu inşa edilmiş, 33 trafo ile birlikte hizmete sunulmuştur.

Kullanım süresi dolan fin tipi kasabalarda ayrıca farklı şehir ve ilçelerdeki okul binalarında geçici yerleşen göçmen ailelerine gerekli sosyal ve teknik altyapının sağlandığı yeni kasabaların konutların ve yerleşimlerin inşası ile ilgili çalışmalarını hayata geçirmek üzere bir ihale komisyonu kurulmuştur.

Kelbecer bölgesinde yerleşen 596 mülteci ailesi için Goranboy ilçesi arazisinde inşa edilmesi öngörülen kasabanın proje-tasarım belgeleri hazırlanarak tamamlanmış, kasabanın inşaatına 2009 yılının başlarında başlanacaktır.

983 mülteci ailesi için İmişli bölgesinin arazisinde yerleşim yeri, Yevlah ilçesinde 612 mülteci ailesine çok katlı binaların inşası için arazi tahsis edilmiş, inşaat için proje-tasarım belgelerinin hazırlanmasına başlanılmıştır.

Şeki (423 aile için 84,0 ha), Berde (195 aile için 134 ha), Ağdam (651 aile için 52 ha), Ağcabedi (681 aile için 136,0 ha) ilçelerinde ve Mingçeçevir şehrinde (502 aile için 8,0 ha) kasabaların veya çok katlı konutların inşası için arazi tahsis edilmiş, kasabaların veya çok katlı konutların izdüşümü yansıtım çalışmalarına başlanması için ve teknik şartların yerine getirilmesi konusunda ilgili kurumlara başvurular yapılmıştır.

Göygöl ilçesinde 26 mülteci ailesi için evlerin, yol-sokak ve elektrik şebekesinin yapımına ilişkin yüklenici firma ile anlaşma yapılmış, şu anda inşaat çalışmalarına başlanması için hazırlıklar sürmektedir.

Qebele (Gebele) ilçesinde 152 mülteci ailesi için beş katlı evlerin inşasına başlanılmıştır. Apşeron ilçesinde, Mehdiabad kasabasının yakınında mevcut yeni yapılmış 108 ve 40 ailelik kasabaların sınırında 15 mülteci ailesi için mahallenin inşaatı tamamlanmış ve zorunlu göçmen aileleri evlere yerleştirilmişlerdir. Ayrıca, 31 mülteci ailesi için kasaba inşa edilmesi amacıyla bu bölgede 4,0 ha toprak alanı ayrılmıştır.

Kasabanın inşasına ilişkin proje-tasarım belgelerinin hazırlanması tamamlanmış ve görüş alınması için görevli kurum tarafından Devlet Uzmanlık İdaresi'ne sunulmuştur. Bu yılın sonuna kadar kasabanın inşasına ilişkin yüklenici örgütle anlaşmaya bağlanacaktır.

Acil onarıma ihtiyacı olan 130 yerleşim yerinin bir bölümünde onarım çalışmalarının yapılması için Bakanlar Kurulu 10 Haziran 2008 tarihli 211 sayılı kararnamesi ile müşteri, organizasyon, işlevleri Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Göçmenlerin Sosyal Kalkınma Fonu'na havale edilmiştir.

Onarım işlerinin yapılması için proje örgütü tespit edilmiş ve anlaşma imzalanmıştır. Proje kurulu tarafından gerekli ön hazırlıklar yerine getirilmiş, 40 konutta onarım çalışmalarının yapılmasına dair yüklenici kuruluşlarla anlaşmalara varılmıştır (<http://www.qebele-ih.gov.az/page/41.html>).

Bakü şehri, Binegedi ilçesinde 2 No'lu Ev Dikme Kooperatifinin arazisinde Mülteci ve Göçmenlerin İşlerine ilişkin Devlet Komitesi 3,0 hektar toprak alanı ayrılmıştır ve 364 mülteci ailesinin yerleştirilmesi için 4 adet 9-katlı binanın inşaatına başlanılmıştır.

Göçmenlerin yerleştikleri yerlerden aktarılması ile ilgili Komiteye 1289 başvuruda bulunulmuş, 927 başvuru mülteci ve göçmenler, 362 başvuru ise vatandaşlar tarafından yapılmıştır.

Komitenin 115 temsilcisi yargılamalara katılmış, tehcir önlenmiş ve vatandaşlara uygun cevaplar verilmiştir. Rapor döneminde 11263 göçmenin istihdamı sağlanmıştır. Bunlardan 7598'i yeni yerleşim yerlerinde tarım arazisi tahsisi, 126'sı Konut ve İşletme Bakanlığı'nın yerel yapılarında, 150'si arıcılık faaliyetinde, 340 kişi "Azersun Holding" şirketinin işleme fabrikasında, 1752 kişi inşaat alanında, 1297 kişi Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı yapısal birimleri ile iş birliği sonucunda istihdam edilmiştir.

Mülteci ve göçmenlerin geçici olarak yerleştirildikleri 22 birimde 340 bin manat değerinde, 16 yerleşim yerinde ise 480 bin manat kaynak hacminde tadilat yapılmıştır. Devlet yatırım harcamaları hesabına ülkenin çeşitli bölgelerinde inşaatı yarım kalmış 58 evde inşaat işleri tamamlanmıştır.

2008 'de "Bakielektrikshebeke", "Sumgayitelektrikshebeke OJSC "tarafından sağlanan 3800 bireysel konut ve 570 toplu yerleşim bölgesinde elektrik sayaçlarının montajı yüzde yüz tamamlandı. Bu alanda 2003 yılında bireysel evlerde 1800, kompakt yerleşim evlerinde 254 sayaç, toplam 2054 sayaç (fark-2316), yani 47% sayaç kurulmuştur. Azerenerji ASC tarafından ise cari yılda öngörülen genel 44200 sayaçtan kişisel evlerde 17800, 1180 toplu yerleşim tesislerinde ise 680 sayaç kurulmuştur. Genel olarak toplam 18480 sayaç, yani %42'sine sayaç kurulmuştur.

Komite tarafından çeşitli bölgelere göre 118 yerleşim tesislerine 68 adet farklı marka güç transformatörleri, 71 adet su pompası, 2500 metre kablo, 80000 metre elektrik nâkili sağlanmıştır.

Azerbaycan Cumhurbaşkanınının 1 Temmuz 2004 tarihli 298 sayılı kararı ile onaylanan "Mülteci ve göçmenlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve istihdamlarının artırılmasına yönelik Devlet Programı'nın, aynı Devlet Programına Azerbaycan Cumhurbaşkanınının 31 Ekim 2007 tarihli 2475 sayılı kararı ile onaylanmış eklentilerin icrası, 4 Eylül 2007 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in başkanlığında mültecilerin ve göçmenlerin sorunlarının çözümü ile ilgili yapılan toplantıda Ülke başkanı tarafından yapılan görevlendirmelerin yanı sıra, bu alanda mevcut olan normatif-hukuki anlaşmaların yerine getirilmesi ile ilgili 2009 yılı içinde aşağıdaki çalışmalar yapılmıştır:

2009 yılında mültecilerin ve göçmenlerin sosyal sorunlarının çözümüne 309,9 milyon lira kaynak sarf edilmiştir. (192,9 milyon manat toplam bütçe olmak üzere, 90 milyon manatı Devlet Petrol Fonu'ndan, 27 milyon manatı ise uluslararası insani yardım kuruluşlarının kaynağıdır). Bütçede öngörülen 192,9 milyon lira ödenek yıl içinde planlanan şekilde harcanmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı; İlham Aliyev 17 Kasım 2009 tarihinde Bakü, Bineqedi ilçesindeki 2 numaralı konut inşa arazisinde; 369 mülteci ailesi için her biri 63 daireden oluşan 5 adet konutun, 1 adet 54 daireden oluşan dokuz katlı konutun ve 260 öğrenci kapasiteli ortaokul binasının; bunun yanı sıra 20 Kasım 2009 tarihinde Goranboy ilçesindeki fin tipi evlerden oluşan kasabada geçici yerleşmiş, 596 mülteci ailesi için bölgenin idari sınırları içinde kurulmuş kasabanın açılış törenlerinde yer almış ve konuşma yapmıştır.

Hocalı'dan gelmiş mülteciler için Goranboy ilçesinde yapılan 500 ailelik 4 kasabanın kalanı, Yukarı Ağcakend'te 120 ailelik kasaba, Göygöl ilçesinde 26 mülteci ailesi için de mahallenin inşaatı tamamlanmış ve göçmenlerin bu kasabalara aktarılması sağlanmıştır.

Bakü Sabuncu ilçesi, Pirşağı kasabasında Tarımsal Araştırma Enstitüsü'nün yardımcı binalarında geçici yerleşmiş, esasen Zengilan ilçesinden olan 31 göçmen ailenin sosyal konut koşullarının iyileştirilmesi amacıyla Abşeron ilçesinin Fatmai kasabası topraklarında yapılan konutların inşaatı tamamlanmış ve mülteciler kasabadaki evlere yerleştirilmiştir.

Fuzuli ilçesi Horadiz şehrinde Spor Kompleksi'nin inşaatına başlanmış, işgalden temizlenen yerleşim birimlerinde ise 1500 evin yenileme çalışması yapılmıştır.

Bilesuvar ilçesinde Jəbrayıl İlçe Kaymakamlığı İdari binasının inşaatı sona ermek üzeredir.

Bakü'de öncelik teşkil eden yerlerden (özellikle yeraltı treni istasyonları) aktarılması öngörülen 70 mülteci ailesi için Apşeron ilçesi Ramana kasabasında beş katlı konutların yapımına başlanmış ve 2010 yılının şubat ayında inşası tamamlanacak olan konutlara göçmenlerin yerleştirilmeleri sağlanacaktır.

Bakü, Sumgayıt 'ın yanı sıra diğer il ve ilçelerde göçmenlerin yoğun olarak yerleştikleri; yurt, sosyal bina, sanatoryum ve sağlık kamplarından acil onarım gerektiren 130 yerleşim

biriminden 50'sinde onarım çalışmaları tamamlanmış, kalan 80 yerin ise onarım çalışmalarının; Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Göçmenlerin Sosyal Kalkınma Fonu tarafından Dünya Bankası kredi sermayesi hesabına sosyal mikro projeler çerçevesinde uygulanmasına karar verilmiştir.

İmişli ilinin idari arazisinde 983 mülteci ailesi (birinci aşamada 550 ev) için 197 hektar toprak alanı ayrılmıştır. Proje tasarım çalışmaları ve belgeler Baş Ekspertiza İdaresine (İl Özel İdaresi) sunulmuştur. Fakat göçmenlerin İmişli ilinin Behremtepe kasabasının yakınında geçici yerleşmelerini ve başvurularını dikkate alarak; ayrılan arazinin, teknik şartların, proje tasarımının yeniden gözden geçirilip incelenmesi zorunluluğu doğmuştur. Bununla ilgili arazi seçimi ve teknik şartlar sağlanmış ve kasabanın temel plan-proje düzenlemesi devam etmektedir.

Yevlah ilçesinde 612 mülteci ailesi için çok katlı binaların inşasına 10 hektar arazi ayrılmış ve teknik şartlar sağlanmıştır. Proje belgelerinin hazırlanması için sözleşme imzalanmış, belgeler Genel Uzmanlık Müdürlüğü'ne (Baş Ekspertiza İdaresine) sunulmuştur.

Mingeçevir şehrinde 502 aile için (8,0 hektar) ayrılmış alan için teknik şartlar sağlanmış ve proje işlerinin yürütülmesi adına yürütücü kuruluş ile anlaşma imzalanmıştır. Proje-tasarım belgelerinin hazırlanması sürmektedir.

Şeki şehrinde 423 aile için (84,0 hektar) alan ayrılmış, teknik şartlar için ilgili kurumlardan izinler alınmıştır.

Ağcabedi vilayetinde, fin tipi evlerde yerleşen 994 göçmen aile ve okul binalarında barınan 114 mülteci aile, toplam;1108 aile ayrıca Laçın ilçesinde yerleşen 552 aile için yeni kasabanın kurulması, diğer bölgelerde yerleşen 556 aile için de aynı şekilde çok katlı konutların inşa edilmesi için arazi belgelerinin, teknik şartların, proje-tasarım belgelerinin düzenlenmesine başlanmıştır.

Ağdam ilçesinde 651 aile için yeni kasabanın kurulması, Balaken ilçesinde okul binalarında geçici yerleşmiş 43 aile için ise yine beş katlı konutların inşasını gerçekleştirmek üzere toprak belgeleri alınmış, teknik şartların sağlanması adına da gerekli başvurular yapılmıştır.

Qebele ilçesinde 152 mülteci ailesi için yapılan iki adet beş katlı konutun inşasına başlanmış ve şu anda çalışmalar devam etmektedir.

Naftalan şehrinin sosyal-ekonomik gelişiminin hızlandırılması amacı ile Goranboy ilçesinde 164 mülteci ailesi için 3 adet (2 adet 60 daireli ve 1 adet 45 daireli) 5 katlı konutların projelendirilmesi ve aynı zamanda inşasına başlanmıştır.

Göçmenlerin konut koşullarının iyileştirilmesi amacıyla 2009 yılında Devlet Petrol Fonu'ndan 90 milyon manat kaynak ayrılmıştır.

2009 yılında 5710 kişilik 1142 mülteci aile yeni inşa edilen konutlara taşındı.

2009 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın 1 Temmuz 2004 tarihli 298 numaralı kararının 2. fıkrasına göre yıl içinde, 776 başvuru yapılmış; 568 başvuru, mülteci ve göçmenlerin yerleştikleri yerlerden aktarılması, 208 başvuru ise vatandaşlar tarafından evlerinin veya arazilerinin mülteciler tarafından istila edilmesi ile ilgili olmuştur.

Göçmenlerin yerleştikleri yerlerden çıkarılmalarına dair 88 yargı sürecine Komite Temsilcileri katılmış, kararın 2. fıkrası gereğince çıkarılmaların önüne geçilmiş, şikâyette bulunan vatandaşlara uygun cevaplar verilmiştir

Mülteci ve göçmenlerin geçici yerleştikleri 16 yerde 450 bin manat kaynak hacminde, 18 yerleşim yerinde ise 500 bin manat kaynak hacminde esaslı tadilatlar yapılmıştır.

Devlet yatırım harcamaları hesabından Sabirabad, Saatlı, Şemkir, Ağcabedi ve Xaçmaz ilçelerinde yerleşmiş Meshet Türkleri⁹ için 49 inşası yarım kalmış konut, tamamlanmıştır.

Göçmenler için yapılan harcamalar; 2009 yılında onaylanmış olan 81,1 milyon manat kaynaktan; 74,6 milyon manatı belirlenen normatifler üzere tüketime göre merkezi olarak, doğrudan hazinedarlık aracılığıyla hizmet kurumlarına ödenmiştir.

2009 yılı için "Bakıelektrikşebeke", "Sumqayıtelektrikşəbəkə" ASC tarafından bireysel konutlarda ve 570 toplu konutta elektrik sayaçlarının montajı tamamlanmıştır. Azərenerci ASC'nin "Bölgesel Enerji Donanım" (Regional Enerci Təchizat) MMC'leri tarafından ise öngörülen genel 83730 sayaçtan bireysel konutlarda 36193'ine, 1180 toplu yerleşim yerinde 32182 konuttan ise 23914'una sayaç bağlanmıştır. Azərenerci ASC tarafından toplam 60107 adet (%71,8) sayaç bağlama işlemi tamamlanmıştır.

Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 27 Şubat 2010'da Qebele ilçesi arazisinde 155 mülteci ailesi için inşa edilmiş iki adet beş katlı konutun, 10 Kasım 2010'da Yevlax ilçesi arazisinde 612 mülteci ailesi için inşa edilen çok katlı konutlardan oluşan 10 adet 5 katlı binanın, 440 öğrenci kapasiteli okulun, 50 kişilik anaokulunun açılışlarına katılarak konuşma yapmıştır.

11 Kasım 2010'da Ağdam ilçesinde 689 mülteci ailesi için (ilçedeki fin konutlarına yerleşmiş 651 ve okul binalarında geçici kalan 38 mülteci aile) Guzanlı kasabasının yakınında inşa edilen yeni kasabanın ve Fuzuli ilçesi Horadiz şehrinde inşa edilen yeni Olimpiyat Spor Kompleksinin açılış törenine katılarak konuşma yapmıştır. Mülteci ailelerinin bu yüksek katlı konutlara, dairelere ve kasabadaki evlere aktarılması sağlanmıştır.

Bakü'de acil aktarılma yapılması gereken yerlerden (özellikle yeraltı treni istasyonları) aktarılması öngörülen 70 mülteci ailesi için Apşeron ilçesi Ramana kasabasında beş katlı konutların inşası tamamlanmış ve göçmenlerin bu konutlara aktarılması sağlanmıştır.

Qebele İlçesi'nin Zaraqan köyünde kimyasal atıkların bulunduğu arazide eski Sovyet ordusunun hastanesinde geçici yerleşen 40 mülteci ailenin yeni konutlara aktarılması ile ilgili, Zaraqan belediyesi tarafından tahsis edilen arazide 2 adet beş katlı konut inşa edilmiş 155 mülteci aile bu konutlara yerleştirilmiştir.

Bilesuvar İlçesinde Jəbrayıl İlçe Kaymakamlığı İdari binasının inşaatı tamamlanmış, binanın odalarının mobilya ve donanım donanımına başlanmıştır.

⁹ Meshet Türkleri: Özellikle SSCB zamanında J. Stalin'in sürgün politikalarıyla (1944 Sürgünü) Kafkasya'da dağınık olarak kalmış Türk topluluğudur. Ahıska Türkleri'nin diğer adıdır. Ermenistan kurulduğu sırada içerisinde kalan bu Türk topluluğunu da Azerbaycan'a sürmüştür (Aydın, 2011: <http://www.ahiska.org.tr/?p=173>).

Naftalan'ın sosyoekonomik gelişiminin hızlandırılması amacıyla Goranboy 'da 164 mülteci aile için inşa edilen 3 adet (2 âdeti 60 dairesel ve 1 âdeti 45 dairesel) beş katlı konutların ve 360 öğrenci kapasiteli okulun inşası tamamlanmıştır.

Goranboy 'da inşa edilen mahallede ek binaların (Müzik okulu, İdari bina) inşası ve onaylanan baş planda değişiklikler yapılması amacı ile ilgili proje tasarım belgelerinin düzenlenmesi için hazırlık çalışmaları devam etmektedir.

İmişli İli'nin idari arazisinde 500 mülteci aile için kasaba kurulması amacıyla 100 hektarlık alan ayrılmıştır.

Beyləqan İlçesi'nde Xocavənd İlçe Kaymakamlığı İdari binasının inşaatı için arazi tahsis edilmiş, teknik şartlar sağlanmış, proje-tasarım belgelerinin düzenlenmesi tamamlanmış, Devlet İdari Genel Kurumu'ndan olumlu görüş alınmış ve anlaşma imzalanmıştır.

Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 10 Şubat 2011 yılında Naftalan şəhərinin sosyoekonomik gelişiminin hızlandırılması adına Goranboy ilçesinde 164 mülteci aile için inşa edilen 3 adet (2 adet 60 dairesel ve 1 adet 45 dairesel) beş katlı konutların ve 360 öğrenci kapasiteli okulun açılış törenine katılmış ve konuşma yapmıştır. Göçmen ailelerinin çok katlı binalardaki dairelere aktarılması sağlanmıştır.

Goranboy arazisinde inşa edilen mahallenin genel planına, ikinci aşamada ilave sosyal tesislerin (müzik okulu, idari bina) dâhil edilmesi ve genel planda değişiklik yapılması amacı ile proje sorumluları ile sözleşme imzalanmış, proje-tasarım belgeleri hazırlanarak yeni seçenekte Ekspertiza reyini (uzman görüşleri) alınmıştır. Mahallede kalan 9 adet beş katlı konut binasının (8 adet- 60 dairesel, 1 adet- 45 dairesel) ve sosyal tesislerin (müzik okulu ve idari bina) inşası ile ilgili yüklenici kuruluşlarla anlaşmalar yapılmıştır. İnşaat çalışmaları tamamlanmış, Devlet Kabul Komisyonu'nun Yasası resmîleştirilmiştir.

İmişli ilinin idari arazisinde 500 mülteci aile için kasaba yapılması amacıyla 100 hektar alan ayrılmıştır. Mingəçevir şəhərində 502 aile için 8,0 hektar alan ayrılmış, teknik şartlar sağlanmış ve proje işlerinin yapılması için tasarımcı örgütle anlaşma imzalanmıştır.

Berde ilçesinde 866 mülteci aile için yeni yerleşim mahallesinin oluşturulması amacıyla 14 hektar arazi tahsis edilmiş, teknik şartlar sağlanmış ve proje organizasyonu ile sözleşmenin bağlanması için ihale gerçekleştirilmiş, proje organizasyonu ile anlaşma imzalanmıştır. Mahallenin genel planı hazırlanmış, binalar ve sosyal tesisler için toprak çalışmalarına başlanmıştır. Ayrıca bu bölgenin arazisinde 195 mülteci aile için yeni yerleşim kasabasının kurulması ve tarıma yönelik 134 hektar arazi tahsis edilmesi için teknik şartlar sağlanmış, proje çalışmalarının başlaması amacıyla izin alınarak, "Bakü İnşaat Proje QSC" ile anlaşma imzalanmıştır.

Balaken ilçesinde 43 mülteci aile için yeni beş katlı konutların inşası amacıyla 0,7 hektar arazi tahsis edilmiş, teknik şartlar sağlanmış, proje çalışmalarının başlatılması için izin alınmış ve proje sorumlusu ile anlaşma imzalanmıştır.

Ağdam bölgesinin "Dördyol" denen kasabasında, kamış ve kerpiç kulübelere ağır şartlarda yaşayan 932 mülteci aile için bu bölgenin Benövşeler (30 hektar) ve

İmamqulubəyli (70 hektar) kasabaları arazisinde toprak alanları ayrılmıştır, teknik şartlar sağlanmış ve “İnşaat İzin Belgesi” «İnşaat Pasaportu» hazırlanmıştır.

Qazax (Kazak) ilçesinde konserve fabrikası arazisinde yerleşmiş göçmen aileleri için 24 daireli konutun inşası tamamlanmıştır.

Dünya Bankası ve Azerbaycan Hükümeti arasında imzalanan Kredi Anlaşması üzere 2011 yılı boyunca Azerbaycan Cumhuriyeti Mecburi Göçmenlerinin Sosyal Kalkınma Fonu tarafından 106 farklı toplum mikro proje (mikro projelerin toplam değeri 11,564 milyon ABD doları) gerçekleştirilmiş ve bu mikro projelerden 54,84 bin kişi yararlanmıştır. Bunlardan 38,380'inini mülteciler oluşturmuştur.

Son zamanlarda mülteciler için inşa edilen çok katlı konutlara modern ısıtma sistemi monte edilmekte ve göçmenlerin evlerinin ısı sorunu çözülmektedir.

2011 yılında çeşitli bölgelere (79 yerleşim tesisine) 45 adet farklı marka güç trafosu, 21 adet KTP dolabı, 54 adet su pompası, 3.930 metre güç kablosu, 65.650 metre elektrik hattı sağlanmıştır.

2011 yılında Devlet bütçesinden gıda ödeneğinin temini amacıyla onaylanmış 99,0 milyon manat kaynaktan 96,8 milyon manatı göçmenlere bankomatlar aracı ile ulaştırılmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 21 Ocak 2012'de Goranboy ilçesinde 525 mülteci aile için kurulan 9 adet beş katlı konuttan oluşan yeni yapılmıştır. Mahallenin, 9 Eylül 2012'de Şeki ilçesinde 423 mülteci aile için kurulan kasabanın, 27 Aralık 2012 'de ise Karadağ Bölgesi, Müşfiqabad Kasabasının topraklarında 1440 mülteci aile için yeni yapılan mahallelerin açılış törenlerine katılmıştır (<http://www.goranboy-ih.gov.az/news/15.html>).

Ağcabedi kentinde gerekli sosyal ve teknik altyapı tesislerine sahip 560 aile kapasiteli 10 adet beş katlı konuttan oluşan mahalleye göçmen ailelerinin aktarımı tamamlanmıştır.

Berde ilçesi arazisindeki Fin tipi kasabada geçici yerleşen 195 mülteci aile için yeni yerleşim kasabası kurulmuş ve göçmenlerin bu kasabalara aktarımı sağlanmıştır.

İmişli ilçesindeki Fin tipi kasabalarda geçici yerleşen 550 göçmen ailesinden birinci aşamada 325 aile için kasaba kurularak göçmenlerin bu kasabalara aktarımı sağlanmıştır.

Mingeçevir'de Fin tipi kasabada ve okul binalarında geçici yerleşen 502 mülteci aile için yeni konut mahalleleri kurulmuştur.

Apşeron ilçesinin Masazır kasabasında 760 göçmen aile için yeni kasabanın inşaatı sona ermek üzeredir.

Devlet bütçesinde öngörülen yatırım harcamaları hesabına (1 milyon manat), Axısxa (Ahıska) Türkleri için 28 evin inşaatı (Beyləqan ilçesinde 13 ev, Oğuz ilçesinde 7 Saatlı ilçesinde 8 ev) tamamlanmıştır;

Göygöl ilçesi arazisinde Laçın İlçesi'nden gelen 7 mülteci aile için Murovdağ kasabasında 7 adet konut inşa edilmiştir (https://garabagh.net/content_256_tr.html).

Böylelikle, 2012 yılında 4.553 göçmen ailenin veya 22.765 göçmenin sosyal konut koşulları geliştirilmiştir ki, bu da 2011 yılına oranla 2.430 aile veya 12.150 kişi fazladır.

Yıl içinde 296 bin metrekare alana 6 yeni konut alanı inşa edilmiş, 22.765 kişiden oluşan 4.553 mülteci aile yeni evlere yerleştirilmiş, 3300 öğrenci kapasiteli 6 okul inşa edilmiştir.

2012 yılında bölgenin hacmine göre en büyük okulu (1300 öğrenci kapasiteli) mülteciler için Karadağ bölgesinin Müşfiqabad kasabasında inşa edilmiştir. Ayrıca 6 anaokulu, 4 tıp merkezi, 5 kültür merkezi, 5 idari bina kullanıma açılmış. 42,0 kilometre yol, 60,0 kilometre su hattı, 129,0 kilometre elektrik hattı, 92,5 kilometre doğalgaz hattı, 3,4 kilometre ısı hattı, 7,4 kilometre kanalizasyon hattı çekilmiş, çeşitli hacimlere sahip 12 su deposu, 5 pompa istasyonu, 22 adet trafo merkezi kurulmuştur.

Bu amaçla yıl içinde Devlet Petrol Fonu'ndan 300 milyon manat, bütçeden ve yatırım harcamalarından ise 52 milyon manat olmak üzere toplam 352 milyon manat ödenek ayrılmıştır ki, bu da 2011 yılı ile karşılaştırıldığında 183,5 milyon veya 2,1 kez, 2003 yılına nispeten ise 17,6 kat fazladır.

Saatli ilçesinde ayrılmış 13 hektarlık toprak alanında 230 mülteci aile için yeni konut kasabasının kurulmasına yönelik projede teknik şartlar sağlanmış, proje organizasyonu ile sözleşme imzalanmış ve proje-tasarım belgeleri Acil Durumlar Bakanlığı'nın Devlet Ekspertiz Genel Müdürlüğü'ne sunulmuştur;

Bakanlar Kurulu'nun 2012 yılı 6 Şubat tarihli 24 numaralı Kararnamesine esasen Göçmenlerin Sosyal Kalkınma Fonu Ofis binasının genişletilmesi amacıyla teknik şartların alınması için gerekli başvurular yapılmış, proje-tasarım belgeleri Acil Durumlar Bakanlığı'nın Devlet Ekspertiz Genel Müdürlüğü'ne sunulmuş, olumlu sonuç alınmış ve inşaat çalışmalarına başlanmıştır.

Göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla; 2012 yılında tahsis edilen 88,6 milyon manat kaynak belirlenen normatifler üzere tüketime göre merkezi olarak, doğrudan hazinedarlık aracılığıyla hizmet kurumlarına ödenmiştir.

2012 yılı için Devlet bütçesinden gıda ödeneği amacıyla ayrılmış 108,7 milyon manat kaynak göçmenlere bankomatlar aracı ile ulaştırılmıştır.

Bakanlık, komite ve şirketler tarafından bayramlar öncesinde göçmenlere 5,0 milyon manat değerinde çeşitli yardımlar yapılmıştır.

Mülteci ve Göçmenlerin İşleri üzere Devlet Komitesi 24 bölge (şehir) icra hâkimiyetine 696,2 bin manat; mülteci ve göçmenlerin müracaatları bazında ise 228 aileye 28,9 bin manat, toplam 725,1 bin manat tutarında insani yardım yapılmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 1 Nisan 2013'te Apşeron İlçesinin Masazır kasabasında 760 mülteci aile için kurulmuş 13 adet 5 katlı konuttan oluşan mahallenin, 16 Nisan' da Mingeçevir şehrinde 502 mülteci aile için inşa edilmiş 10 adet 9 katlı konuttan oluşan mahallenin ve 10 Eylül'de Berde ilçesinde 870 mülteci aile için inşa edilmiş 15 adet 5 katlı konuttan oluşan mahallenin açılışını gerçekleştirmiştir.

Gerekli sosyal ve teknik altyapı tesisleri ile birlikte Gence şehrinde 1500 mülteci aile için 25 adet 5 katlı konut ve 500 kişilik Kültür Sarayı'ndan (Sanat Okulu ile birlikte) oluşan mahallenin inşaatı tamamlanmış ve 20 Ocak 2014'te açılmıştır.

Aynı zamanda Sabuncu ilçesi Ramana kasabasında 80 aile için ve Balaken ilçesinde 45 aile için 2 adet 5 katlı konutun inşaatı tamamlanmıştır. Ayrıca Sabuncu ilçesi Ramana kasabasında Nizami Gencevi adına Hankendi Şehir 4 numaralı ortaokulu için 300 öğrenci kapasiteli yeni binanın inşaatı tamamlanmıştır.

Bakü, Karadağ bölgesinin Müşfiqabad kasabasında 160 aile için 2 adet, Karadağ bölgesinin Ümid kasabasında birinci aşamada 200 aile için 3 adet 5 katlı konutun inşaatı sona ermek üzeredir.

6 bölgede toplam 2330 göçmen aile için, Hacıqabul ilçesinde 101, Saatlı ilçesinde 230 (birinci aşamada 89), Ağdam ilçesinde 632, Berde ilçesinde 1700 (birinci aşamada 588), Goygol ilçesinde 600 ve Beyləqan ilçesinde 320 mülteci aile için konut koşullarının iyileştirilmesine ve yeni konutların inşasına başlanmıştır.

Mincəçevir şehrinde 1500 (birinci aşamada 594), Sabuncu ilçesinde 800, Pirallahı ilçesinde 330, Fuzuli ilçesinde 400, Sabirabad ilçesinde 440, Qazax ilçesinde 300, Beyləqan ilçesinde 146 ailelik konut alanının inşası amacı ile proje- tasarım belgelerinin hazırlanmasına ilişkin çalışmalar devam ettirilmiştir.

Devlet bütçesinden öngörülen 3,5 milyon manat kaynakla Ahıska Türkleri için 114 konut inşa edilmiştir.

Böylelikle, 2013 yılında 5.741 aile veya 28.700 göçmen ve mültecinin sosyal konut koşulları geliştirilmiştir ki, bu da 2012 yılına oranla 1.188 aile veya 5.935 kişi fazladır.

Yıl içinde 292 bin metrekare alana 6 yeni konut alanı kurulmuş, 2736 öğrenci kapasiteli 5 okul inşa edilmiş, 500 kişilik Kültür Sarayı (sanat okulu ile birlikte), 4 anaokulu, 5 tıp merkezi, 4 idari bina kullanıma açılmış, 30,7 kilometre yol, 54,0 kilometre su hattı, 117,0 kilometre elektrik hattı, 42,0 kilometre doğalgaz hattı, 8,0 kilometre ısı hattı, 25,0 kilometre kanalizasyon hattı çekilmiş, çeşitli hacme sahip 18 su deposu, 9 pompa istasyonu, 22 adet yüksek gerilimli trafo merkezi hizmete sunulmuştur.

Bu amaçla yıl içinde Devlet Petrol Fonu'ndan 300 milyon manat, bütçeden ve yatırım harcamalarından ise 68 milyon manat olmak üzere toplam 368 milyon manat ödenek ayrılmıştır ki, bu da 2003 yılına oranla 18 kat daha fazladır.

Son 10 yıl içinde 2,2 milyon metrekare alana, tüm sosyal ve teknik altyapıya sahip 77 modern yerleşim kurulmuş, 37 bin aile veya 166 binden fazla göçmenin sosyal konut koşulları iyileştirilmiştir. Bu da genel olarak şimdiye kadar yeni kurulan kasabalara yerleştirilenlerin %92'sini teşkil eder.

Yeni kurulan yerleşim bölgelerinde 139 okul, 6 müzik ve 1 sanat okulu, 1 Kültür Sarayı, 45 kültür merkezi, 51 anaokulu, 55 tıp merkezi, 2 olimpiyat spor alanı inşa edilmiş, 648 kilometre yol, 815 kilometre su hattı, 1412 kilometre elektrik hattı, 333 kilometre doğalgaz hattı çekilmiş, 715 trafo hizmete sunulmuştur.

Böylece, şimdiye kadar 40 bin aile veya 180 bin mülteci ve göçmenin sosyal konut koşulları iyileştirilmiştir. 2013 yılında tahsis edilen 91,29 milyon manat kaynak belirlenen normatifler üzere hemen tüketime göre merkezi olarak, doğrudan hazinedarlık aracılığıyla hizmet kurumlarına ödenmiştir. Devlet bütçesinden 2013 yılı için gıda ödeneği amacıyla ayrılmış 113,4 milyon manat kaynak göçmenlere bankomatlar aracı ile ulaştırılmıştır.

Bakanlık, komite ve şirketler tarafından bayramlar öncesinde göçmenlere 5,0 milyon manat değerinde çeşitli yardımlar yapılmıştır.

2013 yılında Göçmenlerin Sosyal Kalkınma Fonu tarafından 688 kişiye 1,38 milyon manat değerinde mikro kredi verilmiştir. Son 10 yılda ise 10,8 bin göçmene verilmiş mikro kredinin değeri toplam 7,7 milyon manat olmuştur ve bu programlardan 46 bin mülteci yararlanmıştır.

Azerbaycan'a gelen resmi ve sivil kuruluşlara, Komite tarafından Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ Sorunu, mülteci ve göçmenlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi, yoksullukla mücadele ve istihdamın artırılması ile ilgili alınan önlemlerle ilgili çeşitli dillerde hazırlanmış video materyaller, kitaplar vb. sunulmuş ve medya aracılığıyla da kamuoyu bilgilendirilmiştir.

2013 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu ve Mülteci ve Göçmenlerin İşleri üzere Devlet Komitesi göçmen ve mülteciler tarafından yapılan 60 bini aşkın yazılı ve sözlü başvuruya ilgilenmiş; 13 bin kişi kabul edilmiş ve başvuruların %80'ine olumlu dönütler sağlanmıştır.

Saha ile ilgili Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından 1 Kararname imzalanmış, Bakanlar Kurulu 14 karar, Milli Meclis ise 1 kanun kabul etmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 2004-2014 yılları arasında göçmenlere yeni kurulan kasabalarda 28 kez, 2014 yılında 3 kez görüşme gerçekleştirmiştir.

İlham Aliyev 20 Ocak 2014'te Gence şehrinde 1500 mülteci aile için gerekli sosyal ve teknik altyapı tesisleri ile birlikte kurulmuş 25 adet 5 katlı konuttan oluşan yapının, 6 Ağustos 2014'te Ağdam ilçesinde 632 mülteci aile için kurulan kasabanın, 14 Kasım 2014'te ise Göygöl bölgesi (Azerbaycan Cumhuriyeti 21 Aralık 2012 tarihli 518-IVQ sayılı Kanunu'na göre bu arazi Gence şehrinin idari topraklarına dâhil edilmiştir) arazisinde 600 mülteci aile için kurulan yeni kasabaların açılışlarına katılmıştır.

2014 yılında Ağdam ilçesinde 632, Beyləqan ilçesinde 320, Hacıqabul ilçesinde 101, Gence şehrinde 600, Saatlı ilçesinde 230, Karadağ ilçesinde 200 mülteci aile için 6 yeni kasaba, mahalle ve Mingeçevir şehrinde 594 aile için 11 adet 9 katlı konuttan oluşan bir yerleşim alanının inşa edilmiştir.

Aynı zamanda Balaken ilçesinde 45 aile, Karadağ bölgesinin Müşfiqabad kasabasında 240 aile ve Apşeron ilçesinin Ramana kasabasında 160 aile için beş katlı binalardan oluşan konutlar inşa edilmiştir.

Yıl içinde 270 bin metrekare alanda 7 yeni yerleşim alanı kurulmuş, 2288 öğrenci kapasiteli 7 okul inşa edilmiş, ayrıca 6 anaokulu, 6 tip merkezi, 5 kültür merkezi, 5 idari bina

kullanıma açılmış, 51,0 kilometre yol, 96,0 kilometre su hattı, 136,0 kilometre elektrik hattı, 86,0 kilometre doğalgaz hattı çekilmiş, çeşitli hacimlere sahip 14 adet su deposu, 9 pompa istasyonu hizmete sunulmuştur. Böylece, 2014 yılında 4450 aile veya 22 bin göçmenin konut koşulları iyileştirilmiştir.

Yeni kurulan yerleşim bölgelerinde 145 okul, 6 müzik ve 1 sanat okulu, 1 Kültür Sarayı, 50 kültür merkezi, 56 anaokulu, 55 tıp merkezi, 2 Olimpiyat Spor Kompleksi, 206 adet su deposu, 64 adet pompa istasyonu inşa edilmiş, 695 kilometre yol, 817 kilometre su hattı, 1526 kilometre elektrik hattı, 398 kilometre gaz hattı, 38 kilometre iletişim hattı, 20 kilometre ısı hattı, 76 kilometre kanalizasyon hattı, 776 adet elektrik trafosu hizmete sunulmuştur.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 24 Şubat 2015'te Mingeçevir şehrinde 594 mülteci aile için inşa edilen 11 adet 9 katlı konutun ve 12 Mart'ta Berde ilçesinde 588 mülteci aile için inşa edilen 14 adet 7 katlı yeni konut alanlarının açılışlarına katılmıştır.

10 Mayıs 2015'te Haydar Aliyev Vakfı'nın doğrudan girişimi ve desteği ile Xirdalan'da 121 mülteci aile için inşa edilen konutların açılışına Vakfın Başkanı Mehriban Aliyeva katılmıştır.

2015 yılında mülteciler için 5 yeni konut alanları, kasaba ve mahalle kurulmuştur. (Berde ilçesinde 588, Sabirabad ilçesinde 234 ve 206, Qazax ilçesinde 304, Zaqatala ilçesinde 135 aile kapasiteli).

Karadağ ilçesinin Müşfiqabad kasabasında 80, Sabuncu ilçesi Ramana kasabasında 80 ve Şirvan şehrinde 21 aile için çok katlı konutlar inşa edildi ve Ahıska Türkleri için 94 konutun inşası tamamlandı. Savunma Bakanlığı'nın Sumgayıt şehrinde bulunan havacılık arazisinde 5 daireden oluşan 5 katlı konutun inşası tamamlanmış, Bakü, Sabuncu ilçesi Ramana kasabasında 50 dairesel konutun inşaatı ise devam etmektedir.

Yıl içinde 120 bin metrekare alanda 5 yeni yerleşim alanı kurulmuş, 1380 öğrenci kapasiteli 5 okul binası inşa edilmiş, ayrıca 3 anaokulu, 3 tıp merkezi, 3 kulüp- toplum merkezi, 3 idari bina inşa edilip hizmete açılmıştır. 20 kilometre yol, 45,0 kilometre su hattı, 56,0 kilometre elektrik hattı, 35,0 kilometre gaz hattı, çeşitli hacimlere sahip 25 adet su deposu, 11 pompa istasyonu hizmete sunulmuştur.

2015 yılında 2788 göçmen ailenin (Mingeçevir şehrinde 594, Hacıqabul ilçesinde 101, Saatlı ilçesinde 230, Xirdalan ilçesinde 121, Berde ilçesinde 588, Sabirabad ilçesinde 440, Qazax ilçesinde 304, Zaqatala ilçesinde 135, Karadağ bölgesinin Müşfiqabad kasabasında 80, Sabuncu ilçesinde Ramana kasabasında 80 ve Şirvan şehrinde 21 aile, Ahıska Türkleri için 94 ev) yeni yapılan yerleşim alanına, kasaba ve mahallelere aktarılması sağlanmış ve böylece 15 bin göçmenin sosyal konut koşulları iyileştirilmiştir.

2001-2015 yılları arasında göçmen ve mülteciler için ülkenin 30'dan fazla şehir ve ilçesinde Devlet Petrol Fonu'ndan ve diğer kaynaklardan ayrılmış bütçeyle 2,9 milyon metrekare alanda, tüm sosyal ve teknik altyapıya sahip 94 modern kasaba ve çok katlı binalardan oluşan konut yapısı kurulmuştur.

Yeni kurulan yerleşim bölgelerinde 150 okul, 6 müzik okulu, 1 sanat okulu, 1 kültür sarayı, 50 kültür merkezi, 59 anaokulu, 58 tıp merkezi, 2 olimpiyat spor sahası inşa edilmiş, 718 kilometre yol, 960 kilometre su, 1605 kilometre elektrik hattı, 442 kilometre gaz hattı, 66 kilometre iletişim hattı, 26 kilometre ısı hattı, 89 kilometre kanalizasyon hattı çekilmiş ve hizmete sunulmuştur.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 12 Kasım 2016'da Fuzuli ilçesinde 400 mülteci aile için yeni yapılan kasabanın açılış törenine katılmıştır. Ülkede mevcut olan 16 Fin tipi kasabasına geçici yerleşim sonlandırılmıştır.

Ahıska Türkleri için inşaatı yarım kalmış 55 konutun inşası tamamlanmıştır.

Bakı şehri, Bineqedi ilçesinin Sarıqaya (Sarıkaya) kasabasında yaşanan yangın sonucu mağdur olan 14 mülteci aile için devlet bütçesinin yedek fonundan ayrılan kaynak ile restore çalışmaları tamamlanmış ve ailelere bir defalık maddi yardım sağlanmıştır.

2016 yılında Ermeni Silahlı Kuvvetleri'nin Ağdam ve Terter ilçelerinde sivil yerleşim noktalarını ateşe tutması neticesinde 260 ev hasar görmüştür, yenileme çalışmalarını ve kişisel emlaklarına gelen zararı karşılamak adına devlet bütçesinin Ehtiyat Fonu'ndan (Tasarruf Fonu) ödenek ayrılmıştır.

3.1.2.2. Yerleşim ve Konut Politikalarının Hayata Geçirilmesi İçin Kullanılan Fonlar

Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın 6 Aralık 1999 tarihli Kararnamesi ile oluşturulan Göçmenlerin Sosyal Kalkınma Fonu'nun başlıca görevi göçmenlerin geçici yerleştikleri arazilerde; altyapının, konut ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, iş yerleri açmak, küçük işletmelerin gelişmesine yardım etmektir.

Fon, faaliyetlerini merkezi ve yerel icra makamları, uluslararası ve ulusal sivil toplum kuruluşları ile birlikte kurup, yoğun nüfuslu alanlarda sosyal anketler yürütür, analiz ve araştırma yapar, önerilerde bulunur, çeşitli alanlarda toplum mikro projelerini teşvik eder. Bu projeleri değerlendirir ve makul görülenlerin proje teklif belgelerinin hazırlanmasını ve uygulanmasını sağlar. Azerbaycan Cumhuriyeti Göçmenlerin Sosyal Gelişme Fonu'nun (MKSİF-in) yüksek yönetim organı olan Gözlem Konseyi, terkibine Azerbaycan Hükümetinin, uluslararası, yerel-sivil toplum ve özel kuruluşların temsilcileri ile birlikte başışçı kuruluşların temsilcileri de dâhil edilmiştir.

2001-2005 yılları arasında "Göçmenlerin Ekonomik Gelişimine Yardım Projesi" Dünya Bankası tarafından birinci aktarımda Azerbaycan Hükümeti'ne ayrılmış 10 milyon ABD doları tutarında (Azerbaycan Hükümeti'nin payı 0,7 milyon ABD doları) tercihli kredi kaynaklarından 7 milyon ABD doları göçmenlerin yerleşim koşullarının iyileştirilmesi amacıyla alt yapının yenilemesi, 2,1 milyon ABD doları ise yeni iş yerlerinin oluşturulması için mikro kredilerin ayrılmasına yöneltilmiştir. Proje başarıyla tamamlanmış, 30 şehir ve bölgede 170 bin göçmenin yararlandığı 192 farklı mikro proje gerçekleştirilmiş, 1670 yasal ve 10687 gerçek kişiye kredi verilmiştir.

Projenin sürdürülmesi amacıyla Dünya Bankası ile Azerbaycan Hükümeti arasında 2005 yılında anlaşmaya bağlanmış; toplam değeri 12,6 milyon ABD doları olan (11,5 milyon ABD doları bankanın tercihli kredi malzemesi; 1,1 milyon ABD doları ise Azerbaycan

Hükümetinin payı) yeni kredi anlaşmasına esasen Göçmenlerin Sosyal Kalkınma Fonu tarafından 110 bin kişinin (%80 zorunlu göçmen) yararlandığı 168 mikro proje gerçekleştirilmiştir.

15 Mayıs 2008 tarihinde "Göçmenlerin Ekonomik Gelişimine Yardım Projesi için Ek Finansman" gerçekleştirmek amacıyla Uluslararası Kalkınma Birliği (Dünya Bankası) ve Azerbaycan Hükümeti arasında 2009-2011 yıllarını kapsayan yeni proje anlaşması imzalanmıştır.

Toplam değeri 24,19 milyon dolar olan bu projede 15,0 milyon ABD doları Dünya Bankası'nın katkı payı, 8,69 milyon ABD doları ise Azerbaycan Hükümeti'nin katkı payıdır.

2004-2011 yıllarında, Dünya Bankası ve Azerbaycan Hükümeti arasında uzlaşılan kredi anlaşması üzere 215,2 bin kişisi (%74,6) mülteci olan, toplam 288,5 bin kişinin yararlandığı ve değeri 34,5 milyon dolar eden 478 mikro proje yürütülmüştür.

2004-2011 yıllarında Dünya Bankası ve Azerbaycan Hükümeti'nin bütçe hesabına Göçmenlerin Sosyal Kalkınma Fonu aracılığıyla 9,6 bin zorunlu göçmene; 4,56 milyon manat mikro kredi verilmiştir ki, bu programlardan 44,5 bin mülteci yararlanmıştır.

Mülteciler için kurulan 25 yeni kasabada Dünya Bankası ve Azerbaycan Hükümeti arasında imzalanan "Azerbaycan: Zorunlu Göçmen Gençlerin Desteklenmesi Projesi" kapsamında Japonya Sosyal Kalkınma Fonu ile finanse edilen 2 milyon ABD doları tutarında hibe malzemesi ile 101 sosyal mikro proje icra edilmiş, 242 kişi genç göçmen çeşitli meslek öğretilerini bitirmiş, 14 spor tesisi, 22 bilgisayar odası, gençler için 16 eğlence mekânı, 13 öğretim konutu, 1 elektronik kütüphane kurulmuştur.

10 Kasım 2011 tarihinde Dünya Bankası ve Azerbaycan Hükümeti arasında, değeri 78 milyon dolar olan (Finansmanın 50 milyon ABD doları Dünya Bankası'nın payı, 28 milyon ABD doları ise Azerbaycan Hükümeti'nin payıdır) "Göçmenlerin Yaşam Koşulları ve Gelir İmkânlarının Desteklenmesi Projesi"ne dair yeni Kredi Anlaşması imzalanmıştır.

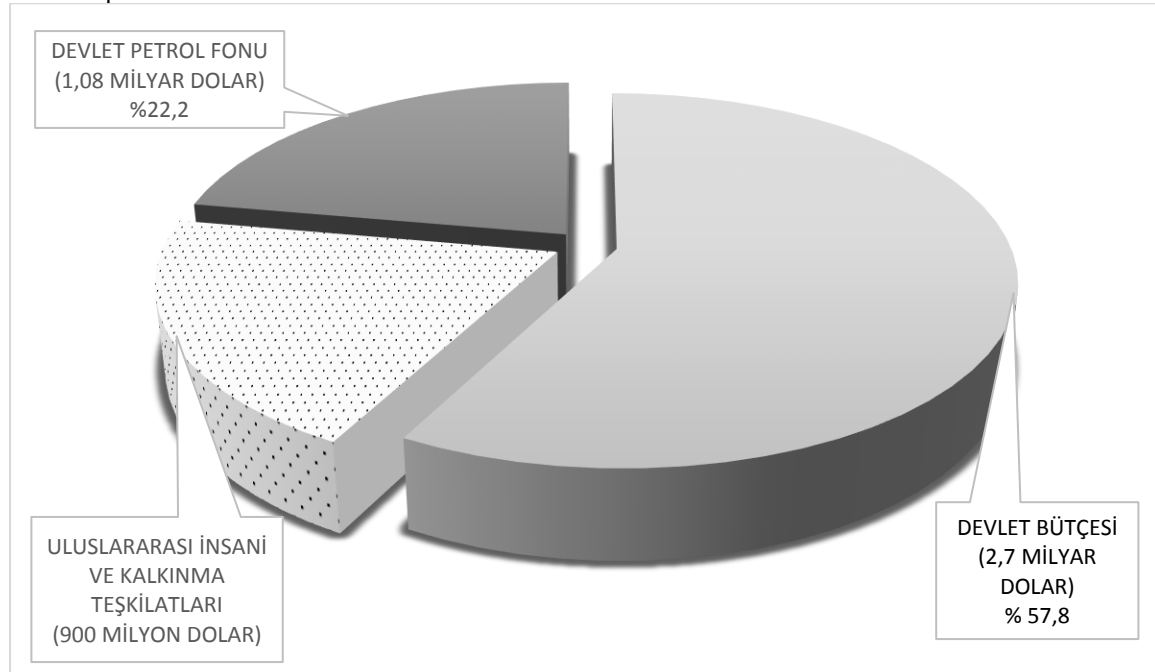
2001-2011 yılları arasında, Göçmenlerin Sosyal Kalkınma Fonu tarafından; konut geçim koşullarının iyileştirilmesi amacıyla Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın Yedek Fonu'ndan (17 milyon lira), Devlet Petrol Fonu'ndan (825,8 milyon lira) ve diğer kaynaklardan (74,193 milyon lira) ayrılan 916,993 milyon lira ödenek hesabına 17793 aile 80068 mülteci için tüm sosyal ve teknik altyapıya sahip 56 kasaba kurulup faaliyete geçirilmiştir. (<http://sfdi.gov.az/?options=content&id=51>).

Genel olarak, 2011 yılında göçmen başına harcanan kaynak yaklaşık olarak 715 manat (894 \$)'tır ki bu da dünyanın diğer bölgeleri ile karşılaştırıldığında en yüksek rakam olmakla birlikte, 2003 yılındaki orandan 5,9 kat daha fazladır. Bu amaçla geçtiğimiz 8 yılda 2,215 milyar lira değerinde kaynak dâhil olmak üzere, 1,220 milyar manat devlet bütçesinden, 799,4 milyon manat Devlet Petrol Fonu'ndan, 195 milyon manat ise uluslararası insani kuruluşlar tarafından harcanmıştır. Mecburi göçkünler arasındaki yoksulluk sınırı son sekiz yılda %74'ten %18'e düşmüştür.

Genel olarak, mülteci ve göçmenlerin sosyal sorunlarının çözümüne 1992-2011 yıllarında 4,68 milyar ABD doları tutarında ödenek harcanmıştır. İçeriği:

- 2,7 milyar ABD doları devlet bütçesinden,
- 1,08 milyar ABD doları Devlet Petrol Fonu'ndan,
- 900 milyon dolar uluslararası insani yardım kuruluşları ve bu alandaki gelişim örgütleri tarafından karşılanmıştır.

Grafik 2. Kaçkın ve Mecburi Göçmenlerin Sosyal Problemlerinin Çözümü Maksadı ile 1992-2011 Yılları Arası Yapılan Harcamalar

Kaynak: Ermenistan'da Gerçekleştirilen Etnik Temizleme ve Ermenistan Silahlı Kuvvetleri Tarafından Azerbaycan'ın %20'lik Arazisinin İşgali Neticesinde Oluşmuş 1 Milyona Yakın Kaçkın ve Mecburi Göçkünler Hakkında Malumat; 1988-2011 Arası. Azerbaycan Cumhuriyeti Kaçkınların ve Mecburi Göçkünlerin Meseleleri Üzerine Devlet Komitesi.Sf.163

2001 'den 2011 yılı Ekim ayına kadar olan süreçte Devlet Petrol Fonu ülkenin çeşitli yerlerinde Azerbaycanlı göçmen ve zorunlu göçkünler için konut ve sosyal ehemmiyeti olan işletmelerin inşasına 807 milyon TL (1 milyar ABD doları) dâhil olmak üzere 2011 yılının ilk on ayında 47,2 milyon TL (60,1 milyon AŞ doları) sarf etmiştir. Yazılı ve yasalaştırılmış başvurular üzerine Devlet Petrol Fonu, malzemeyi Bakanlar Kurulu bünyesinde faaliyet gösteren Mülteci ve Zorunlu Göçkünlerin İşleri Üzere Devlet Komitesine ve Mecburi Göçkünlerin Sosyal Kalkınma Fonu'na aktarıyor. Onlar da kendi sırasıyla bu malzemeyi icraat kurumlarına ödeyerek ve inşaat projelerinin hayata geçirilmesini kontrol eder. Dünya Bankası verilerine göre, Azerbaycan'daki göçmenlerin yoksulluk düzeyi geri kalan nüfusun yoksulluk seviyesi ile yaklaşık eşittir. Bununla birlikte, zorunlu göçkünler gelirlerinin yarıdan fazlasını hükümetin aktardığı malzemeden elde ediyorlar; karşılaştırma için belirtmek gerekir ki, zorunlu göçmen olmayan nüfusun gelir kaynağı daha geniştir, paralı emek ve tarım alanında bağımsız girişimci faaliyetleri dâhildir. Hükümetin yardımına bu tür bağımlılık özellikle zorunlu göçkünlerin hükümetin politikalarındaki değişimlere daha duyarlı olmalarına neden olur.

Azerbaycan 26 Nisan 2012 tarihinde daha nüfuzlu uluslararası örgüte: BM Mülteciler Yüksek Komiserliği Yürütme Komitesine tam üye seçilmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti 1992 yılının aralık ayında BM'nin 1951 tarihli "Mültecilerin durumu hakkında" Sözleşmesi ve 1967 tarihli Protokolüne katılmış, mülteci ve zorunlu göçmenlerle ilgili uluslararası kanunlarla tam uygun yasal dayanak oluşturulmuştur.

Mülteci ve göçmenlerin sosyal sorunlarının çözümüne 1993-2013 yıllarında 5,5 milyar dolarlık harcama sarf edilmiştir. Bunun 2,5 milyar doları devlet bütçesinin, 1,9 milyar doları Devlet Petrol Fonu'nun ve 1,1 milyar doları ise ülkede faaliyet gösteren uluslararası insani kuruluşların birikimidir. Bugün 49 uluslararası ve 43 yerel insani örgüt Azerbaycan'ın göçmen, mülteci ve dezavantajlı nüfusuna çeşitli yönlerden yardım etmektedir. Uluslararası insani kuruluşlardan 10'u BM ajanslarını, 14'ü ABD'yi, 14'ü Avrupa'yı ve 11'i Doğu ülkelerini temsil etmektedir (Ramazanov. 2016: 146-151).

Genellikle, 2001-2013 yıllarında Devlet Petrol Fonu'ndan ve diğer kaynaklardan ayrılmış ödenek hesabına 2,5 milyon metre kare alanı olan, tüm sosyal ve teknik altyapıya sahip 82 modern kasaba salınmış, 40 bin aile- 180 bin kişi mülteci ve zorunlu göçmenin konut ortamı geliştirilmiştir. Yeni alınmış yerleşim bölgelerinde 139 okul, 6 müzik okulu, 51 anaokulu, 55 revir, 45 kültür merkezi, 2 olimpiyat spor alanı inşa edilmiş, 648 kilometre yol, 815 kilometre su, 1412 kilometre elektrik, 333 kilometre doğalgaz hattı çekilmiş, 715 adet çeşitli güce sahip elektrik transformatörü temin ve inşa edilmiştir.

Çeşitli finans kaynaklarından ayrılmış ödenekler hesabına zorunlu göçmenlerin geçici olarak yerleştirildiği 220 yurt tamir edilmiş, sonuçta 68 bin mülteci bundan yararlanmıştır. Zorunlu göçmenlere aylık yemek giderleri için verilen ödeneğin toplamı 3,6 kat, Devlet Mülteci Komisyonunun yıllık bütçesi ise 5,5 kat artmıştır. Çalışma gücü olan 380 bin mülteci den 161 bini daimî istihdam edilmiş, 200 biniyse mevsimsel işlerle temin edilmiştir. Girişimciliğe Yardım Milli Fonunun katkısı ile son 10 yılda 1841 mülteci girişimcilik hareketinin ve yatırım projesinin finanse edilmesine 37,2 milyon manat harcanmıştır. Dünya Bankası ve Azerbaycan Hükümeti arasında yapılmış kredi anlaşması (Göçmenlerin Ekonomik Gelişmesine Yardım Projesi) üzere Azerbaycan Cumhuriyeti Göçmenlerin Sosyal Kalkınma Fonu tarafından 10,8 bin kişi zorunlu göçmene 7,7 milyon manat tutarında mikro krediler vermiş ve bu programlardan 46 bin mülteci faydalanmıştır. Göçmenlerin Sosyal Kalkınma Fonu tarafından son 10 yılda 310 150 bin kişinin yararlandığı (bunun da %83'ü mecburi göçmendir) ve değeri 30 milyon manat oluşturan 520 farklı türde mikro proje yürütülmüştür.

2013 yılında bir zorunlu göçmene harcanan ödeneğin tutarı yaklaşık 1100 manat teşkil etmiştir ki, bu da dünyanın diğer çatışma bölgeleriyle karşılaştırıldığında en yüksek göstergedir. Mülteciler arasında yoksulluk sınırı son 10 yılda %75'den %15'dek azalmıştır. Vaktiyle bütçeden finanse edilen işletmelerde, kurumlarda çalışmış, kendilerinden bağımsız nedenlerle iş yerlerinden mahrum olmuş ve istihdam edilmeyen 11 bin kişiye dek zorunlu göçmene ortalama aylık ücretin ödenmesi sürdürülmektedir. 64,4 bin mülteci ailesinin her biri kış mevsiminde ayda 40 litre beyaz petrolle temin edilmektedir. Bütçeden finanse edilen işletmelerde, kurumlarda çalışmış, kendilerinden bağımsız olmayan

nedenlerle iş yerlerinden mahrum olmuş ve istihdam edilmeyen 11 bin kadar zorunlu göçmene ortalama aylık maaş ödenmektedir.

30 Şehir ve bölgenin topraklarında bütün sosyal-teknik altyapıya sahip, toplam alanı 1,5 milyon metrekare olan 57 modern kasaba ve yerleşim alanı kurulmuştur. Bu yerleşim birimlerinin hepsi Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in katılımıyla hizmete sunulmuştur. Bu konut alanlarına; çadır kamplarında, yük vagonlarında, fin tipi kasabalarda, okullarda, pansiyonlar inşaatı yarım kalmış binalarda geçici yerleşmiş 23,5 bin aile veya 110 bin mülteci aktarılmıştır. Son 10 yılda mültecilerin ve göçmenlerin konut geçim koşullarının iyileştirilmesi amacıyla Devlet Petrol Fonu ve diğer kaynaklardan 1 milyar 546,9 milyon manat harcama yapılmıştır.

Goranboy, Bilesuvar, Sabunçu, Ağdam ve Füzuli bölgelerinde, Apşeron, Karadağ, Şeki, Bilesuvar, Ağcabedi, Beylegan, Goranboy, Ağdam ve Füzuli ilçelerinde mülteciler için inşa edilen yeni kasabalarda parklar ve dinlenme merkezleri de hizmete sunulmuştur. Çiftliklerde çalışan mülteciler için devlet ve belediye yedek fonlarından 50 bin dönüm arazi ayrılmıştır. Yeni kasaba ve yerleşim yerlerinin inşası sırasında 70 binden fazla mülteci inşaat çalışmalarına dâhil edilmiştir. 1654 mülteci girişimcilik ve yatırım projelerinin finanse edilmesine devlet tarafından 23,9 milyon manat, aynı zamanda yeni teknolojilere dayanan 3 yatırım projesine 9,3 milyon manat tutarında tercihli kredi verilmiştir. Füzuli ilçesinde 5 bin tonluk soğutucu depo inşa edilerek hizmete sunulmuştur. Cumhuriyetin şehir ve bölgelerine tahkim edilmiş 78 bakanlık, komite, şirket, konsey ve diğer merkezi kurumlar tarafından bayramlar arifesinde zorunlu göçmenlere çeşitli yardımlar gösterilmektedir. Donör ülkelerin, uluslararası kuruluşların bu alanda etkinliği bugün de sürdürülmektedir. Hazırda faaliyetleri Uluslararası İnsani Yardım üzere Cumhuriyet Komisyonu tarafından ilişkilendirilen 49 uluslararası, 43 yerel insani ve bu alandaki gelişim kurumlarının hattı ile göçmen, mülteci ve dezavantajlı nüfusun sosyal sorunlarının çözümü ile ilgili çeşitli projeler gerçekleştirilmektedir (Ramazanov. 2016: 146-151).

2001 yılından itibaren Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorunu sonucunda anayurtlarını kaybeden mülteci ailelerinin konut sorunlarının ve sosyal geçim durumlarının iyileştirilmesi için önlemler almaya kaynak ayırmaktadır.

Bu dönemde Devlet Petrol Fonu ile Ağdam, Füzuli, Bilesuvar, Goranboy, Sabirabad, Ağcabedi, Beyleqan, Gebele, Şemkir, Ağstafa, İsmayılı, İmişli, Göygöl, Berde, Oğuz, Şeki, Gedebev ilçelerinde; Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde, Bakü, Gence, Mingeçevir, Sumqayıt, Yevlax şehirlerinde, Mehdiabad, Ramanı, Müşviqabad, Masazır, Pirşığı ve Fatmayı kasabaları arazilerinde göçmen ve mülteciler için çok katlı binaların, özel konutların, sosyal-kültürel, altyapı ve diğer tesislerin yapımı gerçekleştirilmiştir.

2001 yılından 2014 tarihine kadar olan dönem boyunca bu proje üzerine Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde enerji, gaz, su temini ve diğer gerekli sosyal ve teknik altyapı sistemleri ile donatılan yeni yerleşim kasabaları kurulmuştur (<http://www.1news.az/az/news/qa-q-nlara-v-m-cburi-k-k-nl-r-d-vl-t-qay-s>).

Belirtilen tedbirlerin finansmanı için ayrılan kaynaklar, Devlet Petrol Fonu tarafından Mülteci ve Göçmenlerin İşleri üzere Devlet Komitesi ayrıca Göçmenlerin Sosyal Kalkınma Fonu tarafından sunulmuş ve koşullara uygun şekilde adı geçen kurumların devlet hazinedarlığındaki hesaplarına aktarılır ve sonra müşteri kurumlar tarafından yüklenici kuruluşlarına yönlendirilir.

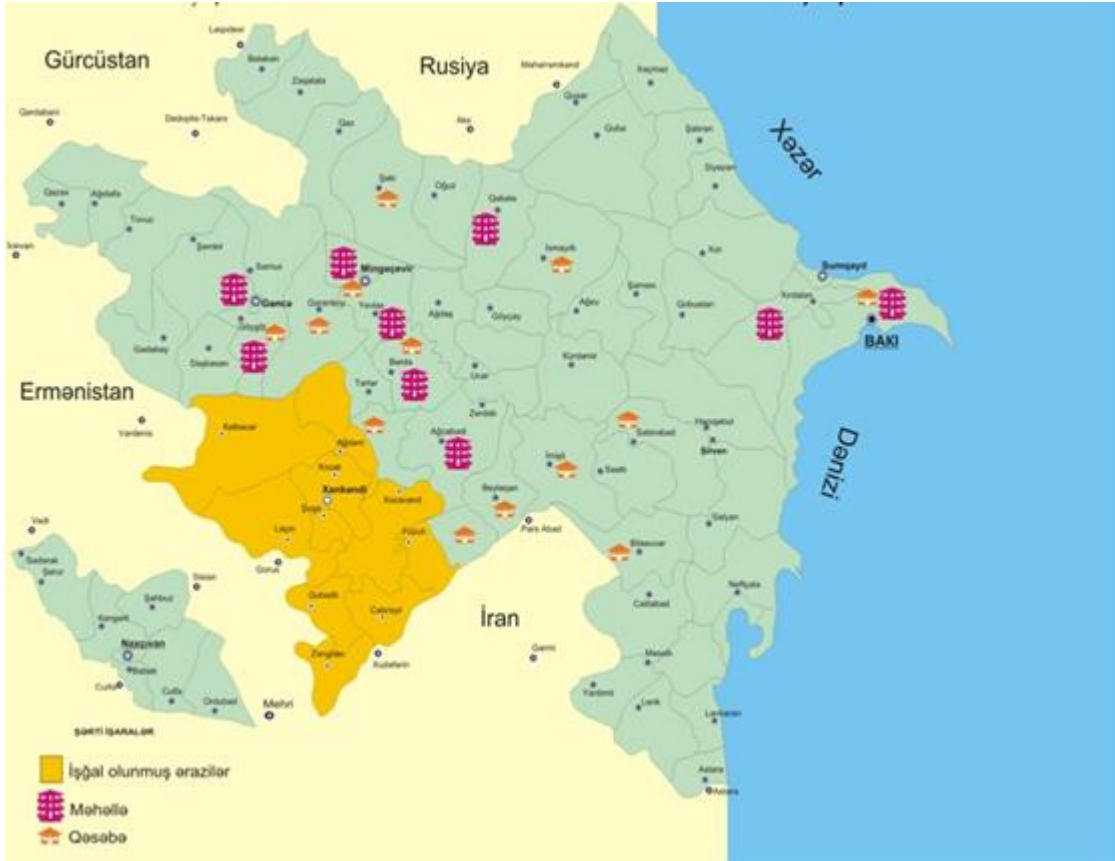
Göçmenlerin Sosyal Kalkınma Fonu; göçmenlerin, sosyal, konut ve istihdam durumlarını iyileştirmek için bir çalışma müşterisi olarak hareket eder. Müşteri organizasyonu, projelerin uygulanması üzerinde mevcut kontrolü yürütmekte, ilgili ihalelerin ve diğer ilgili çalışmaların yürütülmesini temin etmekte, işleri işyerlerinde açılan ofisler aracılığıyla organize ve koordine etmektedir.

Ayrıca, 2001-2013 yıllarında Devlet Petrol Fonu'ndan ve diğer kaynaklardan ayrılmış vesait hesabına 2,5 milyon metrekare alanı olan, tüm sosyal ve teknik altyapıya sahip 82 modern yerleşim kurulmuş, 40 bin aile 180 bin mülteci ve göçmenin konut koşulları iyileştirilmiştir.

139 okul, 6 müzik okulu, 51 anaokulu, 55 tıp merkezi, 45 kültür merkezi, 2 olimpik spor alanı, 648 km yol, 815 km su altyapısı, 1412 km elektrik hattı, 333 km gaz hattı, 715 farklı güce sahip elektrik trafosu inşa edildi.

Son 20 yılda; 1300 öğrenci kapasiteli okul, 2012 yılında mülteciler için Karadağ bölgesinin Müşfiqabad kasabasında inşa edilmiştir. Ayrıca son 20 yılın en büyük elektrik trafo merkezi 2007 yılında Ağcabedi ilçesinde (280 megavat güce sahip olmak üzere), mülteciler için hizmete sunulmuştur. Bu trafo 5 ilçenin; Ağcabedi, Ağdam, Berde, Beyleqan ve İmişli bölgelerinin elektrik enerjisine olan ihtiyacını karşılamaktadır (<http://sfdi.gov.az/?options=content&id=6>).

Resim 4. Yeni Kurulmuş Kasaba ve Yerleşim Yerlerinin Olduğu Vilayetler

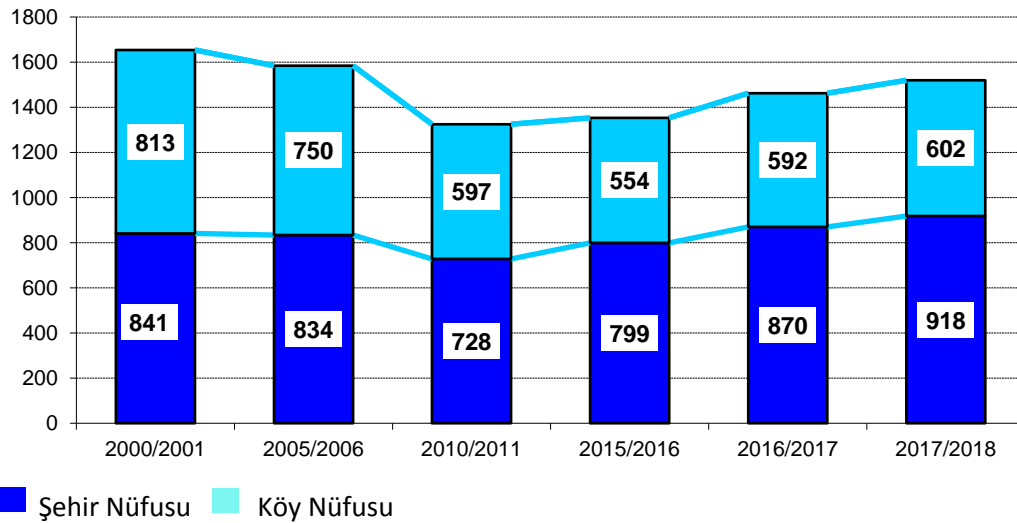
Kaynak: <http://sfdi.gov.az/?options=content&id=64> Erişim Tarihi: 06.03.2019

3.2. Eğitim ve Öğretim Alanındaki Çalışmalar

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin eğitim dili, Anayasasının 21. Maddesince devletin resmî dili olan Azerbaycan dilidir. Ancak anayasada yer alan bilgilere göre burada yaşayan her bir vatandaş kendi ana dilinde eğitim alma hakkına da sahiptir. (Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası 2017)

Tablo 6. Eğitim Kurumlarında Eğitim Gören Toplam Öğrenci Sayısı: 2000-2018

Bin Kişi

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu

Okur-yazar oranı oldukça yüksek olan Azerbaycan'da 15 yaş ve yukarı yaş grubunda eğitim seviyesi de yüksektir. Okur-yazar oranlarında olduğu gibi eğitim seviyesi oranları da her yıl artış göstermektedir. Özellikle son yıllarda nüfusun yarısından çok daha fazlasının herhangi bir eğitim kurumunda öğrenim görmüş olduğu saptanmaktadır (Kolikpınar. 2017: 112).

Bunun yanında, Azerbaycan'da okul öncesi eğitim kurumlarının sayısı ve ülke çapındaki dağılımı, ihtiyaca cevap vermekten çok uzaktır. Ayrıca 1990'lı yıllardan itibaren (bağımsızlık sonrası) ülkedeki anaokullarının sayısında azalmalar görülmüştür. Örneğin, 1990 yılında 2185 olan anaokulu sayısı, 1995 yılında 1973'e ve 2002 yılında ise 1781'e düşmüştür. Karabağ Savaşı sebebiyle göç edenler Bakü ve diğer şehirlere göç ettiklerinde; kalacakları herhangi bir geçici barınma yerlerine sahip olmamalarından dolayı; yurtlar, okullar gibi kamu kuruluşlarına yerleşmek zorunda kalmıştı. Bu sebeple anaokullarının sayısında da kullanım imkânı olmadığından düşüş gözlenmiştir. 2001 yılından itibaren de o dönemin Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in Serencamı¹⁰ (Fermanı) ile Kiril alfabesini kullanmak tamamıyla yasaklanmıştır. Böylece ülke ölçüsünde Latin alfabesini okuma-yazma seferberliğine girilmiştir (Seferov. Akkuş. 2005: 5-9).

1918 yılında kurulan Demokratik Azerbaycan Cumhuriyeti Türkiye'den de önce Latin alfabesine geçiş yapmış ilk demokratik Türk İslam devletiydi. İsmail Gaspıralı gibi Türk düşünürlerinin Ceditçilik hareketi kapsamında bölgede millî ve ilmi bir gelişme sağlanmış, Azerbaycan'da Hacı Zeynel Abidin Tağıyev gibi eğitim gönüllülerinin de katkılarıyla modern eğitim sistemi uygulanmaktaydı. Azerbaycan'ın Sovyet işgali altına girmesiyle tüm bu birikimler ve yatırımlar yok edilmişti. 1990'lı yıllara kadar komünist eğitim sisteminin geçerli olduğu Azerbaycan bağımsızlığa kavuşmasıyla tekrar Latin Alfabesine geçiş sağladı. Şüphesiz bu süreç Azerbaycan'ın eğitim sisteminin gelişip köklenmesine engel olmuştu. Bağımsızlığından bugüne değin Azerbaycan eğitim sisteminde reformlar gerçekleştirmiş, millî eğitim temelinde çağdaş eğitim sistemini geliştirmeye çalışmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanının 1 Mayıs 2014 tarihli 298 Sayılı Serencamının Üçüncü Bendine esasen özel müesseselerin, üniversite ve liselerin yönetimine verilen yönergelerde kaçkınlar ve göçkünlerin işleminin ve eğitim hakkının karşılanmasında indirimlerin sağlanması hususunda gerekli yardımın yapılması için çalışmalar düzenlenmiştir. Mecburi göçkünler ve aileleri için gıda bursu ve genel yardımların aylık olarak karşılanmasına yönelik adımlar atılmıştır. 4 Ağustos 2013 Sayılı Serencama göre mecburi göçkün ve kaçkınlar, üniversite harçlarını ödemekten muaf tutulmaktadır. 2011 – 2012 Eğitim Öğretim yılından itibaren Azerbaycan Devleti Yüksek Lisans ve Doktora düzeyinde eğitim gören öğrencilere devlet bütçesinden burslar sağlamaktadır. Yine Ortaöğretim düzeyinde eğitim gören mecburi göçkünlerin de eğitim masrafları devlet tarafından karşılanmaktadır. (<http://www.qmkdk.gov.az/az/pages/17.html>)

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Mecburi Göçkünler Hakkındaki Kanununun 11. Maddesine göre mecburi göçkünlerin çocuklarının, okul öncesi ve sonrası eğitimi belediye organları tarafından eğitim standartlarına uygun olarak sağlanmaktadır. Bunun yanında Eğitim kurumlarında öğrenim görmekte olan mecburi göçkünlerin çocuklarının ders araç gereçleri devlet tarafından temin edilmektedir. Özel eğitim kurumlarında eğitim gören mecburi göçkünlerin çocuklarına belirli düzeylerde indirimler sağlanmaktadır. (<http://www.qmkdk.gov.az/az/laws/1.html>)

¹⁰ Serencam: Kararname-düzenleyici işlem yapma yetkisi

Ermenistan'ın askeri saldırıları sonucu, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 17.000 kilometrekare işlenebilir verimli arazisi işgal edilmiş; 900 yaşam alanı, 130939 ev, 2389 sanayi ve fabrika, 1025 eğitim kurumu, 789 Sağlık Ocağı, 1510 kültür kurumu zarar görmüş ve yıkılmıştır. 5198 km yol, 348 köprü, 7568 km su ve 76.940 km elektrik hattı kullanılamaz hale gelmiştir. Bilesuvar bölgesinde yapılmış sağlık ve eğitim kurumlarının inşası; şebeke ve su tesisatı Azerbaycan Hükümeti ve İslam Kalkınma Bankası arasında imzalanan 14,5 milyon dolar değerinde kredi anlaşması ile hayata geçirilmiştir.(Ermenistan'da Gerçekleştirilen Etnik Temizleme ve Ermenistan Silahlı Kuvvetleri Tarafından Azerbaycan'ın %20'lik Arazisinin İşgali Neticesinde Oluşmuş 1 Milyona Yakın Kaçkın ve Mecburi Göçkünler Hakkında Malumat; 1988-2011 Arası Azerbaycan Cumhuriyeti Kaçkınların ve Mecburi Göçkünlerin Meseleleri Üzerine Devlet Komitesi. Sf:23)

Fotoğraf 10. Bilesuvar Bölgesinde Yapılan Sağlık ve Eğitim Kurumları

Kaynak: Ermenistan'da Gerçekleştirilen Etnik Temizleme ve Ermenistan Silahlı Kuvvetleri Tarafından Azerbaycan'ın %20'lik Arazisinin İşgali Neticesinde Oluşmuş 1 Milyona Yakın Kaçkın ve Mecburi Göçkünler Hakkında Malumat; 1988-2011 Arası Azerbaycan Cumhuriyeti Kaçkınların ve Mecburi Göçkünlerin Meseleleri Üzerine Devlet Komitesi. Sf:122

Haydar Aliyev Fonu'nun Başkanı, İslam Eğitim Bilim ve Kültür Organizasyonu (İSESCO) ve Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Organizasyonu (UNESCO)'nun gönül elçisi Milli Meclisin milletvekili Mehriban Hanım Aliyeva'nın girişimi ile her yıl düzenli olarak Gülistan Sarayı'nda şehit kaçkın ve göçkün ailelerinden olan yetimlere, yakınlarına ve üstün zekâlı çocuklar adına şenlik düzenlenmektedir.

Fotoğraf 11. Avrasya Uluslararası Kalkınma Birliği Adlı Yerli İnsani Teşkilatı Tarafından Hayata Geçirilen Yardım Faaliyeti

Kaynak: Ermenistan'da Gerçekleştirilen Etnik Temizleme ve Ermenistan Silahlı Kuvvetleri Tarafından Azerbaycan'ın %20'lik Arazisinin İşgali Neticesinde Oluşmuş 1 Milyona Yakın Kaçkın ve Mecburi Göçkünler Hakkında Malumat; 1988-2011 Arası Azerbaycan Cumhuriyeti Kaçkınların ve Mecburi Göçkünlerin Meseleleri Üzerine Devlet Komitesi. Sf:122

3.3. Sağlık Alanındaki Çalışmalar

Genel olarak bakıldığında halkın sağlık statüsü 1990'ların ortasından bu yana oldukça gelişmiştir. Bazı göstergeler, eğilimler ve seviyeler komşu Kafkas ve Orta Asya ülkelerinkine benzerdir. Yaşam beklentisi 1992-1994 yılları arasında ani bir düşüş göstermiştir. Bunun en önemli sebebi Ermenistan ile yaşanan silahlı çatışmalar ve geçiş sürecine eşlik eden sosyoekonomik zorluklardır. Yaşam beklenti süresi 1995 yılında tekrar artmaya başlamıştır. 2001 yılında bu süre 72,4 yıl olup diğer Kafkas ülkeleriyle aynı seviyede, BDT ülkelerinden ise yüksektir (67,1 yıl). Sovyet Dönemi sanayi faaliyetlerinden kalma sürekli hava kirliliği ve ağır çalışma koşullarının meydana getirdiği rahatsızlıklar bazı şehirlerde önemli oranda hastalıklara ve sakatlıklara neden olmuştur. Bu şehirler büyük ekonomik merkezler olan Bakü, Sumgayıt, Gence ve Ali Bayramlıdır. Fakirliğin oldukça yaygın olması, yüksek oranlı göçler ve ülke içerisinde yer değiştiren insan toplulukları da sosyoekonomik sağlık belirleyicilerin saptanmasını zorlaştıran faktörler arasındadır. 2001 yılında yapılan bir araştırmaya göre, ülkenin %49'u fakirlik sınırının altındadır ve %17'lik kısmı ise aşırı fakirdir. Çok daha az seçim şansına ve olanağına sahip olan fakir aileler, sağlık hizmetlerini alırlamadık ve riskli yöntemlerle karşılamaktadır. Pahalı olan sağlık hizmetlerini almaktansa, kendi kendine tedavi yöntemlerine başvurmakta, geleneksel hizmet sağlayıcılar ve eğitimsiz ebelere başvurmaktadır. Ulaşım hizmetlerinin eksikliğinden dolayı uzak bölgelerde yaşayan halk sağlık hizmetine erişim konusunda sıkıntılar yaşamaktadır. Dağlık Karabağ Bölgesi'nde yaşanan silahlı çatışmalardan mülteci ve ülke içerisinde yer değiştiren insan topluluklarının sağlık koşullarının olumsuz etkilenmesinin yanı sıra çevre koşulları da olumsuz etkilemiştir. Mültecilerin ve ülke içerisinde yer değiştiren insan topluluklarının nüfusunun 2002 yılında sırasıyla 212.200 ve 572.000 kişi olduğu tahmin edilmektedir. Bu da toplam nüfusun 9,6'sını oluşturmaktadır. (Sargutan. 2005: 408-409)

Göçmenler için bir diğer sorun da çocuk ölümlerinin ve özellikle de 50 yaşın üzerindeki insanlar arasındaki ölüm oranlarının artmasıdır. Göçmenlerin büyük bir kısmının önceki dönemde yaşamlarını sürdürdükleri yayla ve köy ortamından büyük şehir ve kasabalarda çok zor şartlar altında yaşamak durumunda kalmışlardır. Göçmenlerin hem çeşitli sosyal ve psikolojik baskılar altında olmaları ve hem de alışamadıkları bu yeni şartlar içerisinde özellikle de belirli bir yaşın üzerinde olanları kısa süre içerisinde yaşamlarını kaybetmeye başlamışlardır (<http://turksam.org/yzuzyilin-drami-azerbaycan-da-gocmen-kackin-sorunu>).

Azerbaycan Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından onaylanan ilaç ve tıbbi materyaller, kaçkın ve mecburi göçkünlere devlet tarafından temin edilir. Bununla birlikte kaçkın ve mecburi göçkünlerin tıbbi muayeneleri devlet eliyle gerçekleştirilir. Kaçkın ve mecburi göçkünlerin yerleştirildikleri arazilerin yakınlarına sağlık ve diğer zaruri sosyal teknik imkânlarla donatılmış yapılar için arazi ayrılarak gerekli faaliyetler hayata geçirilir. (Ermenistan'da Gerçekleştirilen Etnik Temizleme ve Ermenistan Silahlı Kuvvetleri Tarafından Azerbaycan'ın %20'lik Arazisinin İşgali Neticesinde Oluşmuş 1 Milyona Yakın Kaçkın ve Mecburi Göçkünler Hakkında Malumat; 1988-2011 Arası Azerbaycan Cumhuriyeti Kaçkınların ve Mecburi Göçkünlerin Meseleleri Üzerine Devlet Komitesi. Sf:122)

3.4. Güvenlik Alanındaki Çalışmalar

Azerbaycan için en önemli mesele güvenlik sorunudur. Çünkü sınır bölgelerinde çatışma sürekli devam etmektedir. Yakın geçmişte yaşadığımız bir hadise Azerbaycan'ın güvenlik ve sonrası uyguladığı sosyal politikalar hakkında bizlere somut deliller sunmaktadır. 31 Mart 1918 Azerbaycan için önemli bir gündür; bu tarihte Bakü nüfusunun yaklaşık dörtte biri katledilmiştir.

Ermeni-Bolşevik güçlerin işledikleri kanlı olaylar 31 Mart ve 1-2 Nisan tarihlerinde kitlesel bir biçimde artmış ve silahlı Ermeni çeteleri sivilleri acımasızca öldürmüştü. Bu katliam sırasında bir tek Bakü'de 30 bin kişi Türk-Müslüman oldukları için yaşlı, kadın ve çocuk demeden hunharca katledilmiş, Müslüman nüfusun tüm malları ve evleri yağmalanmış, camiler ve okullar yakılmıştı. Ermeni silahlı çeteleri Cuma ve Tezepir camileri ve dünyanın mimari incisi olarak kabul edilen İsmailiye Binası da dâhil olmak üzere birçok tarihi binayı dağıtmış, Azerbaycan'ın farklı bölgelerinde yüzlerce köyü tamamen imha etmiştir. Bu katliamlar Bakü'yle beraber Azerbaycan'ın Şamahı, Guba, Karabağ, Nahçıvan vilayetleri ile bugün Ermenistan adlanan tarihsel Azerbaycan topraklarının Zengezur kazası ve İrevan vilayetlerinde de gerçekleştirilmiş, yaklaşık 120 bin insanın hayatına son verilmiştir (Bağırov. 2017).

Ermenistan Silahlı Kuvvetleri ise 31 Mart günleri Azerbaycan mevkilerini taciz ederek bu günü hatırlatma çabası içerisine girmektedir. Yine aynı tahrikle 2016 yılında cephe hattında tacizlerde bulunmuştur. Bunun üzerine Azerbaycan Ordusu Ermeni Silahlı Kuvvetleri'nin bölgede işgal ve yayılma hareketlerine müdahalede bulunarak bölgede kontrolü ele geçirmiştir. Bölgede Laletepe isimli kritik öneme sahip olan yerin ele geçirilmesi ile Azerbaycan topraklarına olan tacizlere son verilerek bölgede imar ve iskân çalışmalarına başlanmış, altyapı-üstyapı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Çocuk Mercanlı köyü Cebrail ilinde Azerbaycan kontrolünde olan tek köydür. Bölgede güvenliğin sağlanmasının ardından kardeş Türkiye Cumhuriyeti'nin de yardımlarıyla yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin Bakü Büyükelçiliği ve Türk kurumlarınca Ermenistan-Azerbaycan cephe hattı yakınlarındaki Çocuk Mercanlı köyünde iskân eden

ailelerin istihdamına katkı sağlamak amacıyla arıcılık, hayvancılık, hediyelik eşya ve seracılık projeleri başlatılmıştır.

Projelerin tanıtımı için Çocuk Mercanlı köyünde düzenlenen programa Türkiye'nin Bakü Büyükelçi Erkan Özoral, Azerbaycan Ekonomi Bakan Yardımcısı Sahib Memmedov, Cebrayıl Valisi Kemal Hasanov, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı, Türkiye ve Azerbaycan İşadamları ve Sanayiciler Birliği, Ziraat Bank Azerbaycan yetkilileriyle köy halkı katılmıştır.

Azerbaycan Ekonomi Bakan Yardımcısı Sahib Memmedov, programda yaptığı konuşmada, Türk kurumlarının Çocuk Mercanlı köyünde gerçekleştirdiği projelerin Türkiye-Azerbaycan kardeşliğinin göstergesi olduğunu söylemiştir. Memmedov, bölgenin kalkınmasına katkı sağlayacak projeleri üstlenen Türk kurumlarına teşekkürlerini iletmiştir.

Büyükelçi Özoral, Çocuk Mercanlı'nın sadece Azerbaycan için değil, tüm Türk dünyası için bir sembol, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in deyişiyle "geri dönüşün başlangıç noktası" olduğunu söylemiştir.

Özoral, projelerdeki amaçlarının Çocuk Mercanlı halkının geçimine katkıda bulunmak, onların yaşam seviyesini biraz daha yukarı çekmek olduğunu vurgulamıştır. Azerbaycan makamlarının burayı örnek bölge haline getirmek istediğini belirten Özoral, "Biz de Türkiyeli kardeşleri olarak bu çabalara destek vermek istiyoruz" demiştir.

TİKA Bakü Program Koordinatörü Adem Urfa da TİKA olarak, uzun yıllar sonra yerleşime açılan Çocuk Mercanlı köyünün kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla geliştirdikleri projeleri kısa sürede tamamlayacaklarını bildirmiştir.

Türkiye'nin Bakü Büyükelçiliğinin girişimleriyle Çocuk Mercanlı'da başlatılan 4 projeden arıcılık ve seracılık projelerini TİKA üstlenmiştir.

Seracılık projesi kapsamında 15 aileye verilmek üzere her biri 160 metrekarelik seraların yapımına başlanıldı. Temmuz 2018'de tamamlanması öngörülen seralarda domates, salatalık ve yeşillik yetiştirilecek. Sebze fideleri ve gübre de TİKA tarafından temin edilecek. Arıcılık projesi kapsamında da TİKA 15 aileye onar arı kovanı verilmiştir.

Hayvancılık projesini Ziraat Bank Azerbaycan üstlenmiştir. Proje kapsamında köye 3 bin metrekarelik çiftlik kurulması planlanmıştır. İlk aşamada köy halkına 50 büyükbaş hayvan verilmiştir.

TÜİB'nin üstlendiği hediyelik eşya projesi kapsamında köye 400 metrekarelik imalathane kurulacak. Türk kurumları projelerin başarıyla gerçekleştirilmesi için eğitim desteği de sağlanmıştır.

Ermeni ordusunun 1993'te işgal ettiği, Azerbaycan ordusunun 1994'te kurtardığı Çocuk Mercanlı köyünün kaderi, 2016'nın nisan ayında Azerbaycan askerlerinin bölgeye hâkim Laletepe'yi işgalden kurtarmasıyla bir kez daha değişmiştir. Bölgeye hâkim noktaların Azerbaycan ordusunun kontrolüne geçmesinin ardından Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Çocuk Mercanlı köyünün yeniden kurulması talimatını vermiştir. Kısa zamanda 50 konut, okul ve cami inşa edilen köye daha önce buradan göç etmek zorunda kalan aileler geri

dönmüştür. Çocuk Mercanlı köyünde 100 konut daha inşa edilmiştir (<https://www.aa.com.tr>, 2018).

Cumhurbaşkanlığı Rezerv Fonundan 4 milyon manat ayrılmıştır. Bakü yönetimi, köy çevresindeki mayınları temizledikten sonra ilk aşamada 50 evle beraber okul ve sağlık ocağı inşa etmeyi hedeflemiştir.

Bu yılın sonuna kadar projenin ilk etabının tamamlanması ve 50 ailenin köye yerleştirilmesi planlanmıştır. Daha sonra, Azerbaycan Ermenistan cephe hattındaki çatışmalar nedeniyle, köyü terketmek zorunda kalan ve bugün Çocuk Mercanlı'ya dönmek istediğini bildiren 190 aile için ev yapılması hedeflenmiştir.

-“Büyük dönüşün başlangıcı”

Azerbaycanlı yetkililer, Çocuk Mercanlı'ya dönüşü, Karabağ işgalden kurtarıldıktan sonra başlatılacak “büyük dönüşün” başlangıcı olarak görmektedir. Dışişleri Bakanlığı Basın Sözcüsü Hikmet Hacıyev AA muhabirine yaptığı açıklamada, topraklar Ermeni işgalinden kurtarıldıktan sonra göçmenlerin evlerine dönüşünü sağlamak için hükümetin bir plan hazırladığını söylemiştir. Hacıyev, “Çocuk Mercanlı bir pilot proje. Uluslararası kuruluşlar da bu projeyi destekliyor. Göçmenlerin buraya dönüşünü, gelecekteki büyük dönüşün başlangıcı olarak kabul edebiliriz” diyerek konu hakkında açıklamalarda bulunmuştur.

-Ateş altında 23 yıl

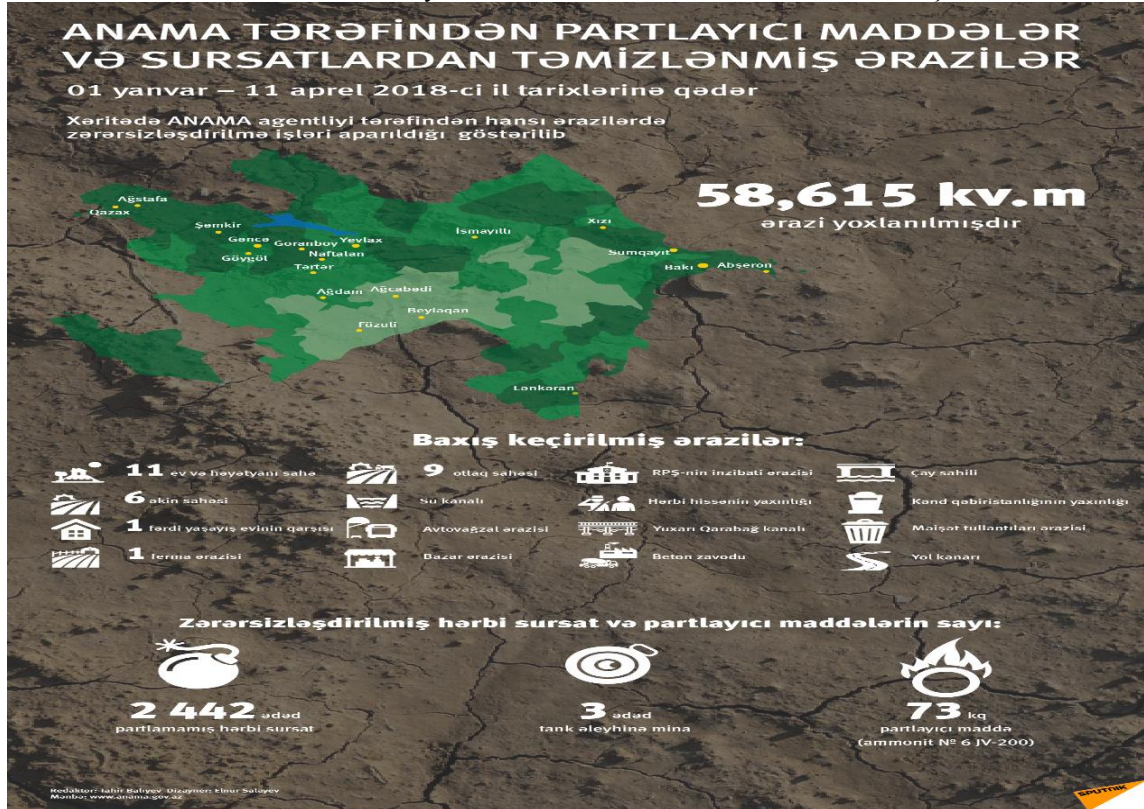
Ermenistan'ın Yukarı Karabağ'ı işgal etmesiyle 23 yıldır iki ateş arasında yaşayan Oktay Heziyev, sekiz kişilik ailesiyle Çocuk Mercanlı'yı terk etmeyenlerden. Akrabalarının ve komşularının başka yerlere göç etmesine rağmen köyünden ayrılmadığını anlatan Heziyev, 23 yıl boyunca evlerinin ateş altında kaldığını ve çok zor günler geçirdiğini aktarmıştır.

2 Nisan 2016'da köye hakim Leletepe'nin Azerbaycan ordusunca işgalden kurtarıldığını hatırlatan Heziyev, “Daha önce her gün evime ateş ediliyordu. Leletepe'nin işgalden kurtarılmasının ardından durum değişti. Şimdi ortam sakin. Yeni evler inşa edilecek. Tüm akraba ve komşularımı bekliyorum” diyerek onlara çağrıda bulunmuştur. Heziyev'in annesi Minare Heziyeva da “Ateş altında yaşamak çok zordu ancak vatan çok tatlı bir şey, bu nedenle yurdumuzu terk etmedik. Yalnızız, komşu ve akraba arıyoruz. İnşallah yakında dönecekler” diyerek duygularını aktarmıştır.

Cephe hattındaki çatışmalar nedeniyle yakın bir köye taşınan Muhammet Mirzeliyev de doğduğu, ailesiyle birlikte yaşadığı evi virane şekilde görmekten mutsuz olduğunu, Çocuk Mercanlı'ya taşınmak için evlerinin onarılmasını sabırsızlıkla beklediğini ifade etmiştir (Oktay, 2017). Azerbaycan Hükümeti, Çocuk Mercanlı 'da gerçekleştirdiği güvenlik ve sosyal politikalar ile ileri dönük bir deneyim elde etmiştir. Faaliyetler sonucu Azerbaycan Hükümeti işgal altında olan yerlerin gerçek sahiplerine verileceğini ve bölgenin ıslahı konusunda olumlu izlenimler bırakmıştır. Hem bölgeye dönecek göçmenlerin hem de diğer Azerbaycan vatandaşlarının Azerbaycan Devleti'ne olan inançları pekişmiştir (<https://kafkassam.com/daglik-karabaga-buyuk-donusun-baslangici-cocuk-mercanli.html>).

“Azerbaycan Cumhuriyeti Arazisinin Mayınlardan Temizlenmesi Üzerine Milli Kuruluşu” adlı teşkilat cephe hattına yakın bölgelerde, işgalden kurtarılan bölgelerde mayınların imhası ve bölgenin harbi mühimmatlardan temizlenmesi için yoğun çalışmalar gerçekleştirmektedir.

Resim 5. “ANAMA” Tarafından Patlayıcı Maddeler ve Mühimmatlardan Temizlenmiş Araziler

Kaynak: <https://sputnik.az/infographics/20180416/414903117/anama-minalardan-temizleme-azerbaycan.html> Erişim Tarihi: 12.06.2018

Yukarıdaki bilgiye göre; Azerbaycan Cumhuriyeti Arazisinin Mayınlardan Temizlenmesi Üzerine Milli Kuruluşu “ANAMA” (Azərbaycan Respublikası Ərazilərinin Minalardan Təmizlənməsi üzrə Milli Agentlik) 58 615 bin km²lik alanı taramıştır. Bu alanda 2442 adet patlamamış hərbi mühimmat, 3 adet anti-tank mayını, 73 kg patlayıcı madde tespit etmiş ve imha etmiştir.

ANAMA çalışanları patlamamış savaş mühimmatlarını; mezarlıklarda, çöplüklerde, otlaklarda ve hatta nehir yataklarında bularak imha etmektedir.

ANAMA; yerel sakinlerin daha tehlikesiz yaşaması için on binlerce km²lik toprak sahasını mayından temizlemiştir. ANAMA yetkilileri 90. yıllarda Sovyet ordusunun yerleştiği harbi sahalarda bugün dahi temizleme işlerini gerçekleştirmektedirler. Sovyet ordusunun yerleştiği yerlerde bugün sivil halk yaşamaktadır ve buralarda yaşayan sivil insanlar patlamamış savaş mühimmatları ile karşılaşmaktadır.

Fotoğraf 12. ANAMA'nın Çalışmaları

Kaynak: <http://anama.gov.az/training-survey-and-quality-assurance/>

3.5. Uluslararası Alandaki Çalışmalar

Azerbaycan'da faaliyet gösteren uluslararası insani yardım kuruluşlarının faaliyetlerini koordine etmek için Uluslararası İnsani Yardım Komisyonu 15 Ocak 1995 tarihli ve 144 sayılı karara binaen Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararı ile kurulmuş ve bu Komisyonun yeni yapısı 5 Mart 2010 tarihli ve 785 sayılı karar ile onaylanmıştır. Komisyon, faaliyetlerini Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun Mülteciler Dairesi ve Göç Daireleri aracılığıyla yürütmektedir.

Özellikle belirtmek gerekir ki bağımsızlığın ilk yıllarında ekonomik olarak ağır dönemde, ülkemizde göçmen ve mültecilerin sosyal sorunlarının çözümünde; donör ülkeler, finans kurumları, uluslararası insani kuruluşların yardımı ve desteği söz konusudur. 18 Mayıs 2000'de Bakü'de düzenlenen "Kalkınma Sorunları ve Stratejik Eğilimler" konulu uluslararası konferansta, Haydar Aliyev bu alanda uluslararası ve yerel insani yardım kuruluşlarının faaliyetlerine övgüde bulundu.

Ülkede 72 uluslararası insani yardım ve kalkınma kuruluşu, 30 milyon dolar değerinde çeşitli projeler gerçekleştirmiştir.

Komite bünyesindeki Tarımsal Sanayi ve Tarımsal Çiftlikler, 2008 yılı hasadı için 218 hektarlık bir hububat dikti ve bu alandan 150 ton tahıl toplandı. 9 sanayi, AS ve AFT 783.000 bin manatlık sanayi ürünü üretti. 2008 yılında 2003 yılına (686,2 bin manatlık ürün üretilmiştir) nispeten 96,8 bin manatlık daha çok sanayi malı üretilmiştir.

Dünya Bankasının kredi anlaşması kapsamında ("Göçmenlerin Ekonomik İnkişafına Yardım Projesi" ile) 61 farklı topluluk mikro projesi (mikro projelerin toplam değeri 3781,3 bin dolar) gerçekleştirilmiştir. Mikro projelerden yaklaşık 45.000 göçmen yararlanmıştır.

MKSİF tarafından Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde uygulanan 8 mikro projenin icrası da sona ermek üzeredir. (Mikro projelerin değeri 708 bin dolar). Bu mikro projelerden 3 binden fazla mülteci faydalanacaktır.

Dünya Bankası Yönetim Kurulu 15 milyon ABD doları tutarında yeni kredi anlaşmasını onaylanmış. Bununla ilgili Azerbaycan tarafının payı (KDV dikkate alınarak) 9,19 milyon dolar öngörülüyor. Böylece yeni Projenin toplam değeri 24,19 milyon dolar olacaktır. Bu projenin icrasına 01 Ocak 2009 yılından başlanacaktır ve 2011 yılı sonunda sona ermiştir.

Japonya Sosyal Kalkınma Fonu'ndan hibe ile finanse edilen "Genç Göçmenlerin Desteklenme Projesi'nin uygulanması için 4 aracı kuruluş görev almıştır.

Başbakan Yardımcısı, Mülteciler ve Göçmenler Devlet Komitesi Başkanı, yabancı ülke temsilcileri, uluslararası finans kuruluşları, insani yardım kuruluşları ve kalkınma örgütleriyle 180'den fazla toplantı yapmıştır.

18913 kişi; 126 kişiye mülteci, 18787 kişiye mülteci statüsü ve bu konuda ilgili vesika verilmiştir. 2003 yılına (10658 kişiye, aynı zamanda 1765 kişiye mülteci, 8893 kişiye ise mülteci statüsü verilmiştir) kıyasla 1,7 kat daha fazla statü ve bu konuda ilgili vesika verilmiştir.

Mültecilerden, göçmenlerden Devlet Komitesinin Merkez Ofisindeki çeşitli kurumlarına 39736 adet yazılı ve sözlü başvuru alınmış, temyiz başvurularının %98,4'ü icra edilmiş ve %67,2'si olumlu bir şekilde çözüme kavuşturulmuştur.

Mülteci ve göçmenlerin sosyal savunması ile ilgili Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından 1 kararname, 1 Serencam; Bakanlar Kurulu tarafından 7 karar ve emir kabul edilmiştir.

BM'nin Dünya Gıda Programı Örgütü'nün Azerbaycan'da gerçekleştirdiği gıda yardımı çalışmaları 2008 yılı sonunda tamamlanmıştır. Artık insani yardımdan sosyal kalkınma projelerine geçiş başlamıştır.

Bakanlık, komite, şirket ve stok toplulukları tarafından bayramlar öncesinde göçmenlere 3 milyon manat tutarında çeşitli yardımlarda bulunmaktadır. Ülkemizdeki 72 uluslararası insani yardım kuruluşu ve bu alandaki gelişim kuruluşları tarafından 30 milyon ABD doları tutarında çeşitli projeler hayata geçirilmiştir.

Dünya Bankası ve Azerbaycan Hükümeti arasında imzalanan Kredi Anlaşması üzere 2009 yılında MKSİF tarafından 107 mikro proje gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 2009 yılı için değeri 1 208,23 bin manat (1 515,10 bin dolar) olan 30 mikro projenin icrası sona ermiştir ki, 17507 kişi bu projelerden yararlanmış. Aynı zamanda, maliyeti 791,46 bin manat (992,73 bin dolar) olan 11 mikro projenin icrasına başlanmıştır, 7469 kişi bu projelerden faydalanmıştır.

Dünya Bankası ve Azerbaycan Hükümeti'nin bütçe hesabına Azerbaycan'ın çeşitli bölge ve şehirlerinde mülteciler için toplam tutarı 2,1 milyon dolar olan mikro kredi programları uygulanmaktadır. 2009 yılı boyunca mikro kredi programları kapsamında 2200 kişiye toplam hacmi 1,5 milyon ABD doları tutarında mikro krediler verilmiştir.

Genellikle, MKSİF'in mikro kredi programlarından 15 binden fazla kişi faydalanmıştır. Faydalanan nüfusun %60'ı, yani 9000 kişisini mülteciler oluşturmaktadır.

Başbakan Yardımcısı, Mülteci ve Göçmenlerin İşleri üzere Devlet Komitesi Başkanı aracılığıyla dış ülkelerin, uluslararası finans kuruluşlarının, insani yardım kuruluşlarının ve kalkınma kuruluşlarının temsilcileriyle 185'in üzerinde görüşme gerçekleştirmiştir.

Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ Sorunu hakkında gerçeklerin dünya kamuoyunun dikkatine sunulması ile ilgili gerekli etkinlikler düzenlenip, sürdürülmektedir. Mülteciler

hakkında iki dilde “Umut ve Güven” adlı film hazırlanmış, filmle ilgili uygun kitapçıklar ve "Başkan'ın Mülteci ve Göçmen Kaygısı” adlı kitabı hazırlanarak yayımlanmıştır.

Mülteci ve göçmenlerin sosyal kalkınması ile ilgili Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından 2 karar, 2 yönerge; Bakanlar Kurulu tarafından 14 karar ve emir kabul edilmiştir.

Yaklaşık 200 milyon ABD doları tutarında kredi imkânına sahip olan bu kurumlar tarafından 2000-2010 yılları arasında 192 binden fazla aktif müşteriye hizmet gösterilmiştir.

Uluslararası insani kuruluşların aracılığı ile mülteciler için 12 çadır kampı, 16 fin tipi kasaba kurulmuş, basit taş ve çığ tuğladan 8000 ev inşa edilmiş, 160 bin mülteci gelir üretme ve toplum gelişimi programlarına dâhil edilmiştir. Fuzuli ve Ağdam bölgelerinin işgalden kurtulan topraklarında 700 konut restore edilmiş veya yeniden inşa edilmiştir.

600 kamu binası restore edilmiş, 470 okul ve sağlık tesisi için ek odalar inşa edilmiş ve gerekli donanım, eğitim malzemeleri ile donatılmış, toplum kalkınması, tarım, eğitim, sağlık, mikro-kredi, mesleki eğitim, sivil toplumun gelişimi, altyapının yenilenmesi gibi birçok proje hayata geçirilmiştir (<http://www.e-qanun.az/framework/6261>).

İsviçre Hükümeti tarafından finanse edilen; Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Örgütü (FAO) tarafından yürütülen ve "Ağdam bölgesinin yeni kurulmuş kasabalarında geçici yerleşmiş mülteciler için kasabanın gelişimi ve gıda temini için imkânların artırılması projesinin birinci aşaması sona erdirilmiştir. 2009-2012- yıllarını kapsayan toplam değeri 1,75 milyon ABD doları olan ikinci aşamasının icrası sürmektedir.

2010 yılında hükümet zorunlu göçkünlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik Devlet Petrol Fonu malzemelerinden olmak üzere 123,3 milyon TL (157 milyon ABD doları) harcadı. Bu gösterge 2003 yılında harcanmış malzemedan altı kat fazladır.

Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorunu hakkında gerçeklerin dünya kamuoyunun dikkatine ulaştırılması amacıyla dış ülkelerin, uluslararası finans kuruluşlarının, insani kuruluşların ve bu alandaki gelişme kuruluşlarının 200'den fazla temsilcisi ile görüşme yapılmıştır.

Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ Sorunu hakkında gerçeklerin dünya kamuoyunun dikkatine düzenli olarak sunulması ile ilgili etkinlikler sürdürülmektedir. 28 Ocak 2011 tarihinde Başbakan Yardımcısı, Azerbaycan Cumhuriyeti Mülteci ve Göçmenlerin İşleri Devlet Komitesi Başkanı; Belçika'nın İnsan Hakları Örgütü'nün yöneticisi Villi Fautreni ile görüşmüş, Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ Sorunu ve Hocalı Soykırımı ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermiştir.

2016 yılında Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ Sorunu hakkında gerçeklerin dünya kamuoyunun dikkatine sunulması amacıyla dış ülkelerin, uluslararası finans kuruluşlarının, insani kuruluşların ve bu alandaki gelişme kuruluşlarının 150'den fazla temsilcisi ile görüşme yapılmıştır.

Yapılan bütün görüşmelerde konuklara; Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorununun tarihi kökleri, sonuçları, yarattığı sorunlar, mülteci ve zorunlu göçmenlerin

bugünkü durumu, sosyal sorunlarının çözümü yönünde yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiş ve karşılıklı ilgi uyandıran bir takım konularla ilgili görüş alışverişi yapılmış, Komite tarafından Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorunu, mülteci ve göçmenlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi, yoksulluğun azaltılması ve istihdamın artırılması ile ilgili alınan önlemlerle ilgili çeşitli dillerde hazırlanmış video materyaller, kitaplar vb. sunulmuştur.

Uygulanan tedbirlere rağmen, göçmenlerin büyük bir kısmı halen yerleşim için uygun olmayan sosyal binalarda, pansiyonlarda, sağlık kamplarında ve diğer geçici yerleşim yerlerinde ağır koşullarda yaşamakta ve birçok sosyal sorunla karşı karşıya kalmaktadır.

3.5.1. Dağlık Karabağ Sorununun Çözümü ve Uluslararası Kamuoyuna Ulaştırılması Alanında Gerçekleştirilen Etkinlikler

Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorununun çözümü için gerekli görüşmeler; uluslararası hukuk kuralları ve prensipleri, bu alanda kabul edilmiş anlaşma ve kararlar doğrultusunda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğü çerçevesinde sürdürülmektedir. Yapılan görüşmelerde Azerbaycan ülkenin toprak bütünlüğü ve egemenliğinin tesisi, işgalci güçlerin bütün işgal altındaki topraklardan çıkarılması, yurdundan kaybedenlere göçmenlerin evlerine dönmesi, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesinin Azeri ve Ermeni toplumunun barış içinde birlikte yaşamının sağlanması, arazilerin ıslahı ve iletişim açılması ve sonraki aşamada her iki toplumun katılımıyla Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde Dağlık Karabağ bölgesinin statüsünün belirlenmesi konumundan görür.

Yapılan görüşmelerde Azerbaycan, ülkenin toprak bütünlüğü ve egemenliğinin tesisi, işgalci güçlerin bütün işgal altındaki topraklardan çıkarılması, yurdunu kaybeden göçmenlerin evlerine döndürülmesi, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesinin Azeri ve Ermeni toplumunun barış içinde birlikte yaşamalarına öncülük edilmesi, arazilerin ıslahı ve iletişimin kurulması; sonraki aşamada ise her iki toplumun katılımıyla Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde Dağlık Karabağ bölgesinin statüsünün belirlenmesine yönelik adımlar atmaktadır. Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı askeri saldırısının uluslararası alanda ifşa edilmesi ve ilgili hukuki-siyasi değerlendirilmesine ulaşmak yönünde hem ikili temelde hem de AGİT, BM, NATO, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi ve diğer nüfuzlu uluslararası kurumlar çerçevesinde çalışmalar sürdürülmektedir.

Azerbaycan bölgede sürekli barış, güvenlik ve iş birliği ortamının sağlanmasına imkân yaratacak Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorununun adil çözümü yönünde dünya birliğinin daha kararlı ve tutarlı bir pozisyonda bulunmasını ve Ermenistan'ın, uluslararası topluluğun nüfuzlu üyeleri olan AGİT Minsk Grubu üye ülkelerinin önerdiği başlıca ilkeler esasında sorunun tek çözümünü öngören nihai barış anlaşması üzerinde çalışmaya başlamasını ummaktadır.

Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorununun uluslararası kamuoyuna duyurulması için Azerbaycan'da bir dizi uluslararası etkinlik düzenlenmekte; kitap, kitapçık, kısa filmler vb. diğer ülkelerdeki elçilikler aracılığıyla yayılmaktadır.

2004-2017 yılları arasında dış ülkelerin, uluslararası finans kuruluşlarının, insani kuruluşların temsilcileri ile 1300'den fazla görüşme yapılmış, dış ülkelerin Azerbaycan'daki diplomatik temsilciliklerinin, ülkede resmi ziyarette bulunan nüfuzlu uluslararası kurumların heyetlerinin göçmenlerin yoğun olduğu geçici yerleşim yerlerine 700'den fazla ziyareti gerçekleştirilmiştir.

Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ Sorunu hakkında gerçeklerin dünya kamuoyunun dikkatine düzenli iletilmesi amacıyla bu alanda bazı önemli çalışmalar yapılmıştır. Öyle ki, "Ermenistan'da yapılan etnik temizlik ve Ermenistan Silahlı Kuvvetleri tarafından Azerbaycan'ın topraklarının %20'sinin işgali sonucu sayısı bir milyona varan mülteci ve zorunlu göçmen hakkında bilgi kitabı (1988-2005 yılları)" 4 dilde yayımlanmıştır.

Ayrıca "Ermenistan'da yapılan etnik temizlik ve Ermenistan Silahlı Kuvvetleri tarafından Azerbaycan topraklarının %20'sinin işgali sonucu sayısı bir milyona varan mülteci ve zorunlu göçmen hakkında bilgi kitabı (1988-2011 yılları)" yeniden 2 dilde yayımlanmıştır.

Aynı zamanda mülteciler hakkında iki dilde "Umut ve Güven" adlı belgesel hazırlanmış, belgeselle ilgili kitapçıklarla birlikte, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in mülteci ve zorunlu göçmenlere yönelik kaygısından bahseden "Başkanın Mülteci ve Göçmen Kaygısı" adlı kitabı (2003-2008, 2003-2013) Azerice ve İngilizce olarak yayımlanmıştır.

Bunların yanı sıra "Ermenistan- Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorunu sonucunda Azerbaycan Cumhuriyeti'nde bulunan mülteciler, göçmenler aynı zamanda göçmen statüsünü almak niyetinde olan (3. ülkelerden sığınmacı) kişilere yönelik sosyal imkânların iyileştirilmesi alanında alınan önlemler ve mevcut sorunları hakkında bilgi " her yıl Azerice ve İngilizce olarak yayımlanmaktadır. 2012 yılında ise Azerice, İngilizce ve İspanyolca dillerinde yayımlanmıştır.

Sorunun tarihi köklerine, bu çatışma sonucu evlerini kaybeden mülteci ve göçmenlerin sosyal durumuna ilişkin 52 dakikalık "Vatan Özlemi ve Sönmeyen Umutlar" filmi çekilmiş ve 21 Şubat 2007 tarihinde Gülistan Sarayı'nda sunum töreni gerçekleştirilmiş, tüm televizyon kanallarında gösterimi yaptırılmış, dış ülkelerde yayılması amacıyla ise 8 dilde 10 dakikalık kısa metrajlı film, ayrıca Mülteci ve Göçmenlerin İşleri üzere Devlet Komitesi tarafından 2 dilde web sitesi hazırlanmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in cumhurbaşkanlığı döneminde alınan önlemleri içeren bir rapor ve 10 dakikalık film hazırlanmıştır.

Hocalı soykırımı hakkında 7 dilde "Xocalı (Hocalı)" adlı kitap hazırlanmıştır. Cebrail ilinin işgalden kurtarılması "Çocuk Mercanlı" kasabasının imarı ile bağlı Devletçaqqınkom tarafından "İlham Aliyev bize Çocuk Mercanlı'yı geri getirdi" adlı kitabı ve Büyük Geri Dönüşün Başlangıcı-CocukMercanlı" filmi hazırlanmış ve tanıtımı gerçekleştirilmiştir. (<http://www.refugees-idps committee.gov.az/az/pages/19.html>)

Son on yılda tüm çadır kampları kaldırılmış, mülteciler ve yerinden edilmiş kişiler için 77 modern yerleşim yerleri yapılmış ve 166.000 ülke içinde yerlerinden edilmiş kişi ile 37.000 aile temin edilmiştir. Aynı zamanda, engellilerin ve şehit ailelerinin sosyal haklarının güçlendirilmesine yönelik çalışmalara devam edilerek, bölgelere 2041 apartman binası ve

450'den fazla bireysel konut yapılmıştır (<https://www.stat.gov.az/source/regions/az/p3.pdf>) Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi.

3.6. Sosyal Çalışmalar

Yardımcı hizmetler ve diğer hizmet ücretlerini (elektrik, doğalgaz, içme suyu, telefon abonelik ücreti) ödemekten muaftırlar.

Doğal gaz bulunmayan şehir ve bölgelerde geçici olarak yerleşenlere, sonbahar-kış sezonunda, aylık 40 litre yakıt temin edilir.

Bakü, Sumgayıt şehirleri ve Apşeron bölgesi hariç olmak üzere ülkenin diğer bölgelerine geçici olarak yerleştirilen 146.000 bin göçmene aylık gıda yardımı yapılmaktadır.

Bütçeden finanse edilen işletmelerde, kuruluşlarda çalışmış; kendilerine bağlı olmayan nedenlerle işten çıkarılmış ve istihdam edilmemiş 15 bin zorunlu göçmene 1994 yılının mayıs ayından maaş ödenmesi sağlanmıştır.

Yeni yapılan kasabalarda 35 binden fazla mülteci, göçmen ve yerli nüfus bu kasabaların inşaatında istihdam edilmiştir. Kasabaya yerleşen her bir aileye bahçe ve ekin alanları ayrılmış, tarım işleri ile meşgul olmaları için Bakanlar Kurulu'nun 19 Kasım 2002 tarihli 182 sayılı kararnamesi ile belirlenmiş miktarda karşılıksız mali destek verilmiştir. Yeni yapılan kasabalarda 6 binden fazla göçmene iş imkânı oluşturulurken, 5 binden fazlası tarım için ayrılan arazi alanlarında, bin kişi ise bütçe kurumlarında çalışmaktadır.

Mülteci ve göçmenlerin sosyal sorunlarının çözümüne yönlendirilen fon miktarı, 1993-2003 yılları arasında 90 kat, gıda harcamaları için 60 kat, kamu hizmetleri harcamaları için 120 kat artmıştır. Kuşkusuz milli liderin petrol stratejisi olmasaydı bütün bu yatırımlar söz konusu olamazdı. Devlet yüksek ve orta meslek eğitimi kurumlarında ücretli olarak eğitim alan göçmenler, eğitim hakkının yanı sıra diğer hizmetlerin ödeneklerinden de muaf tutulmaktadır.

Ağdam bölgesinde Guzanlı kasabasında Olimpiyat Spor Kompleksinin inşaatı tamamlanmış ve 17 Ocak 2008 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının katılımıyla bu yapının resmi açılışı yapılmıştır.

2008 yılında 392 kişiye işsiz statüsü verilirken 401 kişiye işsizlik yardımı tayin edilmiştir. Bunun yanı sıra 281 mülteci emek piyasasının modern taleplerine yönelik mesleki eğitim kurslarına, 187 kişi ise ücretli sosyal çalışmalara dâhil edilmiştir.

Devlet bütçesinden, 2008 yılına kadar onaylanan 66,7 milyon manat ile mülteciler için bankomat aracılığıyla yaşamsal gıda giderleri için ödenek verilmiştir.

2003 yılına kıyasla, göçmenlere yönelik gıda yardımı tutarı 2,7 kat artarak 2008 yılında kişi başı 13,5 manat seviyesine ulaşmıştır.

Gazsız 51 kentsel ve kırsal alanda yerleşen 87.000 mülteci ailesinin her birine sonbahar-kış sezonunda ayda 40 litre beyaz petrol sağlanmıştır.

Vaktiyle bütçeden finanse edilen işletmelerde çalışmış ve istihdam edilmemiş 14 bin göçmene ortalama aylık ücretin ödenmesi sürdürülmüştür. 270 bin mülteci (195 bin kişiye

bütçe sermayesi hesabına, 75 bin kişiye ise BM "Dünya Gıda Programı» örgütünün hattı ile) aylık yiyecek sağlanmıştır.

Birleşmiş Milletler Gıda Programı'nın Azerbaycan'daki Gıda Yardımı Programı'nın 1 Temmuz 2008'de tamamlanması sonucunda, göçmenlere aylık gıda yardımı Azerbaycan Hükümeti tarafından sağlanmaktadır.

Mültecilerden ve göçmenlerden alınan başvurular temelinde 31 il yetkilisine 628 bin manat miktarında, 787 aileye 18.000 manat miktarında, toplamda 646.000 bin manat değerinde insani yardım sağlanmıştır. Kurban Bayramı dolayısıyla İslami Kalkınma Bankası tarafından 7460 aileye 37,3 ton et verilmiştir.

Yangın faciasından ötürü 5 aileye 2400 manat tutarında maddi yardım sağlanmıştır. Bakanlık, komiteler, şirketler, dernekler ve anonim şirketler, mülteci ve göçmenlere bayram öncesi 2 milyon manat tutarında çeşitli yardımlarda bulunmuştur.

2009 yılında 1747 kişi Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve yapısal birimleri ile iş birliği sonucunda istihdam edilmişlerdir. Ayrıca 563 kişiye işsiz statüsü verilmiş, 680 kişiye ise işsizlik yardımı bağlanmıştır.

467 mülteci iş piyasasının modern talepleri doğrultusunda mesleki eğitim kurslarına, 253 kişi ise ücretli sosyal çalışmalara dâhil edilmiştir.

Önceden bütçeden finanse edilen işletmelerde çalışmış ve istihdam edilememiş 14 binden fazla göçmene aylık yardım ödemesi sürdürülmüştür.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın 1 Temmuz 2004 tarihli 298 numaralı kararı ile onaylanan "Mülteci ve Zorunlu Göçmenlerin Yaşam Koşullarının İyileştirilmesi ve İstihdamlarının Artırılmasına yönelik Devlet Programı'nın ve Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 31 Ekim 2007 tarihli 2475 numaralı kararı ile eklenmiş maddelerin icrası neticesinde göçmenler arasında yoksulluk sınırı %74'ten %25'e inmiştir.

2009 yılı için Devlet bütçesinden gıda yardımı amacıyla onaylanmış 87,1 milyon manat malzemedan 86,8 milyon manatı göçmenlere bankomatlar aracı ile verilmiştir.

Yakıt ihtiyacının karşılanması için onaylanan 7,9 milyon manat tutarında 80 bin mülteci ailesine sonbahar-kış sezonunda (Ocak-Şubat, Ekim-Aralık aylarında) aile başına 40 litre yakıt verilmiş ve 7,2 milyon manat kaynak sarf edilmiştir.

2010 yılında mültecilerin ve göçmenlerin sosyal sorunlarının çözümüne 339,1 milyon manat kaynak sarf edilmiştir (207,1 milyon manat bütçenin; 105 milyon manatı Devlet Petrol Fonu, 27 milyon manatı ise uluslararası insani yardım ve kalkınma kuruluşlarının desteği olmak üzere). Devlet bütçesinde harcanması öngörülen 207,1 milyon manat malzemedan 202,0 milyon manatı yıl içinde amaçlanan şekilde kullanılmıştır.

2010 yılında Devlet Petrol Fonu'ndan göçmenlerin konut koşullarının iyileştirilmesine 105 milyon manat kaynak sarf edilmiştir. 2010 yılında 7047 kişilik 1566 mülteci aile yeni inşa edilen kasabalara ve çok katlı konutlara yerleştirilerek sosyal yaşam koşulları iyileştirilmiştir.

2010 yılı içinde toplam 2360 kişi olmak üzere, göçmenlerin geçici meskûnlaştıkları alanlarda 735 kişiye, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Yapısal Birimleri ile iş birliği sonucunda ise 1625 kişiye iş imkânı verilmiştir. 4458 kişinin mevsimsel istihdamı sağlanmıştır. Ayrıca 104 kişiye işsiz statüsü verilmiş, 123 kişiye işsizlik yardımı bağlanmıştır. 363 kişi işgücü piyasasının modern talepleri doğrultusunda mesleki eğitim kurslarına, 312 kişi ise ücretli sosyal çalışmalara dâhil edilmiştir.

Bütçeden finanse edilen işletmelerde çalışmış ve istihdam edilememiş 14 binden fazla göçmene ortalama aylık maaşın ödenmesi sürdürülmüştür.

Devlet yatırım harcamaları hesabına Sabirabad, Saatlı, Ağcabedi ve Şemkir ilçelerinde yerleşmiş Meşhedi Türkleri için inşa edilen yarım kalmış 54 konutta inşaat işleri tamamlanmıştır.

Mülteci ve göçmenlerin geçici meskûnlaştıkları 44 yerleşimde onarım çalışmaları yapılmıştır.

Göçmenler için yapılan harcamalar 2010 yılında onaylanmış 80,3 milyon manat kaynaktan 77,1 milyon manatı, belirlenen izlek üzere tüketime göre merkezi olarak, doğrudan hazinedarlık aracılığıyla hizmet kurumlarına ödenmiştir.

2010 yılı için devlet bütçesinden ayrılan onaylanmış gıda ödeneği; 92,1 milyon manat kaynaktan 90,9 milyon manatı göçmenlere bankomatlar aracı ile verilmiştir.

Kış yakıtının alınması için onaylanan 7,5 milyon manat malzemenin; 80 bin mülteci ailesine sonbahar-kış sezonunda (Ocak-Şubat aylarında her aile başına) 40 litre beyaz petrol dağıtılmıştır ve 7,1 milyon manat kaynak sarf edilmiştir.

Bakanlık, komite, şirket, gibi kurumlar tarafından bayramlar öncesinde göçmenlere 3,3 milyon manat değerinde çeşitli yardımlar sağlanmıştır.

Bakanlar Kurulu'nun 6 Şubat 2012 tarihli 24 numaralı kararına göre Göçmenlerin Sosyal Kalkınma Fonu ofisinin genişletilmesi ile ilgili çalışmalar tamamlanmıştır.

2014 yılında tahsis edilen 93 milyon manat kaynak belirlenen normatifler üzere tüketime göre merkezden, doğrudan hazinedarlık aracılığıyla hizmet kurumlarına ödenmiştir.

2014 yılında gıda ödeneği için devlet bütçesinden ayrılan 118,2 milyon manat kaynak göçmenlere bankomatlar aracı ile ulaştırılmıştır. Bakanlık, komite ve şirketler tarafından bayramlar öncesinde göçmenlere 6,0 milyon manat değerinde çeşitli yardımlarda bulunulmuştur.

Mülteci ve Göçmenlerin İşleri üzere Devlet Komitesi 16 bölge (şehir) icra hâkimiyetine 977 bin manat, mülteci ve göçmenlerin başvuruları doğrultusunda ise 6 aileye 3 bin manat, toplam 980 bin manat tutarında insani yardım ulaştırılmıştır.

Azerbaycan Hükümeti ile Dünya Bankası arasında imzalanan Kredi Anlaşması'na esasen gerçekleştirilen "Göçmenlerin Yaşam Koşullarının ve Gelirlerinin Desteklenmesi Projesi" kapsamında Azerbaycan Cumhuriyeti Göçmenlerin Sosyal Kalkınma Fonu tarafından 2014 yılı içinde 50 bin kişinin yararlandığı, değeri 4,2 milyon manat olan 73 topluluk mikro proje

icra edilmiş, göçmenlerin yoğun nüfuslu olduğu bölgelerde 46 yerde tamirat faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

2014 yılında her bir göçmene 1170 manat kaynak sarf edilmiştir. Bu da dünyadaki diğer çatışma bölgeleri ile karşılaştırıldığında en yüksek rakamdır. Yapılan faaliyetler sonucu yoksulluk sınırı %10 'a kadar gerilemiştir.

Bugüne kadar 49 bin aile veya 243 bin mülteci ve göçmenin sosyal konut koşulları iyileştirilmiştir. Bakanlık, komite ve şirketler, tarafından bayramlar öncesinde göçmenlere 4,0 milyon manat değerinde çeşitli yardımlar sağlanmıştır.

Yerleşimlerin yoğun olduğu bölgelerde 184 mülteci daimî, 400 mülteci mevsimsel istihdam edilmiştir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve yapısal birimleri ile iş birliği sonucunda 1726 kişi daimî istihdam edilmiş, 383 kişiye işsiz statüsü verilmiş, 422 kişiye işsizlik yardımı bağlanmıştır. 310 kişi işgücü piyasasının modern talepleri temelinde mesleki eğitim kurslarına ve 203 kişi ise sosyal çalışmalara dâhil olmuştur.

2015 yılında her bir göçmene 840 manat kaynak sarf edilmiştir. Yapılan faaliyetler sonucunda göçmenler arasında yoksulluk sınırı son 12 yılda %75'ten %12'ye kadar azalmıştır.

2015 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu ile birlikte Mülteci ve Göçmenlerin İşleri üzere Devlet Komitesi; göçmen ve mülteciler tarafından yapılan 65 binden fazla yazılı başvuruyu değerlendirmiş, 18 bin kişiyi kabul etmiş, başvuruların %80'ine olumlu dönüt sunmuştur.

Dünya Bankası ile göçmenlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi, gelir olanaklarının desteklenmesi bileşenlerini içeren yeni sözleşme imzalanmıştır.

Genel olarak, 2001-2016 yılları arasında göçmen ve mülteciler için ülkenin 30'dan fazla şehir ve ilçesinde Devlet Petrol Fonu'ndan ve diğer kaynaklardan ayrılmış ödenek hesabına 3,2 milyon metrekare alanda tüm sosyal ve teknik altyapıya sahip 95 modern yerleşim kurulmuştur. Bunun da 3,0 milyon metrekare konut alanına sahip 95'i son 13 yılda inşa edilmiştir.

Yeni yerleşim bölgelerinde 150 okul, 6 müzik okulu, 1 sanat okulu, 1 kültür sarayı, 50 kültür merkezi, 59 anaokulu, 58 tıp merkezi, 2 olimpiyat spor alanı inşa edilmiş, 718 kilometre yol, 960 kilometre su hattı, 1605 kilometre elektrik hattı, 442 kilometre gaz hattı, 66 kilometre iletişim hattı, 26 kilometre ısı hattı, 89 kilometre kanalizasyon hattı hizmete sunulmuştur. Böylece, şimdiye kadar 50 bin aile veya 250 bin mülteci ve göçmenin sosyal konut koşulları geliştirilmiştir.

Şu anda Bakü, Sabuncu ilçesi, Kürdexası kasabasında 800, Pirallahi ilçesinde 330, Karadağ ilçesi Ümit kasabasında 300, Terter ilçesi 1170, Beyləqan ilçesinde 146, Şirvan şehrinde 685, Sumgayıt şehrinde 2900, Kürdemir ilçesinde 563, Ucar ilçesinde 250 ailelik kasaba ve mahallelerin proje-tasarım belgeleri hazırlanmaktadır.

Ayrıca Gence şehrinde, Goranboy, Berde ve Ağcabedi ilçelerinde yeni çalışmalar için uygun toprak alanları ayrılmıştır.

26 bin kiŒiye göçmen kartı verilmiŒtir.

126 mülteci daimî, 400 mülteci ise mevsimsel istihdam edilmiŒtir. ÇalıŒma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve yapısal birimleri ile iŒ birliği sonucunda 1426 kiŒi daimî istihdam edilmiŒ, 383 kiŒiye iŒsiz statüsü verilmiŒ, 422 kiŒiye iŒsizlik yardımı tayin edilmiŒdir. 1 310 kiŒi iŒgc piyasasının modern talepleri temelinde mesleki eğitim kurslarına ve 203 kiŒi ise sosyal çalıŒmalara dâhil edilmiŒtir.

2016 yılında her bir göçmene 750 manat kaynak harcanmıŒtır (<http://www.qmkdk.gov.az/>).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Göçün ana sebeplerinden olan savaşlar ve doğal afetler günümüzde de öncülüğünü sürdürmektedir. Doğal afetler insan iradesi dışında gelişirken, savaşlar insan elinden çıkar. Geçmişten bugüne bir değerlendirme yaparsak; ikisi de engellenememiş ve ikisi de evrenin tamamında etkili olmuştur. En ilkel devirlerden beri savaşlar insan idaresinin son derece kurnaz bir şekilde kullanılarak düşman olarak tanımlanan diğer insanlara karşı yok etme, bu mümkün değilse etkisiz hale getirme, uzaklaştırma, göçe zorlama aracı olarak kullanılmıştır. Savaşların tüm insanlığı ve evreni sürekli bir devinim içerisinde etkilemesinin sebebi: bir savaşın sonucunun diğer bir savaşının sebebi olmasıdır. Günümüzde de değişen pek bir şey yoktur. Savaşlar ve göçler devam etmektedir. Değişen ve gelişen imkânlarla insanlar daha ölümcül silahlar üreterek düşman unsurlarına daha ağır zararlar vermeye odaklıdır. Bu da göçlerin daha ağır şartlarda ve kitlesel olarak daha hacimli olmasına sebep olmaktadır.

Türk Milleti savaş ve göç ile her yüzyıl karşılaşmıştır. Yakın zamandan geçmişe doğru gidersek Çin hâkimiyeti altında bulunan Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur Türkleri baskı ve zulümle öz topraklarından ayrılmaya zorlanmaktadır. Bosna ve Çeçenistan unutulmuştur. Suriye'de ve Irak'ta yaşayan Türkler göç ettirilmekte ve yok edilmek istenmektedir. Müslüman dünyada Güneydoğu Asya'daki Arakanlılar; dünyada huzur ve barış sloganlarıyla bilinen Budistlerce bugüne değil görülmemiş vahşilikte katledilmekte ve göçe zorlanmaktadır. Hümanist ve gerçekçi olmayan temenniler bir kenara buna karşı koyabilecek bir güç olmamıştır.

21. Yüzyıl Türk ve İslam dünyasına huzur değil kan getirmiştir. Bugün dünya hatta Türkiye gündeminden düşmüş olan çok önemli bir mesele ise Azerbaycan-Ermenistan Savaşı ve Ermeni Katliamlarıdır. Bugün Ermenistan olarak adlanan ülke yüzyıl önce yoktu, Ermeniler Türk Coğrafyası içinde yaşayan bir kavimdi ve zamanla Hristiyanlığı benimsediler, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde huzur ve zenginliğe kavuşan Anadolu Ermenileri Ortadoğu ve Mezopotamya'da yaşayan ırkdaşlarına nazaran daha iyi koşullarda idiler. Osmanlının dağılmaya başlamasıyla Avrupa ve Rusya tarafından Osmanlıyı zayıflatacak bir koz olarak görüldüler, Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmak için Türk köylerini basmaya başladılar. Bunun sonucunda tehcir edildiler. Silahlandırılan Ermeniler devlet kurmak için teşkilatlanmaya başladılar, bunun için seçtikleri yer bugün Ermenistan'ın komşularına bakarsak Türkiye-Azerbaycan ve İran (Güney Azerbaycan) üçgeninde tamamen Türklerle çevirili olan yerdir. Bugün Ermenistan'ın başkenti olan İrevan (Erivan) dahi yakın tarihe kadar bir Türk Hanlığıdır. SSCB'nin kurulmasıyla Orta Asya Türkleri Komünist Rus Hâkimiyeti altına alındı. Türkler, dilini ve dinini yaşatmakta zor zamanlardan geçti. SSCB ve özellikle J. Stalin' in geliştirdiği anti Türk ve anti İslam politikaları Politbüro tarafından uzun yıllar uygulandı ve bu büyük bir tahribata yol açtı. Azerbaycan sahip olduğu petrol yatakları sebebiyle SSCB ve dünyanın her zaman odak noktasında oldu. A. Hitler'in Bakü petrolerini ele geçirmek için gerçekleştirdiği girişimlerin sonuçsuz kalması ve Rusların savaşı kazanmasıyla coğrafya Rusların egemenliğinde kaldı ve baskılar arttı. Azerbaycan'ın Türk ve Müslümanlardan oluşması her zaman Ruslar için risk unsuru olarak görülmüştür. Dünyanın iki kutuplu hale gelmesi ve SSCB'nin yıkılmasıyla Kafkasya'da halklar kendi kaderlerini belirlemek için mücadeleye

girişmiştir. Bu mücadelede Türkiye Türkleri, imkânları ölçüsünde tıpkı Osmanlı İmparatorluğu'nun çöktüğü zaman Kafkas İslam Ordusu'yla imdadına yetiştiği gibi Azerbaycan Türklerine yardımda bulunmaya çalıştı. Ebulfeyz Elçibey ve Halk Cephesi önderliğinde saygın ve haklı mücadelesi ile Azerbaycan bağımsızlığına kavuştu. Fakat bu bölgede hala etkin bir güç olan Rusya tarafından hoş görülmemiştir.

Amerika, Avrupa ve Rusya'dan destek alan Ermeniler her geçen gün baskın ve terör faaliyetlerini arttırdılar. 250 binden fazla Azerbaycan Türkünü Batı Azerbaycan'dan zorla çıkardılar. Buna karşı Bakü'de itirazlarını dile getiren yüzlerce Azerbaycan Türküne 20 Yanvar (Kara Ocak)'da katliam yapılmıştır. Ermenilerin tüm bu desteklerle sistematik olarak uyguladığı terör ve işgaller sonucu başlayan Azerbaycan-Ermenistan Savaşı Karabağ Bölgesi'nin ilhaki ve 7 vilayetin zapt altına alınmasıyla sonuçlanmıştır. İşte bugün yaşanan tüm sorunların altında hatta ihtiyaç duyulan sosyal politikaların temelinde de bu vardır. Uluslararası güçler; tam ve bağımsız bir Azerbaycan'ın kurulmasını engellemiş, Turan Coğrafyasının kalbine bir hançer saplamış, Türklerin birleşmesini uzun vadede engellemiş, bölgeyi kargaşaya sürüklemiştir. Yerel güçler açısından Azerbaycan'dan toprak koparan Ermeniler topraklarını genişletmiş, Türkleri göç ettirmiştir. İran ise güçlü bir Azerbaycan Devleti'nin ülkülerinden kurtulmuştur.

SSCB'de KGB ve Politbüro içerisinde pişen usta devlet adamı Haydar Aliyev yeni kurulan Azerbaycan Devleti'ni geldiği uçurumun kenarından kurtarmayı başarmıştır. Devletin dirliğini tesis etmiştir. Haydar Aliyev, geliştirdiği politikalarla hem felaket hem de fırsat olan petrolü de değerlendirerek Azerbaycan'a muasır devletler çizgisine doğru yön vermiştir. Onun geliştirdiği politikalar kendisinden sonra oğlu İlham Aliyev ve devlet yöneticileriyle devam ettirilmiş bu sayede Azerbaycan güçlü bir orduya kavuşmuş ve halkın refah düzeyi günden güne artmıştır. Yeni Azerbaycan Cumhuriyeti'nin en önemli meselesi; kaybettiği toprakları geri almak ve yerinden edilen insanlara karşı sosyal politikalar geliştirerek onlara öncelikle asgari yaşam standartlarını sağlamak olmuştur. Cephe hattında Azerbaycan savaşın başından bu yana ufak kazanımlar elde etmiştir. Toprakların işgalden tamamen kurtulması, uluslararası aktörlerin elinin sürekli bölge üzerinde olmasından dolayı zor olsa da güçlenen ordusuyla Azerbaycan bu gayeye ulaşmak için sürekli tetiktedir.

Bölgemizde Türkiye Cumhuriyeti'ni yakından etkileyen Suriye'de yaşanan savaş günümüzde kangrene dönüşmüştür. Ülkemizde 4 milyona yakın Suriyeli yaşamaktadır. Bunlardan sadece 150 bin civarı mülteci kamplarda yaşamaktadır. Bugün yaşanan sorunlara baktığımızda;

- Savaş sona erecek mi?
- Savaş sona erse bile göç eden mülteciler geri dönecek mi?
- Dönüş, tamamen gerçekleşecek mi?
- Kalan göçmenlere karşı ne gibi politikalar gerçekleştirilecek?

Tüm bu sorulara baktığımızda aynı sorular Azerbaycan için de geçerliydi. Her ne kadar ateşkes sağlanmışsa da Azerbaycan'da savaş düşük yoğunlukla aktif olarak devam etmektedir. Bu yüzden mülteci durumuna düşenler yurtlarına dönememektedir. Savaş sona erse bile Bakü veya diğer yerlerde refahı yakalamış bunca insanı zorla tersine göç ettirmek

mümkün olacak mı? Bu bakımdan zaman Azerbaycan'ın aleyhine işlemektedir. Savaş sonrası göç eden ailelerin dünyaya gelen bireyleri yeni bir yerde yeni düzen kurulmuş bir ortamda dünyaya gelmekte ve kendileri de yeni bir düzen kurmaktadır. "Büyük Geri Dönüş" için hafızalarını gitgide yitirmektedirler.

Azerbaycan için gerçekleşen bu göç olabilecek en ağır koşullarda gerçekleşmiştir. Savaşla birlikte gerçekleşen bu göç hareketini göğüslemek oldukça güç olmuştur. Kontrolsüz gerçekleşen bu göç sonrası Azerbaycan Devleti organize olamamış, ilk çabalar daha çok bireysel düzeyde kalmıştır. Mültecilerin çoğunluğu Bakü'ye yerleşmiş olup büyük bir insanlık dramı yaşamıştır. Göçe zorlanan Türkler, bölgeden kaçarken ellerindeki imkânlarla bölgeyi terk etmeye başlamış bu süreçte sivil halk kış şartlarından donarak, Ermeni saldırılarıyla şehit edilerek aç ve susuz yoğun mesafeler kat ederek göç etmişlerdir. Gelen mültecilere için Azerbaycan Devlet'i dış yardımları da kullanılarak çadır kentler kurmaya ve mültecileri buralara yerleştirmeye başlamıştır. Çoğunlukla Bakü'de kalan mülteciler sığındıkları yerde kendi imkânlarıyla derme çatma yapılar kurarak yaşam mücadelesine girişmişlerdir. Devlet hem kamplarda hem de dışarıda kalan mültecilere yiyecek, giyecek ve yaşam malzemesi temin etmeye başlamıştır. Devlet, oluşturduğu çadır kentlerde sağladığı asgari yaşam seviyesine takviyelerde bulunarak mültecilere yardımlarını genişletmiştir.

Göç; Bakü ve diğer şehirlerde çarpık kentleşmeye yol açmıştır. Savaş ve göçün getirmiş olduğu buhran savaşla yorgun düşen ülkenin genel refah seviyesini daha da aşağılara çekerek sadece göç eden insanları değil yerleşik sakinleri de zora sokmuştur. Savaşın getirdiği külfet maddi açıdan fakirleşmeye sebep olurken manevi açıdan da yozlaşmalara yol açmıştır. Sosyal yapıda yaşanan kaotik ortam ülke iç siyasetine de sirayet etmiş ekonomik, sosyal kargaşaya siyasi kargaşa da eklenince ülke çıkmaza sürüklenmiştir. Bu süreçte Türkçü ilim adamı Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey'e karşı darbe gerçekleşmiş ülkeyi bu siyasi çıkmazdan kurtaran ise usta devlet adamı Haydar Aliyev olmuştur. Ermenistan ile gerçekleşen ateşkes sonrasında Haydar Aliyev'in iktidara gelişi ile Azerbaycan gerek devlet işleyişi gerek uluslararası alanda adımlar atarak tüm ülkeye sirayet etmiş kargaşaya son vermeye çalışmıştır. Yaralarını sarmaya çalışan Azerbaycan, ekonomik olarak atılımlar yapmaya başlamış ülkede reformlar gerçekleştirilmiştir. Devlet işleyişinin düzene girmesiyle sosyal politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. Petrol ile sağlanan gelir ile hem mültecilere hem de yerel sakinlere iş imkânları sağlamış, ülkede alt yapı, iletişim, ulaşım giderek gelişmiş zamanla turizm faaliyetleri dahi başlamıştır. Bu gelirle; Azerbaycan, ordusunu ve sınırlarını güçlendirmiş ve askeri yatırımlara hız vermiştir.

Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin içinde yer aldığı BTC Boru Hattı Projesi bölgesel olarak iki ülkeye hem ekonomik hem de uluslararası alanda itibar ve güç kazandırmıştır. Kalkınmasını sürdüren Azerbaycan, çadır kentlerdeki mültecilere yeni yerleşim alanları kurmaya başlamıştır. Kurulan bu yapılarda altyapı, ulaşım, sağlık, eğitim vb. ihtiyaçlar gözetilerek modern imkânlar sağlanmıştır. Uluslararası sahada ve kurumlarda kendine yer edinen Azerbaycan, Karabağ meselesini dillendirmeye ve ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Türk ve İslam dünyasından destek gören Azerbaycan, AB,

AGİT, BM gibi uluslararası kurumlarda da gerekli adımları atsa da tam anlamıyla destek görememiştir. Bugün Azerbaycan tüm ulusal ve uluslararası imkânlarıyla meselenin sulh yoluyla halli için çabasını sürdürmektedir. Azerbaycan basın ve medyası savaş ve sonrasına dair dokümanları tüm dünya ile paylaşmış Azerbaycan diasporası bulunduğu ülkelerde çeşitli anma ve etkinliklerde bulunmaktadır.

Çadır kentlerin 2007 yılı itibarıyla tamamı kaldırılmış buradaki mülteciler, Bakü ve diğer illerdeki mültecilerle devletin yeni yapmış olduğu yerlere nakledilmiştir. Azerbaycan Devleti, göç edenlere eğitim öğretim ve sağlık hizmetleri başta olmak üzere sosyal hizmetleri de arttırmıştır. Hem Azerbaycan Devleti hem de halkı Karabağ'ın uluslararası çabalar sonucu azat edilmediği takdirde askeri müdahale ile azat edilmesi arzusundadır. İşgal edilmiş bölge etrafında hale daha Ermenistan tarafından açılan ateş sonucu sivil halk öldürülmektedir. Savaş sonrası oluşan tahribatlar giderilirken, özellikle mayınlar hala ölüm saçmaktadır Azerbaycan'da "ANAMA" bu alanda önemli çalışmalarına devam etmektedir. Savaş ve sonrasında sağlık hizmetleri daha çok savaş sıhhiyesine odaklanmışken, sivil halkın genel sağlık hizmetleri asgari seviyeye inmiş, doğum ve sonrası çocuk ile anne ölümleri artmıştır. Gelişmeye başlayan Azerbaycan sağlık alanında atılımlar gerçekleştirmiş, genel sağlık seviyesi zamanla artış sağlayarak çağdaş düzeye ilerleyişini sürdürmektedir. Göçmenlere yönelik sağlık alanında ücretsiz hizmetler devam etmektedir.

Geleceğe dair olasılıklara bakarsak: Uluslararası aktörlerin meseleye dâhil olacağı kesindir. İlk olarak Azerbaycan'ın kazanması durumunda iki olasılık ortaya çıkıyor; birincisi, topraklarını kurtarmak için girişeceği savaş sonucu 7 vilayet ve Dağlık Karabağ'ı tamamen işgalden kurtarması; bu Azerbaycan açısından en ideal durum ve gerçekleşmesi en zor durum aynı zamanda. Çünkü Rusya başta olmak üzere uluslararası aktörlerin buna izin vermesi pek mümkün değil. Bundan sonraki olasılık; 7 vilayetin kurtarılması ve Dağlık Karabağ'ın statüsünün Azerbaycan lehine değişmesi. Savaşın üzerinden geçen süre zarfında Dağlık Karabağ'da doğan insanların Azerbaycan'da ömrünü tamamlaması durumunda bölgeye dair hafıza ve hukuk giderek yok olacaktır. Çünkü savaştan bu yana Dağlık Karabağ'da hiçbir Azerbaycan Türkü yaşamıyor ve bölgede yaşayan Ermeniler yeni Karabağlılar dünyaya getiriyor. Bu zaman ilerledikçe daha karmaşık durum meydana getirecektir. 7 vilayetin en kısa zamanda Azerbaycan'a gerek sulh gerek savaş yoluyla geçmesi ve bu vilayetlerin ıslah edilerek bölgelere göçmen durumuna düşmüş vatandaşların yerleştirilmesi durumunda Azerbaycan kısmı bir zafer kazanmış olacaktır fakat bu durumda Dağlık Karabağ'da uluslararası baskılarla Azerbaycan istemediği durumları kabullenmek zorunda kalabilecektir. Azerbaycan aleyhine gelişebilecek durum ise; Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ'ı alamadığı gibi 7 vilayette de başarı sağlayamazsa bundan sonra topraklarını alması pek mümkün olmayacaktır. Her ne olursa olsun savaşın getireceği bir maliyet olacaktır ve bu fatura tüm Azerbaycanlılara kalacaktır. Özellikle Azerbaycan gençliği bu faturayı ödemeye hazır gözükmektedir. Sonuç olarak her savaşta olduğu gibi bu savaşta da nelerin yaşanacağı ve savaşın nereye varacağını kestirmek mümkün değildir. Savaşın kaderini yine savaş belirleyecektir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin önceliği güvenlik alanındadır. Bu sebeple askeri ve güvenlik yatırımlarına öncelik verilmiştir. Olası bir savaş durumunda gerekli adımların atılması için bu yatırımlar devam etmektedir. Yukarıda değinilen olasılıklara bakıldığında Azerbaycan öncelikli olarak işgal edilmiş yedi vilayeti özgürleştirmeli ve ülke bütünlüğünü uluslararası düzeyde resmîleştirmelidir.

Sınırların güvenliği sağlanarak, askeri tahribat giderilmeli, sınır hattına yakın yerleşim yerleri; sivil halkın yerleşimine uygun hale getirilmedi. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ANAMA kuruluşunun çalışmalarıyla patlamamış mühimmat ve mayınlar, sınır hattı bölgelerinde yaşayan vatandaşların yerleşim alanlarından temizlenmelidir.

Azerbaycan-Ermenistan Savaşı'nın ve ateşkesin üzerinden geçen zamanın artması Azerbaycan'ın aleyhinedir. İşgal edilmiş bu yerlerde hiçbir Azerbaycan vatandaşı yaşamamaktadır ve işgal edilmiş bu bölgelere yerleştirilen Ermeni nüfus artmaktadır. İşgal bölgelerinde dünyaya gelen Ermeni nüfusun artması, Karabağ'lı Ermenilerin nüfus oluşturması zaman ilerledikçe içinden çıkılması daha zor durumlara sebep olacaktır.

İşgal edilmiş bu bölgelerin; terör örgütlerin yaşam, barınma ve illegal faaliyetleri için kullanılması tüm bölgeyi tehdit etmektedir. Özellikle silah kaçakçılığı ve uyuşturucu üretimi tüm bölgeyi olumsuz etkilediğinden uluslararası kurum ve kuruluşların baskısı arttırılmalı, resmi teşkilatların sadece sözlü olarak değil fiili olarak da engelleme mekanizmaların oluşturulması gereklidir.

İşgalden kurtarılacak bölgelerin gerçek sahiplerine verilmesi gerekmektedir. Göçmen durumuna düşmüş bu insanlara geri dönüşleri için gerekli imkânlar sağlanmalıdır. Yerleşecekleri yerlerde imar, altyapı çalışmaları yapılmalı, modern ihtiyaçlara cevap verebilecek yapılar tesis edilmediler.

Yedi vilayetin Azerbaycan ile ulaşım, iletişim vd. bağlantıları güçlendirilmeli, bölgelere gerekli tüm yatırımlar için maddi hazırlıklar yapılmalıdır.

Bu bölgelerde Sovyetlerden kalma baraj, maden, ağır sanayi, tarihi eserler tespit edilerek oluşacak tahribatların önüne geçilmelidir.

Bölgelere yapılacak yatırımlar için Azerbaycan Üniversiteleri, Azerbaycan Hükümeti ile birlikte çalışmalar geliştirmeli, verilerini güncel tutmalıdır.

Azerbaycan Hükümeti göçmelere yapmış olduğu yerleşim birimleri ile tecrübe kazanmıştır. Bu tecrübenin yeni oluşturulacak yerleşim birimleri içinde geliştirilerek uygulanması gerekmektedir.

Dağlık Karabağ ve Yedi Vilayet tarım için oldukça elverişli arazilere sahiptir. Bu bölgelerde tarım ıslahı yapılmalıdır.

Göçmenler arasında yoksulluğun üst sınırdaki olmasını dikkate alarak, bölgelerde yoksulluğun azaltılması ve ekonomik kalkınma projelerine katılımlarını sağlamak gerekmektedir.

Tarım ile uğraşan zorunlu göçmenlere meralar ayrılmalı, hayvancılığın gelişmesine destek verilmedi.

Göçmenler için yeni kurulmuş kasabalarda ve diğer toplu yerleşim bölgelerinde; istihdamların artırılması amacıyla yeni iş yerlerinin ve üretim alanlarının oluşturulması gerekmektedir.

Zorunlu göçmen gençlerin desteklenmesi, mesleki eğitim vb. programların uygulanması gerekmektedir.

Zorunlu göçmenler arasında yoksulluğun azaltılması, istihdamın artırılması, özel şirketler, insani yardım kuruluşları tarafından mülteci, göçmen ve "mülteci" statüsü almak niyetinde olan (sığınmacı) kişilerin kendi geçimlerini idare edebilme yeteneklerinin geliştirilmesi amacıyla küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişimi, ekonomik imkânların artırılması, tarımsal ve diğer mikro kredi projelerinin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Ekonomik kalkınma programlarının (yeni iş yerlerinin, küçük üretim alanlarının oluşturulması üzere projelerin), donör ülkeler, kuruluşlar, özel şirketler ve insani yardım kuruluşları tarafından desteklenen insani yardım ve kalkınma projelerinin sürdürülmesi gerekir.

Öncelikli ihtiyacı olan göçmen, mülteci, "mülteci" statüsü almak niyetinde olan (sığınmacı) kişilerin ve diğer savunmasız vatandaşların tespiti ile insani yardımların düzenlenmesi gerekir.

Uluslararası insani kuruluşlarının ve donör ülkelerin insani yardımlarının; gelişim odaklı programlarla kullanılmasını ile ilk aşamada insani yardımın mülteci ve göçmenlerin kendilerinin geçimlerini idare edebilme yeteneğinin geliştirilmesine yönelik tasarımlarla paralel olarak gerçekleştirilmesi gerekir.

Meslek eğitimlere ilişkin projelere öncelik verilmelidir.

Toplulukların gelişimi, eğitim ve sağlık programlarının genişletilmesi, eski binalarda faaliyet gösteren eğitim, sağlık tesisleri için yeni binaların inşası ve ilgili cihazlarla donatılması ve geliştirilmesi gerekir.

Göçmen, mülteci ve "mülteci" statüsü almak niyetinde olan (sığınmacı) kişilerin sosyal sorunları ve diğer sorunlarına çözüm bulmak için yerel ve uluslararası insani kuruluşlarla birlikte maddi yardım, gıda yardımı, sağlık hizmeti, çocukların eğitimi için gerekli koşulların ve ortamın oluşturulması.

Karabağ Savaşı sonrası Azerbaycan erkekleri cephede şehit düşerken cephe gerisinde kalanlar ve bölgede özellikle Ermeni askerlerine esir düşmüş olan Azerbaycan kadınları savaş sonrası geçim derdi ve yaşanan çaresizliklerle birlikte ağır psikolojik rahatsızlıklara duçar olmuşlardır. İntihar vakaları yaşanmıştır. Bu kadınlardan dünyaya gelmiş yeni nesiller yoksulluk ve sefaletle karşılaşmışlardır. Bu dönemde Azerbaycan toplumu genel olarak bir bunalım yaşamıştır. Toplumsal bozulmalar oluşmuştur. Narkotik madde kullanımında artış görülmüştür. Zamanla refah seviyesindeki artış ve zorunlu göçmenlere yönelik yapılan yaşam alanları ile diğer sağlanan yardım ve imkânlarla bu olumsuzluklar azalmaya başlamıştır. Bununla birlikte ailelere özellikle kadınlara psikolojik danışmanlık ve destek verilmelidir.

“Savaş çocukları” her savaş sonrası oluşan bir olgudur. Karabağ savaşı sonrası da Azerbaycan’da bu olgu oldukça önemli bir yer tutmuştur. Yerli barınma ve beslenme sağlanamayan birçok aile olmuştur. Sağlıklı bir yaşam alanına ve seviyesine sahip olamayan aileler ve onların çocukları toplumsal uyum ve düzeyi yakalayamamıştır. Bu süreçten geçen gençler arasında ilerleyen zamanlarda gayri meşru faaliyetlerin

yaygınlaştığı görülmüştür. Bunun engellenmesi için gençlere spor, eğitim alanları başta olmak üzere çeşitli alanlardaki çalışmalarla destek verilmelidir.

Yapılan tüm bu çalışmalar bir program eşliğinde takip edilmeli, çalışmalardan alınan verim tartışılmalı, yeni yöntemler geliştirilmeli, bir veri tabanı oluşturulacak çalışmalar dönemler itibariyle kıyaslanmalı ve alınan verim arttırılmalıdır.

Sadece Türkiye'nin değil Azerbaycan'ın da gerek Türkiye'den gerek diğer dünya ülkelerinden alacağı dersler mevcuttur. Savaş ve soykırım yaşayan özellikle Türk ve Müslüman devletler ortak çalışmalar geliştirerek edindikleri tecrübeleri birbiriyle paylaşmalı ve gerekli yardımlaşmalar yapılmalıdır.

‘‘Büyük Geri Dönüş’’ Programı'nın uluslararası finans kuruluşları, BM kuruluşları ve diğer uluslararası yerel insani kuruluşların katılımı, mali desteği ile iş birliğinin sürdürülmesi ve uluslararası toplumun bu süreçlerle ilgili sürekli bilgilendirilmesi ve bu alandaki gerçek duruma uluslararası kamuoyunun dikkati çekilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abbaslı, E. (2010). *İnsanlık Ayıbı: Hocalı Katliamı* <http://www.turansam.org/makale.php?id=1776>
Erişim Tarihi: 05 Şubat 2019
- Akalın M. (2017). *Kentli Yoksulların Konut Sorununa Yönelik Proaktif Bir Çözüm Önerisi: Artımlı Konut Modeli*. (23-30)
- Akman, A. (2005). *Kadim Coğrafyanın Genç Ülkesi*. İHH İnsani Yardım Vakfı. İstanbul. (61).
- Aliyev, T. (2006). *Dağlık Karabağ Sorunu ve Uluslararası Örgütler*. Ankara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Aras, İ. (2017). *Avrupa Birliği'nin Dağlık Karabağ Sorunundaki Rolü*
T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. Avrasya Etütleri. 57-1.
- Aras, O.N. (2008). *Karabağ Savaşı Siyasi Hukuki Ekonomik Analiz*. Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü. Bakü.
- Aslanlı, A. (2013). *Yeni Küresel Mücadelede Kafkasya ve Karabağ Sorunu*, EkoAvrasya Yayınları, Ankara.
- Aslanlı, A. (2015). *Karabağ Sorunu ve Türkiye -Ermenistan İlişkileri*, Ankara.
- Aydın H. (2011). *Ahıska Türkleri Sürgünü ve Sürgünün Hukuki Sonuçları. Ahıska Türkleri kimdir?*
<http://www.ahıska.org.tr/?p=173> Erişim Tarihi: 13.03.2019
- Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası (2017).
- Azerbaycan'da Gerçekleştirilen Etnik Temizleme ve Ermenistan Silahlı Kuvvetleri Tarafından Azerbaycan'ın Yüzde 20 Arazisinin İşgali Neticesinde Oluşmuş Bir Milyona Yakın Kaçkın ve Mecburi Göçkünler Hakkında Malumat (1988-2011. Yıllar)*. (2011). Bakü
- Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu. <https://www.stat.gov.az/source/regions/az/p3.pdf> Erişim Tarihi: 08.04.2018
- Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu (2019), *Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu Web Sitesi*:
<http://www.stat.gov.az>
- Azerbaycan Feda Edilemez*. <http://www.hakikat.com/dergi/188/scapa188.html> Harita Erişim Tarihi: 20 Ocak 2018
- Aziz, B. (2014). *Hocalı Soykırımı: Sebepleri, Uygulama Metotları ve Sonuçları*. Azernesr Yayını. Bakü
- Bağirov F. (2017). *31 Mart 1918-gerçek soykırım*
<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/31-mart-1918-gercek-soykirim-160407h.htm> Erişim Tarihi:02.03.2019
- Bedelova A. (2016). *Ermenistan-Azerbaycan Çatışması ve Uluslararası Örgütler*. (Yüksek lisans Tezi). Azerbaycan Üniversitesi Türk Dünyası İşletme Fakültesi. Bakü
- Bozkuş, Y.D. (2016). *Küresel ve Bölgesel Gelişmeler Işığında Dağlık Karabağ Sorunu. Nagorno-Karabakh Problem In The Light Of Global And Regional Developments*. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Bölme S.M. ve U. Ulutaş. (2012). *Filistin'de Siyasi Aktörler ve Partiler*. SETA Kim Kimdir? (79)

- Caferli, M. (2012). *Karabağ'ı İlhak Etme Politikası Üzerine Bazı Notlar*. www.irs-az.com Erişim Tarihi:27 Mart 2018
- Çolak F. (2013). *Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi (1950-1951)*. Tarih Okulu. Sayı:14 (134-139)
- Durkuoğlu S. ve B. Özdemir. (2015). *Türklerin Maruz Kaldığı İşkence, Sürgün, Katliam ve Soykırım Kaynakçası*, Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi, Yıl 6, Sayı 32, Mart – Nisan 2015, s. 211-226.
- Ermenilerin Azerbaycan'da yaptıkları terör eylemleri (1989-1994)*. (2014). <http://1905.az/tr/ermenilerin-azerbaycanda-yaptiklari-terror-eylemleri-1989-1994/> Erişim Tarihi: 21 Şubat 2018
- Güney, N. (2017) Yılında Hocalı Soykırımı E-Kitabı. *Srebenica ve Hocalı: Benzerlik ve Farklılıklarıyla Soykırımın Çirkin Yüzü*. T.C. Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. (209-211)
- Gürbüz, V. (2008). *Dağlık Karabağ Sorunu Karşısında Taraf Ülkeler, Bölgesel ve Küresel Güçler*. *İİBF Dergisi*. Kahramanmaraş: KSU Yay. (118).
- Hazır, Ü.N. (2016 Şubat). *Azerbaycan ve İslam Dünyasının Kanayan Yarası: Karabağ*. İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi. İstanbul.
- Hocalı Katliamı Nedir? Hocalı Katliamı Hakkında Bilgi*. (2015). Türkiye Gazetesi. <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/editorunsectikleri/240560.aspx> Erişim Tarihi: 09 Ekim 2018
- <http://www.1news.az/az/news/qa-q-nlara-v-m-cburi-k-k-nl-r-d-vl-t-qay-s> Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2019
- <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyeden-azerbaycana-istihdam-destegi/1165278> Erişim Tarihi: 15 Kasım 2018
- <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/oncesi-ve-sonrasiyla-karabag-savasi> Erişim Tarihi: 28 Şubat 2019
- <http://www.e-qanun.az/framework/6261> Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2018
- https://garabagh.net/content_256_tr.html Erişim Tarihi: 20 Mart 2019
- <http://www.goranboy-ih.gov.az/news/15.html> Erişim Tarihi: 18 Nisan 2019
- <http://idp.gov.az/az/activity/2/parent/25> Erişim Tarihi: 10 Şubat 2019
- <http://www.qebele-ih.gov.az/page/41.html> Erişim Tarihi: 23 Aralık 2018
- <http://www.qmkdk.gov.az> Erişim Tarihi: 10 Aralık 2018
- <http://www.qmkdk.gov.az/az/pages/17.html> Erişim Tarihi: 08 Ekim 2018
- <http://qmkdk.gov.az/az/pages/45.html> Erişim Tarihi: 03 Mayıs 2019
- <http://www.qmkdk.gov.az/az/laws/1.html> Erişim Tarihi: 14 Ekim 2018
- <http://sfdi.gov.az/?options=content&id=51> Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018
- <http://sfdi.gov.az/?options=content&id=6> Erişim Tarihi:02 Şubat 2019
- <https://www.stat.gov.az/source/regions/az/p3.pdf>
- <http://turksam.org/yuzyilin-drami-azerbaycan-da-gocmen-kackin-sorunu> Erişim Tarihi: 28 Ocak 2019

- https://www.turkcebilgi.com/ap%C5%9Feron_yar%C4%B1madas%C4%B1 Erişim Tarihi: 04.04.2019
- İbadov, A. (2007). *Azerbaycan Dış Politikasında Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermeni Sorunu: Çözümler, Öneriler*.
- Kılavuz, İ.T. (2017). *Dağlık Karabağ Müzakerelerinin Geleceği*. T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. Avrasya Etütleri. 52/2017-2 (58-59)
- Kolıkpınar, E. (2017). *Bağımsızlık Dönemi Azerbaycan Cumhuriyetinde Eğitim ve Dil*. Anasay Dergisi. Sayı: 1. Yıl: 1.
- Mokhtarpour A. (2012). *İran Devlet Modeli*. Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuk (Genel Kamu Hukuk) Anabilim Dalı. Ankara.
- Mustafayev, B. (2011). *Ermeni Devlet Terörünün Eseri: 26 Şubat 1992 Hocalı Soykırımı Üzerine*. Karadeniz Araştırmaları. Sayı: 29.(25)
- Oğan, S. (2010). *Yüzyılın Dramı: Azerbaycan'da Göçmen (Kaçkın) Sorunu* <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/101-yuzyilin-drami-azerbaycan-da-gocmen-kackin-sorunu> Erişim Tarihi: 21 Ekim 2018
- Oktay H. (7 Şubat 2017). *Dağlık Karabağ'a "Büyük Dönüş" ün Başlangıcı: Çocuk Mercanlı* <https://kafkassam.com/daglik-karabaga-buyuk-donusun-baslangici-cocuk-mercanli.html> Erişim Tarihi: 26 Şubat 2019
- Ordubadi, S. *Kanlı Yıllar*. (1991). Muhtasar Kronoloji Ansiklopedi. (52-63). Hazırlayan: Ekrem Bağirov. Bakü.
- Önal H. (2015) *Filistin'de İsrail Yerleşimleri ve Ortadoğu Barışı*. <http://blog.ilem.org.tr/filistinde-israil-yerlesimleri-ve-ortadogu-barisi/> Erişim Tarihi: 22 Mart 2019
- Özyılmaz, E.V. (2013). *Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ*. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Sayı:15/2(191-208)
- Qureyeva Y. , Y. Əliyeva. ve T. Hüseyinov. *Yirmi Yıl Mecburi Göçmenlik Olur Mu? Azerbaycan'da Mecburi Göçmenler ve Yerli Ahalinin İhtiyaçlarının ve Mecburi Göçmenlik Problemine Olan Münasebetin Mukayeseli Tahlili. ("İyirmi il Məcburi Köçkün mü Olar?" Azərbaycanca Məcburi Köçkünlər və Yerli Əhalinin Ehtiyaclarının və Məcburi Köçkünlük Probleminə Olan Münasibətin Müqayisəli təhlili)*. (2011). Brookings Enstitüsü ve Londra İktisat Enstitüsü. Bakü.
- Ramazanov, G. (2016). *Dağlık Karabağ Sorunu Açısından İnsan Haklarının Değerlendirilmesi*. Konya.
- Sapmaz, A. ve G. Sarı. (2012). *Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi*. Güvenlik Stratejileri Dergisi. Sayı: 15
- Sargutan A. E. (2005). *Karşılaştırmalı Sağlık Sistemleri Yaklaşımı*, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, Cilt:8, Sayı:2 (245). Ankara
- Seferov, R. ve A. Akkuş. (2005). *Azerbaycan Nüfusunun Eğitim Açısından Analizi*. Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:13
- Seferov, R. ve A. İbadov. (2007). *Ermenistan'ın Karabağ'ı İşgal Süreci Sonrasında Azerbaycan'da Yaşanan Zorunlu Göçler ve Sorunları*. Edebiyat Dergisi. Sayı: 18.(159-173)

Uluslararası Kitleli Göçler ve Türkiye'deki Suriyeliler: Uluslararası Göç ve Güvenlik Konferansı Sonuç Raporu (11-13 Kasım 2016) Polis Akademisi Yay. Rapor: 5 Ankara (14-16)

Ulutaş, U. , S. M. Bölme, G. N. Demir, F. Torlak, S. Ziya. (2012). *İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu*. Seta: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı. (180)

Veliyeva S. Dağlık Karabağ Savaşı: *Basında İlk Tepkiler. Sorunla İlgili Türkiye Basınının ve Uluslararası Kuruluşların Bu Alanda Faaliyeti*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Vermez, H. Ve O. Özkul. (2009). *Dağlık Karabağ Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları*. Sayı 51: (139-170). Sakarya Üniversitesi: Sosyoloji Bölümü: Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı. Sakarya.

Yalçınkaya, A. (2017). 25. Yılında Hocalı Soykırımı Uluslararası Sempozyumu: *Ermeni Soykırım İddiaları ve Uluslararası Hukuk*, E-Kitap. T.C. Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. (5-9)

Yeşilot O. (2006). *Karabağ Savaşının Sessiz ve Mağrur Tanıkları*. Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı:15. (89-90)

Yılmaz, R. (2013). *Kafkasya'da Çözilemeyen Kördüğüm: Dağlık Karabağ Sorunu*. Çankırı Karatekin Üniversitesi. Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi. Sayı: 2 /1 (71-90)

Yılmaz, S. (2014, Ocak-Nisan). *Ebülfaz Elçibey ve Döneminin Azerbaycan Devleti*. İstanbul Arel Üniversitesi. Leges Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:1, Sayı:1. İstanbul. (322-348)

ÖZGEÇMİŞ

21.10.1988 Yalova doğumlu olan Halil İbrahim Eğrifeslioğlu ilk ve orta öğrenimini Yalova'da tamamladı. 2006 yılında Yalova Yabancı Dil Ağırlıklı Lisesi'nden mezun oldu. 2012 yılında Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Türk Dünyası İşletme Fakültesi İşletme Bölümü'nden mezun oldu. 2014 yılında Elâzığ Jandarma Komutanlığı'nda askerliğini tamamladı. 2015 yılında Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Politika alanında (Tezli) Yüksek lisansa başladı. 2016 yılından bu yana Erzurum Atatürk Üniversitesi Ulaştırma Hizmetleri Bölümü Sivil Hava Ulaştırma İşletmeciliği programına (Açık öğretim) devam etmektedir. 2016 yılından bu yana Emniyet Genel Müdürlüğü Özel Harekât Başkanlığı'nda görev yapmaktadır. Evlidir.

